

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • HUN

LÁSZLÓ: *Kérő emberek.* • JUST BÉLA: *Francis Jammes.* • BRUCKNERNÉ FARKAS GIZELLA: *Ezüstlakodalom.* • SZEGEDI ISTVÁN, KÖVÉR ERZSÉBET,

LENDVAI ISTVÁN: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Könyv a kormányzóról.* • *Versek.* • *A magyar forradalmak világtörténelmi tanulsága.* • *A fűgемadár.* • *Elnémult ajkak.* • *Ágytakaró.* • *Reymont Ulászló parasztnovellái.* • *Ungarn als Nahrungsmittelquelle Deutschlands.* • **Szemle:** *A napkelet novellapályázata.* • *Tudományos élet.* • *Az első magyar irodalomtörténelmi előadás a bécsi egyetemen.* • *Színházi szemle.* • *Színházi levél.* • *Film.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1929. ÉV

FEBRUÁR 1.

3. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviseleknek	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	161	Kövér Erzsébet: A csodaszarvas. (Vers)	205
Szegedi István: Más ég csillaga. (Vers)	179	Brucknerné Farkas Gizella: Ezüstlakodalom	206
Hun László: Kérő emberek	180	Lendvai István: Hálálkodás. (Vers)	210
Just Béla: Francis Jammes	194		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Velezdi Mihály: Pilch Jenő: Könyv a kormányzóról	211	Thury Lajos: MórícZ Zsigmond: Ágytakaró	217
Szinnyei Ferenc: Szász Béla: Versek	213	m-gy.: Reymont Ulászló: parasztnovellái	219
Eckhardt Sándor: A magyar forradalmak világtörténelmi tanulsága	214	—án.: Winkler Ferenc dr.: Ungarn als Nahrungsmittelquelle Deutschlands	221
B, Gy.: Kilián Zoltán: A fügemadár	215		
Farkas Gyula: Szarka Géza: Elnémultajak	216		

SZEMLE:

A napkelet novellapályázata	222	Galamb Sándor: Színházi levél	231
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	223	Marconnay Tibor: Film	232
Pálffy Ilona: Az első magyar irodalomtörténeti előadás a bécsi egyetemen	225	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	233
Rédey Tivadar: Színházi szemle	228	Prahács Margit: Zenei szemle	235
		K. B. O.: Magyar folyóirat szemle	238

HEGEDŰ, VIOLA, CELLÓ ÉS ALKATRÉSZEI, kvinttiszta hangversenyhúrok Komáromy és Tóth

Művészi javítások, csere, vétel. — Részletfizetésre is. — Saját érdekében kérjen prospektust.

(öbgtulajdonos TÓTH JÁNOS)
művészhegedű-építőnél

Kérjük a t. közönség szíves támogatását. Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 10. sz.

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralekban vannak, szíveskedjenek a januári első számunkhoz mellékelt befizető lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

III.

MINT akit a kilátástalan erdő agyon kanyargatott, de az elért
 orom egy pillanat alatt óriás térségeket dob elé : úgy dagadt
 föl Zoltán szíve a bizonyosságnak azon a kövén, amelyre az
 apai vallomás állította. Mindig a becsület katonája voltam, mondta
 az elcsapott pap, s az ezer méterrel a falu fölött hömpölygő életnek
 ez az elhullt frázisa Zoltánban úgy vált ficáncoló erővé, mint a tenger-
 mély halaiban a bűzös óceánjáró hajók letévedt hulladéka.

Zoltán nem sokat törődött a Bibliával. Ebben a kálvinista falu-
 ban, ahol még egy feszület sem volt s csak a hittanleckék monotoniája
 lebegtetett belé egy foszlányt a galileai tragédiából : a Biblia a futó
 fejtörések nyugtalansága maradt. Miért felelt Jézus úgy a vallató
 főpapnak, hogy te mondád? Mi az a te mondád? S a zoltárban mi az
 a: tornáciban? Zoltánnak unt teher volt a szent történet s mégis az apai
 védekezés Biblia-ízű mondásai, anélkül, hogy Jézusra gondolt volna,
 pillanatok alatt kaptak az újszövetségi érzés sodra közepébe. Mily
 keveset értett az apja frázisaiból s mily tökéletesen érezte őket.
 Boda papot eltiporták a világ Augusztusai. A fegyver a szívének szeg-
 ződött, a kőtábla a fejének repült. Letépték róla a talárt s a szegyen
 bibortalárját adták rá. Elcsapták, ahogy a Krisztust megfeszítették.
 De végeredményben ő is felülmaradt : a becsület katonája a nyomorban
 is felülmarad.

Zoltán legnagyobb fölfedezése volt ez! Akit legyőznek, győz.
 Szeretetének elég volt egy igazoló apai mondat, s vitán felül állt a
 gyönyörű igazság, hogy az apja talárfosztottan a világ minden papjá-
 nál talárosabb. Elvették tőle a templomot, de a mestergerendás viskó
 is templom, ha ő áll a gerenda alá. De ha így van, akkor a világ nem
 önmaga mértéke s két ember közül nem az az erősebb, aki a másikat
 orron üti. Mint pincenövény a maga napja felé, úgy hajtott lelke titkos
 levélzöldje az adekvát inger felé.

Amióta élt, a világ tényei szorongatták. A kerítés előtt csizmás-
 bajszos férfiak jártak, Behrt kődobáló gyerekek üzték az udvarukba s
 nem szorította-e őt Gulyás Pisti a Tigris toroka elé. Azután új s még
 fájdalmasabb tények. Vilmikának csak fakeresztje van, ők a Cigány-
 soron lagnak s vannak gazdag emberek, akiknek akkora a telkük,
 mint Horváthéknak. Aztán a legszörnyűbb : az apja elcsapott pap,
 aki a jegyző kegyelemfilléreire irnokoskodik. S amikor a fogas tények-

nek ez a falkája, mint szoruló hajtógyűrű egész bekerítette, úgy hogy már lélekzeni sem tudott, egyszerre váratlan és biztos rés nyílik s azontúl egyenes és megszakítatlan sugárút a végtelenig. Az a megtartott, akit elcsaptak, az az igazi tisztelendő, akit nem tisztelnek.

Ott a szőlőhegy estcsillaga alatt szinte szempillantások alatt épült ki benne a becsület katonájának ez a képzettség-övevénye, ahogy életünk nagy bástyáit mindig egy pillanat rakja föl a tudat alól félig kifejtett terméskövekből. Mint a mikroszkóp alatt áramló ázalék-állatkák, akik egy pillanat alatt ismerik fel, merre van az életük: a fény vagy sötét, az édes vagy keserű felé, úgy érezte meg ő a pukánós szón át a maga elemét. Ugyanaz az erő hívta, amely a farakás hőstetteire ösztönözte: harc a Zölddisznó ellen, csak a Zölddisznó tuskéi hegyeződtek ki azóta: mindenik egy külön, mérges szúrása az anyagi világnak.

Volt ebben a rajongásban némi gyermekönzés is, az érvényesülési ösztönnek az a sugallata, amely a nagyok hőstettei mögött is ott settenkedik. A letiprásra ítélt gyermek előtt út villant, amelyen komisz vetélytársai elé kerülhet. A becsület katonája: Zoltán még nem tudta pontosan, mi ez, de gyönyörű megkerülése lehet a másféle katonaságnak. Talán többet kell szenvednie, mint a csákós katonának, de nem kell fegyvert fognia. Zoltán nem félt a szenvedéstől. Neki már a foga is fájt. Öt napon át fájt s ő úgy hurcolta, mint büszke fogantatást, csak akkor ment el az öreg zsidóorvoshoz, mikor a szülei is figyelmesek lettek, az arca megdagadt s lázas szemei bágyadtan villogtak elő a roppant daganatból. A becsület katonaságát ő ilyen életreszóló fogfájásnak gondolta, amelynek az árán az ember mégis csak azt mondhatja: én is katona vagyok, sőt az igazibb katona, ahogy az apja is az igazi tisztelendő. Már-már a farakás hajdani örömei kísértettek föl benne s talán megint belesüpped a nappali álmok újfajta labirintusába, ha az apja mögéje nem áll s gyakorlati értékke nem kovácsolja olvadt vasként bugyborékoló felbuzdulását.

Boda pap maga is meglepődött azon a válaszon, amelyet legkisebbik fia a fellebbent titokra adott. Zoltán negyedfi volt s az elődök úgy estek át a titkon, mint a kanyarón vagy a vörhenyén. Jani, az első, aki már a botrány idejében is ötödikes gimnázista volt, csak évek mulva jött rá. Akkoriban még friss volt a gyalázat, az embereknek nagyobb izgalmat jelentett beszélni róla s nem akadt lélekgyilkos, aki a zárkózott fiúnak előhozakodott volna. Janiban volt a hatás a legborzasztóbb, Szikár, konok fiú volt ez a Jani, ott hagyott csapat-papot s kiutazott Amerikába. Egy sor írás, nem sok, annyit sem kaptak tőle, csak negyedévente egy-egy pénzküldeményt. Olyan volt ez a pénz, mint jól megkent pofon, amelyet az apa nem utasíthatott vissza.

A második fiú, aki Pesten patikuskodott, a bátyjától tudta meg a titkot. Tizenöt, tizenhatéves diák lehetett, de már fonnyadtarcú és rosszszemű, mint egy másodvirágzás. Ez kacagott rajt s örült, hogy az

apai tekintélyt végleg szétörhette. Szívósan nyomozott a botrány minden részlete után s egy-egy kínos adat eksztázisba ejtette. Cinkosa volt az apja, hasonló gyengeségekkel terhelt, mint ő, az ember a szemébe nevetetett, ha jótanulásról, mérsékletről, szoknyavadászásról papolt.

Feri idejére a nagy ujság lehalkult, besorakozott a mult rideg tényei közé, az emberek el is feledték Boda tisztelendőben a papot s csak akkor beszéltek a botrányról, ha valaki a tisztelendő cím után érdeklődött. Valamikor pap volt Somogyban, de elcsapták ezért és ezért. Egyesek, különösen az öregebbjei, már engesztelő megjegyzéseket is fűztek hozzá: pedig nagy tudományú ember volt, Angliában tanult, de hát a természete. Ferit ebben az idült alakjában érte a titok s mert bizalmasabb és közvetlenebb volt, korán, öt-hatéves korában beléesett a magja, együtt nőtt vele, mint Behrrel a zsidósága, ahogy a fiatal tölggyel is együtt nő az élősködő fagyöngy.

Zoltán válasza elütött a másik hárométól. Ő volt az egyetlen, aki fölébe szállt a ténynek. Nem kerülte meg, nem torpant elé, nem futott el tőle: fölébe szállt. Zoltán volt az egyetlen, akinek szárnyai voltak. Boda papban ez a fölfedezés új életre locsolta a leütött tervezőt. Talán még sem vezett el az ütközet. Itt a gyermeke, folyékony acél, akit az ő gyűlölete karddá edzhet. Ha ezt a kardot még ráhúzhatná az ellenségire. Ha nem is az ellenségire, az életre! Tudós, költő, bankár lenne Zoltán s odaterelné a megbánást a lába elé!

Rákapott az esteli sétákra s magával vitte a fiút is. A Cigánysor széles, poros főutcáját szegő zsellérházak közt bandukoltak ki a faluból. Szemben velük hazaporoszkáló tehenek kavarták a port, itt-ott levált közülük egy-egy, de a java a falu szíve, a gazdasor felé özönlött, itt kinn alig egy-két embernek jutott istállója, még jó, ha ólra futotta az egymást szorongató, keskeny telkeken. Errefelé a jövő-menők is barátságosabban köszöntötték őket, mint benn, ahol Boda papot a külsősoriak emberének tudták s úgy morogtak jóestét neki, hogy az már ördögűzés számba ment. Ezekhez a külsősoriakhoz Boda papnak is akadt egy-egy jó szava: egyiktől a nemrég vett félhold kukoricása után érdeklődött, másiktól a gépkeresetét tudakolta. Tudakolhatta, hisz a kukoricaföld adásvételi szerződését ő csinálta meg s a masinás szerződést is őhöz hozták el, hogy nincs-e benne suskus. Zoltán ezen a sétákon látta, hogy az apja sem pocsékolta el az ekléziátlan húsz esztendejét, új kis ekléziát tákolt idekinn magának a templom elhullottjaiból.

— Inkább ezek, mint a felfuvalkodott parasztok, mondta a fiának, amikor kiértek a faluból s az ormándi út kapaszkodóján szembe kerültek a leáldozó nap sugárzásából felnyúló, sudár jegenyékkal. Az ember nyomorult féreg, de ha szegény, legalább szánandó. Én is a szegény emberekért éltem, azért jutottam ide.

S apró történeteket tálalt legendává a somogykői pposzkodása idejéből. Mindenik történet odalyukadt ki, hogy ő a szegények papja

volt s a gazdagok pórása. Zoltán még nem értette azt a szociális hiúságot, amely az apját a szegények pajzsa pózában tetszelegettette, de tudta, hogy az apja is szegény, a neki szóló szeretetet a szegényekre is átvitte, az apja és a szegények sorsát összekavarta, úgy hogy a szegény neki igazságtalanul elcsapottat jelentett.

Egy-egy ilyen okulós anekdota után Boda pap körülményes mondatokban teregette ki, hogy mit vár ő és mit vár az élet a becsület katonájától. Alig volt ez több a szokványos apai szólamoknál. Zoltán tanuljon vasakarattal, hogy ember legyen belőle. Ha lankad, gondoljon arra, hogy hivatása van. Neki kell lemosnia a gyalázatot, amit a gonoszok az apjára kentek. De Zoltán mindezt súlyos és lekötelező dolognak vette, örült, hogy az apja ilyen csodálatos dolgokra méltatja őt, de nem látta e hőstettek útja-módját. Ezeket nem a farakáson, de az életben kellett elkövetnie! Számítgatta, mikor kerülhet sor a nagy bosszúra. Talán tizenhat vagy tizenhét éves korában. Még hat éve van, ez beláthatatlan idő, addig ő is felbátorodik, egyszerre jön meg a bátorsága, talán mikor a bajsza kihajt.

De a lelke fenekére mondhatatlan csüggedés súlyosodott: soha-soha, erre nem lesz képes. Jobb szerette volna, ha a becsület egy életre szóló fogfájás, amint eleinte gondolta. Inkább még hevesebb, csak ne olyan, amit a világból kell kikaparni. Mért kell a becsületet az embernek bebizonyítani, ha a becsület úgysem az emberek dolga, vetette föl szavakba nem foglaltan a homályos kérdést, míg a falutúli sétából hazatérve, az elébe tett tejfőlös prózát unottan majszolgatta. Erre nem tudott felelni, de nincs-e itt az apja, aki azt is látja, amit ő nem.

Az apja már kijelölte az utat: Sonkra kell mennie, ahol Feri is tanult, s ott sokkal jobban kell tanulnia, mint ahogy Feri. S ez olyan nehéznek, hihetetlennek látszott. Feri kész, határozott fiatalember volt, energikus, mint egy katona. Összegyűjtötte a diákgyerekeket s futballoztatta őket, mindenki parirozott neki, még ifjabb Horváth Sándor is, aki pedig bökös volt, mint a maszlag. Hogy pipálja le ő Ferit, aki nem-sokára érettségizik, s a farnádi csapatot is legyőzte. Zoltán megtesz mindent, beleszakad a tanulásba, de a végén föl fog sülni. Mért is kívánnak lehetetlent tőle.

Ez a Sonkra-menetel! Az évszakok egymás sarkát taposták, már alig két hónap volt hátra s az elszántsága mélyén még mindig ott szorongott a kerítésen túl ijedelme: jaj, hátha beszakad a föld, történik valami s ő itthon maradhat. Magának sem vallotta be ezt a huzódózását. Ő párviadalra fegyverkezik, sors-Góliát Sonkig ment elébe, ő sem hajthatja el a parittyát, indulnia kell. Szégyelte magát, hogy nem örül ennek az életében harsanó harci kürtnek. János bátyja, akinek a szögletes fejéből olyan gyéren hullott a szó, mint kalászból a mag, mindenik, amikor beért, ez a János, aki hozzá még húsz szót se szólt, minap a vállára tette a kezét.

— Be irigyellek Zoltánka — mondta. — Ha én itt tartanék, ahol te — s a hangja elrekedt, mint téli szél ha szurdokba szorul.

Ha János bátyja is ilyen dicső dolognak tartja Sonkot és a gimnáziumot, mért állítaná meg ő a toronyban fel-lejáró harangot, hogy vele együtt az este is megállana s ő örökre itt ülhetne a gáder partján, szemben a Gulyásék új palatetője fölött fölhalványodó holddal, amely fejedelmi halványsága mögött az augusztusi ég csillaggal kirakott ultramarin palástját húzza?

A nagy nap hajnalán tízszer is fölneszelt s új és új tízpercre szóló boldogsággal konstataálta, hogy még mindenki alszik s a kondás kürtje se szól. Beleszorította fejét a csikos cihába, mintha a világráhozó, messzi anyaölbe akarta volna visszaszorítani. Úgy beszéltek meg, hogy Gulyás Péter, a Pisti apja viszi őt magával. Annak úgylis le kell utaznia Sonkra, már csak a Pista útja igénytetésére is, aki most javítózik a harmadikból. A tanár urak csak azzal a föltétellel engedték javítóra, ha elviszik onnét. Az algimnáziumnak ugyan kellett a diák, mint földnek az eső, de Pista ellen már a községi előljáróság is tiltakozott s a tanárok is lemondtak róla: jusson belőle Pápának is. Gulyás Péter ajánlotta a fia kvártélyadóját, derék, gyerektelen házaspár, félig magyar, félig sváb, mert Sonkon jórészt svábok laknak. S csakugyan ritka emberek lehettek, ha három évig hordták a Pisti hétesapását, mert az kutya garázda gyerek, olyan a feje, mint az üst, mindig szorítog, akár az orra s ami kikerül belőle: boszorkányfőzet. Ezeknél a Zoli is el lesz, nyugodtak bele a szülők, a nyolc forint se sok, az amerikai fiú küldeménye ezután Sonkra fog átszállót váltani.

Félőt tájt oda is állt Gulyás gazda kocsival a ház elé. Gyorsan, ők sietnek, a szolgál-gyerek elaludt, még lekésnek a háromnegyedhatóról. Zoltán kosara ott pihent a gáder dúca mellett s bizony nem nőtt össze vele, csak hozzá kellett nyúlni s már engedett. Zoltán gyúrte-szorította a kis kosár fülét. Az apja lehajolt.

— Aztán jó légy, — motyogta s a bajuszához dörgölte Zoltán arccskáját.

A becsület katonája száraz szemmel mondta rá, hogy igen s a konyhaajtóba lépett, hogy az anyjától is búcsút vegyen. Bodané viszsza húzódott a küszöb mögé, félkarjával a kékfoltos légyfogó-függőnyt tartotta útból, a másikat Zoltán nyakába fűzte s csókfélét nyomott a homlokára. Mi csapott Zoltánba? A hűvös otthon-szagú konyha, amelyben még a bennszakadt éj egy darabja lengett vagy az anyja csókján át föl villanó hús- emlékezés? Zoltán mint szélrázta gyümölcs mely mielőtt leszakadna, kétségbesetten feszíti meg kocsiánya röstjait, hirtelen öleléssel az anyjára vetette magát s szorította hosszan és könnytelenül.

Mi volt ez? Zoltán nem is tudta, hogy anyja is van. Hiszen már nem is öltöztette, nem is imádkoztatta s a Zölddisznó-legenda idejéből származó gyűlölsége is beleolvadt a holt dolgoknak: az eperfának,

tűzhelynek, csüportartó ágasnak szóló közönybe, mintha ez az első gyűlölség is csak arra lett volna jó, hogy az apa-imádatnak nyisson utat. S most mégis az anyján át kapott az elszaladó gyermeksege után, benne markolta meg az otthont, amely mint hajótöröttől a hajó, visszahozhatatlanul elmarad tőle.

Az anyját meglepte ez a váratlan ajándék, boldogan tapintotta a száraz testéhez tapadó ifjúságot, amely mégis csak az ő ifjúsága is. Hányszor nézte ezt az előtte nyújtózó kis csiráját a szenvedésnek, majdnem tehetetlenül, mint bálványá vált anya nézi ingó szikla árnyán játszó gyermekét. S nem volt-e valóban Lót-bálvány ő? Nem kristályosodtak-e lelke köré a keserűség tengerének lassú évgyűrfői. Ő, aki az Angolkisasszonyoknál végzett és kitért a férjéért, gondolta-e, hogy bénán fogja figyelni a fia elcsatangoló szeretetét, reménye és jogcíme nélkül annak, hogy a fia a fia legyen. Most ez a váratlan kitörés, mint erős indukció, újra fölidézte benne az élet áramát: szorította a gyermekét, mint levágásra ítélt tagunkat szoktuk álmunkban szorítani. De az apa a konyhában főrmédt.

— Gulyás úr nem ér rá, gyerünk.

S ez a hang a féltékenység hangja volt; lám, mégis az anyját öleli.

Zoltán még nem törülte ki a szeméből a kapuféllal összemósódó anyát, aki úgy tartja felé merev kinyújtott kezét, mintha a mohos fának nőtt volna karja s az integetne s már ott ült a farnádi váróterem deszkapadján, a kosara s a karatyoló Pisti közt. Nem mert szipogni, de szólni sem mert, félt Pistitől, akit az aznap délelőtti javítója sem szoktatott le a komisz megjegyzéseiről. A Zoltán hápogó hal-képet csúfolta és bő részletességgel színezte a sonki tanárok rémszokásait. Pista szentül állította, hogy ezek a szörnyek úgy felszippantják Zolit, mint tengeri polip a hajóinast. Ezt a föltevést Zoltán is elfogadta. Megugratott szíve tétován ingott a búcsú fájdalom s a jövő iszonya közt. A legszívesebben nekiment volna a síneken túlról idebólogató kukoricásnak, melynek a leveleit úgy szelte szét a kelő nap, hogy az egyik felük vörhenyesen csillogott, míg a másik árnyékban maradt.

Ahogy így kesergett, különös kis gavallérra lett figyelmes. Ott sétálgatott a váróterem nyitott ajtajában, föl-le, szorosán a nadrágjához szorított kézzel. A nadrág szép sűrű szövetnadrág volt, még élt is vasaltak belé, a kabátja sportkabátszerű, pántokba fűzhető övvel s fölül sportzsebekkel. Zoltán torkába még a bánat sem gyűrhetette vissza a fölszakadó kiáltást. Csakugyan Alfréd billegett ott, színtől-színig ő. A gimnáziumba ment; Pestre vitték, a piaristákhoz.

Zoltán jó ideje látta, hogy Alfrédnek megnőtt a begye, minduntalan éreztet vele valamit, amit ő nem tudott észrevenni. Zoltánt annyi minden gondolkoztatta, hogy igazán nem vehette észre Behrt, aki már nem a Behr boltos fia, de az egész hitközség reménysége, s ki tudja, még miniszter is lehet belőle, mint Szterényiből.

Eleinte csak a jobbmódú osztálytársai szájáról törte le a csúfol-

kodást, később a bérlő Rosenfeld is mind gyakrabban hallhatta a tanítójától, hogy Alfrédből nagy ember lesz, csak módja legyen a tanuláshoz. Hosszú vékony ember volt ez a Hermann tanító, de lobogott, mint a száraz fa, s amibe belefogott, attól nem tágitott. Profétáló lelkesedéssel kürtölte szét az Alfréd eszét. Szegényt nem nagyon kényeztették el; a bérlők pusztán nőtt kölykei még a hájfejű parasztgyerekekénél is vásottabbak voltak s ime, ahonnet senki sem várta volna, a Behr boltos rumli-szobájából csodálatos sarj hajt föl, akiben faja szubtilis tekervényessége ölelkezik össze a gyakorlati világoslátással, úgyhogy olykor a lélegzete is elállt a gyönyörűségtől.

Az apaságukban sértett zsidókban csak az első ellenállást kellett megtörni s már a másik végletbe csaptak: Alfrédből divat lett.

— Ki nézte ki abból az ügyefogyott emberből, hogy ilyen fia lesz — mondta Schvarz szabó, akit csunya, lapos talpáért cigányneven Kácsának hívtak. — Amilyen primitív ember a Behr!

— No csak várjunk a fiával, nem a Hermann tanító írja a diplomát, — szkeptikusodott Rosenfeld, akinek pénzáldozatot jelentett az Alfréd esze.

De hogy azt a diplomát meg kell kapnia, abban senki sem kételkedett. Amikor Behr a negyediket is leremekelte, az egész kis gyarmat összeült, ép kapóra jött, hogy Rosenfeld is föladta Pestre a terménykereskedő bátyjához, a Rónához a fiát, vigye az Alfrédet is, ha megbecsüli magát, ők nem vonják meg tőle a tandíjat. Ez a Róna maga is nagyeszű ember volt, a felesége keresztény asszony, ez azt ajánlotta, adják a piaristákhoz a fiút, nem árt, ha egy híres keresztény iskolán át sétál az életbe, onnet még csupa nagy ember került ki. Olyan okosan érvelt, hogy Hermann is belenyugodott a piaristákba, csak legyen, aki Alfrédot beprotezsálja.

— Te Sonkra mégy? — fitymálkodott Alfréd. — Sonkon csak algimnázium van s a tanárokat büntetésből rakják oda. Úgy is hívják: fegyenctelep. Pest mégis csak más.

Zoltánnak Sonk is messzi, hihetetlen és beláthatatlan volt s amikor a pesti vonat után tekintett, amelybe Alfréd, a piarista diák úgy szívódott föl, hogy még csak vissza sem intett, hirtelen őbelé is belényilalt a lemaradás elkallódása. Kicsoda ő, hogy Sonkra is citerázva megy, mikor Behrnek egy arcizma sem vonaglik meg a roppant Budapest előtt. Pedig Behr valamikor a fegyvernöke volt!

Vaskút—Sonk három állomás Farnádtól. Zoltán, az ujdonsült utas még meg sem szokhatta az ablakkal szembeszaladó fákat s a lebukó táviródrótokat, melyeket egy-egy új dúc újra föl-fölpöckölt s már egy kelták itthagya bárkában türte-hánykolódta a Sonk felé kanyarodó út hullámain. Ez a koci minden vonathoz kidöcögött, ő volt a Sonk és Vaskút közti viszontagságok négykerekű szelleme. Hármas ragyája: felül a sár, középpütt a megmaradt barna festék, alul a lepattogzott fa oly szugesztíven vetítette előre a dombos-vápás út kátyúit

és zökkenőit, hogy az utast a rúgók legvakmerőbb játéka sem keserítette el. Aki ebbe a kocsiba beszállt, az csak kellemesen csalódhatott s ha célt ér, sárhuzatos képét is egy: «annyi baj legyen» kiáltással törülte le. A kocsi sebességét csontos és tétova gebe erőlködte ki láthatatlan izmaiból. Heves börráncolásokkal riasztgatta a szerszám feltörte hátán nyalakodó legyeket, meg-megfutott és meg-megállapodott, amint az ostor erkölcsi törvénye vagy a lábait rogyasztó szervezeti kényszer került fölül az idegeiben. Ennek az ostornak a vastagabbik vége egy komoly és hallgatag férfiú markában nyugodott, akiről az egyetlen életrajzi adatot az előtte lengő borgőz szolgáltatta. Ettől eltekintve kemény és komoly legény volt, Károly bácsi, aki a fiakkeres-típus nagy beolvasztóereje ellenében is megőrizte sváb százszőgletűségét és hallgatagságát. A félórás rázásért fizetendő két koronát is az ujjával mutatta s hé-hó helyett a lovát is különböző félhangú és rezgés-számú böffenésekkel inspirálta.

Ez egyszer az utasait sem szaggatta a beszédgörcs. Gulyás gazda boldog elégtétellel nyúlt el a lószőrét kínáló párnás ülésen. Otthon a világért nem ült volna hátra; Horváth Sándornak két hintója van, mégsem látta senki a hátsó ülésben, de ebben a görbe országban ő is úr, ha rázkódik is érte. Oda-odadöccent a Zoltán oldalához, megbírt volna maradni egyenesen is, de így csúfolta a sonki utat. A fia viszont az aggodalmait szortyogatta. Ott ült a bakon s lassú szelleme a csontjait fitogtató Táltos s a Szende tanár úr közeledő kérdései közt sétálgatott. Amilyen kevéssé volt táltos a Táltos, époly kevéssé volt szende a Szende tanár úr s Pista egyre jobban megneheztelt erre a vacak batárra, amely váratlan zökkenőivel szinte érezhetőleg rázta össze a fejében lityegő gerundivumokat az ablativus absolutusokkal.

Mindenki a boldog jövő felé röpült: Táltos az istálló, az apa és a kocsis a délelőtti sör, Pisti a javítótúli megkönnyebbedés jövője felé, csak Zoltán tekergette a nyakát, vissza-visszafordult, hogy el ne veszítse az állomás irányát, amelyet a hegyek egyre több levele rétegezett el előle. Ez a Sonk valóságos hódvár, az Isten is arra szánta, hogy jól elrejtsek benne a tudomány ércbúzáját.

A városka talán akkora se volt, mint Hódos, csak hegyvölgyesebb s így némelyik háza akarata ellenére emeletessé legénykedte a féloldalát, ami városias szint adott neki. Károly bácsi nagyot horkant. Csinosabb cseréptetős ház előtt álltak meg, itt lakott Pisti hajdani kvártélyosa, Fessl Tóni bácsi.

Ez a Fessl bácsi, amíg bírta a bárdot, hentes és mészáros volt, az üzlete a piactér sarkán csalogatta a szafaládévásárló agglégény tanárokat és adótiszteket, de néhány év előtt nyugalomba vonult s azóta diákokat tartott, azokban fiatalodta vissza magát. Megengedte magának a nyolcforintos diáktartást, mint a cseréptetőt vagy szivattyús kutat. Ha az ember egy életen át dolgozik, kell valami örömének lenni. Svábnak született, de a sonki svábok annyi diákon, tisztviselőn és zsidón

koptak magyarrá, hogy az Alföldön is elcsúsztak volna, csak gé betű ne lenne a világon, mert azt konokul kává fásították. Ő különben egyéniségnek és svábnak is gyengébb volt, mint Károly kocsis. A hivatása teljesen beolvastotta s porhanyós hasat és hentestokát eresztett, méltán, mert a kövesztett szalonna volt a specialitása. De míg az ő bőre valahogy mégis csak derék emberré fogta össze a zsírt, Fessl néni a reménytelen szétlöttyedtséget képviselte. Olyanfajta asszony volt, aki átugorta a menyecske korát: nyizla lánykából egy-kettőre öreg némberré mállott. Nem és indulat nem színezte, s ritka, de erősszalú bajusza alá egy bárgyú jóindulat kent mosolyt enyhítőül. Tavasszal elállt a szava s nyárvégéig a karosszékében szótlanzkodott, de ezen a szeptember elsején már megint a nyájas Fessl néni volt, a magtalan anya, aki világrahozott és eltemetett két iker fiút s azóta minden gyerekében ezeket a nagyfejű, halszemű kis szörnyetegeket reménykedte vissza. Minél hájfejjűbb volt egy gyerek, ő annál jobban szerette, az ilyenek olyan kedvesen fúrják oda buksijukat az ember oldalához.

Zoltán nem tetszett neki. Hosszú, tüzes arccskája, összenőtt szemöldökei nyugtalanították.

— Zu fein — súgta az urának, de azért meghitt kedélyességgel hajolt a gyerekekhez és mindenik arccskájára rányálazta az anyai jóakaratot.

Zoltán nem merte letörülni a barátkozó csókokat, de az arcára szikkadt nedvesség sütötte s boldogan kapott rajt, mikor mosakodni küldték.

— Hát eljöttél latin tanulni, — tréfálkozott a konyhamosdó felé Tóni bácsi. — Az ám a nehéz — s már deklinálta — rosa, rosae, rosae.

Ezt az egy deklinációt tudta s minden ujdönjöttnél bemutatta a tudományát. Jólesett neki, hogy két hétig deákabb lehetett a deáknál. De Zoltán elhitte, hogy ez bizony nehéz s respektussal pislogott a bácsira, akinek a kék köténye alatt egy dunnányi has, s a fejében ennyi latin szó megfér.

— Aber lass ihn, — zsörtölődött Fessl néni, aki maga is ördögöségek vélte az ura tudományát s szentül hitte, hogy a vénember többet tud, mint egy kijárt negyedikes.

Nagy, háromágyas szobába léptek. Ennek a szobának is szekrényszaga volt, mint az övéknek otthon, de különös émelyítő árnyalatban különbözött az övékétől. A szoba túlfelén négyfiókos sublód szomorodott, abból kapta Zoltán az alsó fiókot.

— No ez elfér itt, — bökött Fessl néni a Zoltán kibontott kosarára s rosszalólag nézett a háromváltás fehérműre: hogy tart ki ennyi két mosás közt?

Míg Zoltán a fiókját rendezgette, két másik fiú szivárgott be a szobába. Az egyik majdnem bácsi, a bajsza is ütközött, mogorvaképű és nehéz lábú fiú, minden lépésre úgy szánta magát, hogy előbb nagyot húzott a nadrágszíján s ha leállt valahol, mintha odadörmöckölték volna.

A másik Zoltánnál is kisebb, csak szélesebb, feketehajú, vörösképű kölyök, akinek a bőrét hurkatöltővel fútták pukkanósra, pedig nem volt kövér, csak a húsa nem fért a bőrébe, ahogy a lelke sem a szemébe. Tele volt valamivel, amitől a folytonos csik-ficánkolása sem szabadította meg.

— Ez a Matyi, — mondta Tóni bácsi, — ez is tintanyaló, mint te, veled fog járni. A Jóska meg eggyel feljebb, de őt jövőre utóléritek, mert ő visszafelé is ki akarja járni az osztályokat.

— Was, Jóska?

Jóska melléből nagy röhögés gomoly bukott föl, mintha nem is szellemi képességeit becsmérelették volna.

— Ne bánts a Jóskát, — vette őt védelmébe Fessl néni, akinek az anyasága ebben a mamlaszban ünnepeelt.

Reggeli után Gulyás Péter és a két gyerek nekibúslakodtak az iskolának. Ott ácsorogtak a gimnázium folyosóján s várták, mikor szólítja Pistit a becsület levakarandó rozsdafoltja. A javító jobban ütött ki, mint várták. Mégsem ártott meg a Károly bácsi zanderezése, ép az accusativus cum infinitivo került fölül, s amikor Szende azt kérdezte, mi ez: ő csak benyult az egymás hegyén-hátán tolongó szavak közé s azt dobta ki. Csakugyan accusativus cum infinitivo volt, ő maga csodálkozott rajta a legjobban. Szende tanár úr, akinek titkos parancsa volt, hogy a fiút át kell engednie, megörült a váratlan sikernek, de hogy kereste, mennyi része van benne Fortunának.

Míg Pistit a latinból nyaggatták, Gulyás gazda Zoltit iratta be. Nem nagyon ajánlgatta, mért legyen jobb hire az ő Pistijénél? De az igazgató gyönyörködve nézte a fiút. Zoltán többet ígért, mint egyet a százhoz, pedig az az egy is nagy dolog, amikor odafönn az iskola bezárásával fenyegetőznek. Még csontos kezét is a fejére tette, a hosszú hegyeskörmű kisújját is, a mely mint fuldokló ujj a habok alól, a civilizációigény segélykiáltásaként nyult ki Sonk sötét árjaiból. Csak akkor fagyott be a képe, amikor Zoltán nevét meghallotta.

— A Boda Feri öccse vagy? Ugyebár annak a somogykői papnak a fia? — fordult fontoskodva Gulyás Péter felé.

Nagyon jól tudta, hogy a Feri öccse csak annak a somogykői papnak lehet a fia, hisz már a Feri durvaságainak is különös kedvvel adott származástani magyarázatot, de jól esett Gulyás elé villantania értesültségét, amely egy messzi ember feje fölött volt eltört pálca.

— Ott volt pap, — bólintott rá a gazda, óvatosan, hogy fecsegő ne legyen, de csendes kárörömmel is, hogy talán Zoltikát is megjavítottatják jövő szeptemberre.

Az igazgató a ridegebbik szemével vizsgálta a fiút, kereste a bűnös stigmát, de csak két lázas szemet látott, amelyben még a megrettenésen átszűrődő dacot sem vehette észre.

— Na nem baj — mondta — s átadta Zoltánt egy fiatal tanárnak, aki majd beírja.

Zoltán ez este már a Pisti hajdani derékaljára dőlt le, azt még a délután továbbvitték, hogy a pápai beiratásokról le ne maradjon. Maga Fessl bácsi jött be lecsavarni a petroleumlámpát, jójszakát köszönt s kimenőben azt mondta :

— Nem beszélni.

— Áóá, — felelte Jóska s a falnak fordult, így jelezte, hogy taknyosokkal nincs mit kezdeni.

Különös dorombolásszerű hang szakadt föl a melliből, a garatjába szaladt, ott egy pillanatra megállt, aztán mintha vásznat szakítanának, hosszan kinyúlt, majd előlről az egész, kétperces periódusokban. Zoltán hallgatta a horkoló ágyat s Behrre gondolt, aki idáig Pesten van, s örült, hogy neki nem kell Pestre utaznia, ezek mégis csak jobb népek, legalább is tréfálni iparkodnak.

— Hihihí — szakadt ki hirtelen a Matyi gyerek jókedv-zsákja. — Egér szaladgál a torkában. — S hogy Zoltán nem felelt :

— Te hovávalósi vagy?

De Zoltán Tóni bácsi figyelmeztetésére gondolt s tette, hogy alszik. Erre Matyi is belenyugodott, hogy igaz, késő van már, ólbaterelte azokat a sátán-kölyköket, akik úgy ugrándoztak benne, mint sáskák a vetésben, megölelte a párnát s úgy érezte, a Gyuri csacsi nyakát öleli. Mert Matyi apja pusztai, nemesúr-maradvány volt, aki csacsit vett az úrfinak, ha hetven holdra szorult is a hajdan három határba nyujtózkodó Veresbirtok. De Zoltánnak nem volt csacsija s azt a hajnali ölelést még a szuroksötétben sem merte volna megismételni. Olyan idegen volt önmagától is az az anyjába temetkező mozdulat, talán nem is esett volna jól. A becsület katonája, mondogatta magának s rákóttázta a katona szót a Jóska horkolására. Katona, katona. De Jóskának kiszáradt a torka s egy félreszaladt ráspolyhúzással elmetszette az álmát.

— Hol, hol, mi az? — kiabálta, fölült, szétbámult a sötétben s visszanyekkent az ágyba, mint aki meglátta, amire kíváncsi volt. Ez a hirtelen riadalom nagyot tekert a Zoltán szíven. S szívfogásán át a deres halántékú, hosszúkörmű igazgatót látta, amint azt mondja : no, nem baj, mintha máris baj volna. Még meg sem melegedett s már haragsznan rá. Hogy fog ő helytállni itt. Örömet meghal, csak szégyenben ne maradjon. Ez a gondolat megvigasztalta. No, nem baj, motyogta önkéntelen, belekapaszkodott ebbe az álom felé himbáló mondatba s kievezett az aznapi szomorúságból.

S csakugyan nem volt baj, legalább is nem halálos. Az iskola elfogadta Zoltánt, befészkelte magát : nemcsak padja, de helye is volt ; nemcsak a noteszekbe írták be a nevét, de szólították is és ő felelt s felelni nem is olyan ördögösség. Boldog felfedezés volt ez ! Túlságos ellenállásra számított, minden erejét fölcibáló feladatra készült s lám : gyerekség az egész, a tanár urak elégedetten fülelnek fel a jelentkezésére, jól van Boda, mondják. Már megint csak Boda tudja, méltatlankodik Zádor tanár úr, aki mind közt a legbarátságosabb.

Hát hogyan tudná s csodálkozva néz el a nullásra nyírt fejek fölött, akik közel huszan se gördítik össze azt a nyomorult kis feleletet. Amikor első reggel a padjába somfordált s széttekintett a társain, meg-rökönnyödött. Hisz ezek régen kész bölcsek, akik csak passziózni ülnek a padba s minden pillanatban megszegyenítik őt. S csakugyan eleinte mint apró liget nyúlt fel a kérdésekre jelentkező karok sűrűje. De ez eleinte volt, az első deklináció s a tömondat korában. Ahogy a tömondat bővült, és Szende is mindjobban belebonyolult a harmadik deklináció verses szabályaiba, a kis ligetben egyre sűrűbb irtást ütött a letargia. A bugó parasztféjek a széles parasztvállak mögé sunytak s a legelső, a tanári szem fényében sűtkérezők hazafias érdeklődéssel figyelték a katedra fölött függő magyar címert, mintha egy ötödik folyamat fedeztek volna fel a sematizált geográfiában. Karácsony felé Zoltán azon kapta magát, hogy egyedül maradt Csanádi Gáborral, már csak az ő derekuk bírja a tanított titkok súlyát, de Gábor is inkább azért, mert úgy kérdik, hogy a kérdés elébe ment a feleletnek, föladta a vállára a zsákot, ahogy a masinánál a zsákhordókra.

Zoltán eleinte nem hitte, hogy ezek a fiúk, akik ilyen határozottan kongatták csizmához szokott sarkukat az algimnázium visszhangos folyosóján, csakugyan alatta maradtak. S ha a bibircsós Theisz, a helybeli pék fia, azt állította, hogy ő is tudna, ha akarna, Zoltán elhitte neki. Hogyan tudna a Theisz, mikor az arca is bibircsós s azok a bibircsók olyan férfiasak. Lassan ocsudott rá, hogy ez az iskolában kialakult helyzet nem látszat. Theisz és a többi Theisz buta fráter, akik csak azért tanulják meg az elbeszélő multat, hogy a jelent ellefelejték. Még ekkor is talált mentséget a számukra. Ezek a fiúk szenvedélyesen futballoztak, stukkoltak, kiszorítottak s talán a kiszorító az élet komolyabbik fele. Zoltán mindenesetre talált a hihetetlen siker magyarázatára önkisebbitő érvet, de azért el kellett ismernie, hogy a becsületnek nem egészen méltatlan katonája. «Kedves édesapám, tudatom édesapámmal, hogy iparkodok óhajának eleget tenni» — írta haza s ez alatt a szerény mondat alatt úgy mocoogtak a félévi értesítő jövőendő jelesei, mint várandós kocában a világra készülő hét malac.

Persze, ha Zoltán valahonnét kintről nézheti Sonkot és az algimnáziumot, mint az örvénylő dolgok egyik leghitványabbikát, ő sem lepődik meg váratlan sikerén, sőt heves szorongás fogja el, mint a bűvárt, aki azt veszi észre, hogy a tenger fenekén felejtették. Mert bizony, ha a sonki algimnázium sárga homloka mögött éjjelente föl-fölriadt a kínzó öntudat, hogy ő is egy az iskolák közt, minden ablak-eresztékiben megremeghetett. Viszont ha cinikussá vált már, föl is kacaghatott, mint a sarlatán, aki nyúlhájat és kutyaszőrt adott a betegjének s röhög, hogy bevette. Vagy nem repültek szét ebből az algimnáziumból papirosok, amelyeket az intézmények tehetetlensége folytán a csurgói, bonyhádi és pápai főgimnáziumoknak bizonyítványként kellett elfogadniok. Pedig ezek az elégségest valló lapok csak naiv szépítőszerei voltak az

egyemeletes viskóban megbuvó tudatlanságnak. S ebben az iskolában egyes és kettős tanulók is készültek, ami már szélhámosság lett volna, ha ott nem vacog benne az önfenntartás utolsó, halvány reménysége.

Ki adta a gyereket ebbe az iskolába, amelynek összesen száz növendéke s a hitoktatókon kívül öt tanára volt s azok közt is egy olyan reszketős fejű, mint szegény Kabóka, akit a tizedes törtek fogadtak fel védelmükre, hogy a gyerekekkel jó egyetértésben maradhassanak. Még a községbeli állatorvos is a pesti testvérenéjéhez adta föl a fiát, pedig az igazgató úr azóta egy halvány biccentésre redukálta évtizedes baráti viszonyukat. Hogyne, Vihorlát igazgatónak még hét szolgálati éve volt hátra s ha Sonk és környéke a precedens varázsa alá kerül, az iskola föloszlik s ő mehet címzetes igazgatóskodni, túrni a más basáskodását, ki tudja, még a körmét is levágtatják. Azért is széleskörű tereptanulmányokkal iparkodott az első osztályokat felduzzasztani. Összebarátkozott a község- és környékbeli tanítókkal, akik mint «jófejtű», be is küldtek néhány valóban agyas-fejes parasztfiút. A helybeli intelligencia rátartó nebulóit pedig valósággal kiudvarolta a szülőktől. Sajnos, ebben az esztendőben így is csak tizennyolc gyereket sikerült összerelnie az elsőbe s akármit mívelt a tizennyolc csemete, az apriori döntés az volt, hogy egynek sem szabad közülük elkallódnia.

Ebben az egész tanári kar egyetértett, még a szigorú Szende is, aki csak a javítóvizsga monopóliumát tartotta fel a latin igeragozáson virrasztó lelkiismeretének. Mert Szende, akit sárga sörényéről az «oroslán»-nak is neveztek, begyökeresedett sonki burzsoa volt, még préházat is örökölt az apósától, aki így két úton-módon is oka volt a dührohamaianak s a lokálpatriotizmusának.

Zádor tanár úrnak, aki lassacskán széthízott, mint gazdag katolikus rendek paptanárai, szintén a legjobb volt itt, noha az esernyője volt a felesége s a Gerenyáson futkosó kökörösinek a leányai. A Dunántúl virágflórája és a szív békéje olyan jól megfértek ebben a hegyek karéjába harapott faluban, még a világ is elfért benne, csak ki kellett nyújtania az embernek a nádpálcát, föl sem állt a katedrában s elmondhatta: Ha az ember Bécsből Párisba utazik... S már utazott is a kirepedezett bőré mappán, mely lankadó ragaszkodásában egy-egy világváros karikáját is le-lehámította a fakó enyészetbe. Húsz év alatt itt vitte legalább annyira, hogy mindenki jóreggeltjére megvolt az illető egyéniségéhez szabott válasza. Isten őrizz, máshol újra-kezdeni.

Talán csak a fürge Gagyi tanárnak lett volna érdeke, hogy a sárga ház minél előbb a Bakos terménykereskedő raktárává alakuljon, aki ép ennek az olcsó vételnek a reményében halogatta gazdasági épületei kibővítését. Csakhogy Gagyt már az áthelyezés sem menthette meg. Legalább is egy földrengésre volt szüksége, annyira lépenragasztották az Orosz útkaparómester leányai. Az igazgató maga is jóakarattal figyelte ezt a viszonyt. Hosszasabban elbeszélgetett a tábeszes útkaparó-

mesterrel, akinek a kétkerekű futókocsiját annyi méla emlékezéssel üdvözölték az idősebb, járásbeli fogadósnék. Sőt, hogy a visszavonulás útját is elvágja, olyan célzásokat tett Gagyi előtt, melyek az erkölcsi kőtábla árnyékát vetették a magyar nyelv tanárának gondtalan ifjúságára. Hogyne, hisz Gagyi volt itt a sokat emlegetett ifjú erő. Legalább annyi ő, mint a duc, amelyekkel a gimnázium északi megdőlt falát a porhanyós tető alá támogatták.

Szerencsére Zoltán tapasztalatlansága még nem hatolt okok és összefüggések sátáni szövevényibe. Az ő szemében a gimnázium a becsület csatamezeje maradt s az öt tanár a gombos kilincső tanári szoba fellegek mögött élő istenségei. Ő is látta, amit a többiek, hogy Kabóka tanár úr kétszer is nemre rázza a fejét, amikor azt mondja: igen s mint az Oroszok szomszédja, Gagyi tanár urat is gyakran hallotta az Orosz Milikével sivalkodni. Ő azonban nem faragott a tanárok gyengéiből viccet. A tanárok is a tények vigasztalan és erőszakos rendjébe tartoztak, mégis szelídebbek voltak, mint a többi tény. Nem olyan brutálisak, nem olyan indokolatlanul fejbeverők. Az ő szeszélyeik is szembejövő ár, de legalább lehet úszni ellene. Volt értelme az erőfeszítésnek, az ember megmutathatta, mit tud. A Pirchala könyvből felgőzölgő szabályokon túl ő sem pillantott meg valami egységes, szemügyre vehető célt. De vonzotta a torna, a legyőzhető nehézség. Itt ő is levághatta a sárkány fejét s a Botond-kapukon ő is lyukat üthetett.

S e kapukon belül nem a Százszorszép-becsület, az apja s a család becsülete várt-e rá? S nem a kihegyezett tuskéjú Zölddisznó sáncait veszi be, amikor Szende tanár úr dühös sörényrázásába is belemondja a maga egyedül maradt feleletét. Ő, ezek a tanár urak többet tudnak, mint a medvemancsú Jóska s a csikszemű Matyi képzelik. Mint futó felüők résén a végtelenség, rajtuk is repedés nyílik s egyszerre a terek áhítata cikázik belé. Olyan ez, mint amikor Petőfi «Egy gondolat»-jában egyszerre csak egyedül marad egy sorban az a szó, hogy világszabadság. Zoltán nem tudja, mi az, de bizonyosan ugyanaz, mint amikor a farkásra tűzte a botra csomózott zsebkendőjét.

Különösen Zádor tanár úr ejt el egy-egy szót, amiben az egész látott és nem látott világ új csodaként tükröződik. A növények is rokonok, régi kihalt növények ükunokái, ki testvére, ki nagynénje, ki öreganyja a másinak. S Zádor tanár úrnak ezt el lehet hinni, mert ő a növényeket jobban ismeri, mint a diákokat.

Még az ősszel rendelte el, hogy másnapra mindenki vigyen gyujtoványfüvet. Zoltán és Matyi neki is vágta a Gerenyásnak. Hoznak ők egy szekérrelalót. Egyre szebb példányokat találtak, duzzadt fejű, kicsattanó ajkú sárga gyujtoványokat, annyi volt már, hogy minden új virágért egy régít hajítottak el. A vaskuti dülő kikericeses oldalán bók-lásztak, amikor elébük áll a tanár úr s kérdi:

— Gyujtoványt szedtek?

— Azt.

A tanár úr megy velük és nem szól. Zoltánnak csak most tűnt fel, mennyire fiatalos az elhízott arca. Tizenöt éve tanár s' alig van egy kis feketés az állán. Matyi, aki az utolsó háromnegyedének a mérlegnyelvét a hármasként szerette volna billenteni, megszólalt:

— A tanár úr is virágot tetszik szedni?

— Nem, nekem már nem kell leszednem őket — mondta Zádor és mosolygott.

Majdnem elpirult, hogy magáról beszélt. De Matyi nem hagyta annyiban s egy álnokot sóhajtott:

— A tanár úr minden virágot ismer. Mikor fogom én csak a felét is ismerni?

— Az a legkönnyebb, csak el kell kezdeni — pendítette meg Zádor tanár úr és elbeszélte, hogy kapott ő a botanikára.

Matyi mindritkábban szólt s Károly bácsi messzekanyargó bárkája végleg eltérítette a figyelmét Zádor tanár úr históriájáról. Annál jobban odafüledt Zoltán. Ezután kereste az alkalmat, hogy Zádorral összetalálkozzék.

A télen persze csak a galagonyabokrokra kikristályosodó hó hajtotta virágait s kikerics helyett varjak nyúltak a pusztá hepehupán. De alig szaladt fehér tőzikefűrtbe a szétolvadt hólé, Zádor tanár úr és Zoli neki a domboknak. A tanár úr kezében bot, Zoltán hátán a kölcsönvett általvető s a kisdíák herbárium minden kirándulás után új itatóslappal vastagodott. Egy szem virágban pazarkodó egyszikűek s ezer apró szíromból ernyőtrákó murokfélék keveredtek ott letört somgallyal s a pillangósok bizarr viráglepkéivel. Zoltán nem nagyon szerette a herbáriumpepecselést. A szárat cigarettapapírral kellett rögzíteni s a latin nevet is odaírni, jobbra, alul. Zoltán a mezőt szerette, de a tanár úr szemében a mező is egy nagy herbárium volt.

Nagyon különböző emberek voltak ők. A tanár úrnak a szemlélődésre volt ürügy a természet. Amikor kijött a faluból, az útjelző táblánál hagyta Zádor tanárt s csak két okos szürke szem maradt belőle, el lehetett volna ültetni azt is virágnak. Zoltán azonban zaklatott, szenvedélyes képzeletét burjánzottatta tovább a virágokban, mintha a természet is az ő lelkének lett volna levél- és szíromtájtéka. Amíg nyugodtan lépkedett a galagonyás partok alatt, féllépéssel a tanár úr mögött, úgyhogy Zádor hosszú, fekete kabátjának a fényessége is a tavaszt verte belé, úgy érezte, hogy nem megy, hanem rohan, a mesebeli csodaszarvas ő, aki belészabadult a messzebókoló tolnai erdőbe s csak egyet kell ugrania s a felhőkön nyargal tovább. A tanár úr pihenni jött ide, Zoltán a lelke fölét elhullámozni. Talán ezért is becsülték meg egymást annyira. Zoltán úgy érezte, Zádornak meg se kell moccani s mégis a vállára tette a kezét, olyan nagy csöndesség volt benne, mint az estében, vagy a nap-sütésen átsurranó madarakban. Zádort meg vonzotta a hamuval takart tűz, amely ebben a mintagyereken meg-megégette.

— Milyen szép ez a vadkörtefa — kiáltott fel Zoltán egy virágba-

borult tavaszalkonyon. — Ha én Isten volnék, minden vadkörtefát a nap elé ültetnék.

Szépek voltak ezek a csatangelősök, csak ne kellett volna a Geregyásra is kivinni az otthoni bajt, ahogy a kilőtt golyó is magával viszi a puskapor szagát. Zoltán maga se tudta, hogyan, egy szoruló hajtógyűrűben találta magát. Hol itt bukkant fel egy fenyegető arc, hol ott emelkedett egy ütőképes bunkó. Aki nem szövetkezik, szövetségeket támaszt. Vitte maga előtt a könyvét mint duplamezejű pajzsot s innen is, onnan is megeredtek a nyilak.

Annyi bizonyos, hogy ezek a titkos nyíllövők Csanádi Gábornak akartak a kedvében járni. Gábor Csanádi Menyhárt esperes fia volt, ugyanazé, aki fiatal korában papi rigmusokat szerzett s prédikációs könyvében harminchétszer hasonlította a Szentlelket a követ is megemésztő tűzhöz. Nagytekintetű ember volt az esperes úr s a fia bizonyára magasabban hordhatta az orrát, mint a parasztbugók s ha nem tette, annál jobb néven vették tőle. Ezt a Csanádi Gábort az Isten is főkolomposnak szánta. Csak rázta a jókedvét, ezt a bolondos kolompot és senki el nem kallódott a sarka nyomából. Mert ez a kolomp nemcsak azt mondta, hogy csiling, de alkalomadtán azt is, hogy bimbam. A jókedve alatt fegyvelmező erély feszült s a dühe olyan volt, mint egészséges torok elbődülése, érzett benne a kitörő hahota. Olyan könnyedén tornászott, mint árnyék a falon. Mesélte, hogy van otthon egy vasnyújtója, porolónak használták, amíg ő rá nem kapott: azon már mint pöttömke megcsinálta a hasforgást, kelepét. S ha jó tornász volt, az esze is bírta, amíg az ostobákat kellett lepipálni. Tenyeres-talpas, vacskos ész volt, meggyomrozta a tudományt, de a magasban szédült s a betűraffinériáihoz sem kedve, sem fogékonysága nem volt.

Zoltánt eleinte vonzotta ez a gyerek. De amikor meghallotta, hogy az apja esperes, visszahőkölt. Boda pap beajánlotta neki az espereseket. S talán ép ez az, aki az apja nyakát törte. Azt remélte, hogy az esperesek faja örökre háttérben fog maradni, mint átkozható gonosz befolyás s im idenőnek az ő kis életébe, mint kerítés alatt áthajtó akác. Nem állt Gábor útjába, de mellé sem szegődött. Nőjjenek, mint két külön fa, majd elválík, ki mekkora.

Csanádi Gábort azonban bosszantotta ez a különállás. Ő belépett az osztályba s azzal az osztály az ő csapata volt. Kiszorítónál ő osztott a szét a fiúkat s ha a Geregyáson kettő összeakaszkodott, ő tette köztük az öklét. Mit különbözik ez a nyizgar. Egy-kettő, be a sorba. A deklinációt tudhatja, de engedelmeskedni neki tartozik. Zoltán engedelmeskedett is, ha kellett, de többnyire úgy fordította, hogy nem kellett. Ő volt az osztály könyvtárosa s a tíz kötet Verne és Mikszáth a tél folyamán kétszer is átvándorolt a kezén. Csakhogy Gábornak jobban fájt az egy elcsavargott bárány, mint amennyi öröme telt a száz megmaradtban. Egyre azon forrt-acsgott, hogy törhetné Zoltánt hámba. Ha legalább a falu másik végére gubózott volna el a nyápic. De itt fitogtatta magát

az orra előtt s ha átnézett a Fesslék kerítésén, tüstént ebbe a föllázadt hétszűkesztendőbe verte a szemét.

Mert tudni kell, hogy Gábor ugyanazoknál az Oroszéknál lakott, akikhez Gagyi tanár úr is járogatott. Az útmester, amióta a fogadósnek megrokkantották, csak az emlékeinek élt, de a családjában fölös mohósággal hajtottak az ő hajdani ambíciói. A három leány a világért nem adta volna Gagyinál alább s mert Sonkon csak egy Gagyi volt, a legváltozatosabb kombinációkban szövetkeztek az asznapi favorit ellen, ami az Orosz-házat határozottan eleven és tanulságos kosztoshellyé avatta. Ez a három leány csak Gáborban értett egyet.

— Ebből lesz a férfi — mondta a legidősebb, akinek a Crooker-regényeken kigyúlt képzeletét még a tanár úr sem kötötte le teljesen. S attól fogva Gáborban becézték a jövő férfiszépségét s jaj volt annak, aki rossz szót kockáztatott róla. Úgy élt ott az esperesgyerek, mint királyfi, női szemekben s az Orosz-kert üveggömbjeiben tükrözve ifjúságát.

Ezek az üveggömbök kora tavasztól késő őszig ott díszlettek a rózsatámasztó fehér karókon s úgy intettek át a Fessl-házba, mint egy távoli paradicsom huncut csillagjai. Ha az ember beléjük nézett, az orra óriásira nőtt, a fülei hátraszaladtak a templom tornyáig. Veres Matyi fantáziáját izgatták ezek a gömbök s ha Gábor füttyentett, ő villámgyorsan szétillesztette a kerítés egy szál törött lécét, átbújt a másik udvarba s aportírozó szemekkel leste a barátja parancsszavát.

Gábor Matyin át kezdte meg bekerítő és kiéheztető politikáját.

— Mit csinál Zoli? — kérdezte.

— Olvas.

— A könyvmoly — vetette oda Gábor undorral.

Matyi, aki pedig szerette Zolit, rábólintott, csakugyan, Zoli könyvmoly. Ezt a tényt Jóskával is közölte, aki amúgyis lenézte a «poszká»-t.

— Kisasszony — tette hozzá, megrántotta a nadrágszíjat, a kutya orrára köpött s felröhögött.

Jóska véleménye Fessl nénit is lenyűgözte.

— Fönn hordja az orrát — mondta az urának, aki pedig nagyra volt Zoltán előmenetelével.

Tóni bácsi haragudott a multkori disznófülért, ami a Jóska levesébe került s kitört:

— Csak nem akarod, hogy olyan mamlasz legyen, mint Jóska.

De hogy a közhangulatot is lekenyerezze, Zoltánra is ráripakodott:

— Mi az? Mindig olvasni? Mi vagy te? Betti kisasszony?

Ez a Betti kisasszony az igazgató huga volt s még senki sem látta kötött jakni és piros könyv nélkül. Jó előtt szolt Tóni bácsi. A Betti-név rajt ragadt Zoltánon, maga Matyi vitte szét a fiúk közt. Ha már úgyis el kell pártolnia tőle, legalább valami hasznos szolgálattal kezdje, ami őt avatja Gábor fegyvernökévé. Betti pedig szoríthatta a fogát. Egyedül volt s csak Gábor invitálta, hogy jössz-e hóvárat építeni. Zoltán nem ment. Most már megokolás nélkül nem ment.

A félelmi hét jeles aztán végkép kiélesítette a helyzetet. Gáborra ez kemény csapás volt, neki se Zádor nem adta meg, de Szende sem adhatta, hisz a dolgozata úgy piroslott, hogy istenkisértés lett volna jelest kanyarítani alá. Az Orosz-leányok méltatlankodtak. Ha az ő Gáboruk nem jeles, hogy lehet ez a mulya. S noszogatták Gagy tanár urat, hogy itt tenni kell, de hamar. Gagy ismerte az erőviszonyokat, de ifjú volt s hajolt, mint a zöldgally s egyszer csak ott tartott, hogy Zoltán felé bezárkózik mint egy Wertheim-szekrény, míg Gábor szellemi produkcióit nem győzi sokallani.

Húsvét előtt az esperes úr is feljött tudakozódni. Hintó hozta s a kocsinak toll bókolt fekete kalapja mellett. Ez a Csanádi Menyhárt erős, nagy ember volt, csak a haja deresedett, Lear lehetett ilyen, mielőtt az országát szétosztotta. A nagyúr Zoltánt is maga elé idézte.

— Te pipálad le a fiamat — mondta és megrázta a sörényét. — No nem látszik meg rajtad. De hát csak folytasd így s egy pengőt nyomott Zoltán markába, hadd lássa a tanári kar, hogy ő nem haragszik, akármilyen neveléses az ítéletük.

Zoltán forgatta a pénzt, sütötte a markát, amint fogta, de még inkább a szemét, amint nézte. Valamit megvettek ezen tőle, csak azt nem tudta, mit. Este megmutatta a pénzt Jósának.

— Kell?

Jóska elfütyentette magát, földobta a forintot s fuccs, volt nincs, ott aludt a pénz a zsebe mélyén: eltette dohányalapra, mert Jóska volt a hídalatti cigarettázó klub elnöke. Ettől fogva még jobban megvetette Zoltánt.

Az esperes úr látogatása nagyot szorított a hajtógyűrűn. A hatalmas ember mindenkire mély hatást gyakorolt s a forint-estet nem győzték Plutarchosba kívánczó példává méltányolni. Szóba került az a «no nem látszik meg rajtad» is. Végre is igaza van az esperes úrnak, mégis csak a Boda pap fia s Gábor nagyszerű gyerek, a tehetséget is méltányolni kell, nemcsak a szorgalmat. Az ilyenekből, mint Boda, úgy sem lesz semmi. Jobb idejekorán alázatra szoktatni. Hiába szólalt föl Zádor, letorkolták. Őt megejtette Zoltán a herbáriumával.

— Én sosem piszmogtam a kolléga úr gazaival — dörögte Szende, aki az esperesben alkati rokonára ismert, — mégis ember lettem.

Amire szegény Zádor mit felelhetett, fogta az osztálykönyvet s ment az izeltlábúak légzőrendszerét magyarázni. Zoltán pedig küzdött, mint akit víz alá akarnak nyomni. Ez a nagy próba, gondolta s az esze fáklyaként lobogott. A becsület katonája helyt áll, ezzel erősítette testét-lelkét. Kard és buzogány volt neki a lecke, amivel a rárontók ellen védekezhetett.

Ezekben a kétségbeesett hetekben olyasféle ragaszkodás fűzte őt Zádorhoz, mint egykor a tanítókisasszonyhoz. Egy májusdélután ott kinn ültek a vasküti nyárfás szélén. Fejük felett a gallyak millió apró levélneszéből hangolták össze tavaszi indulójukat. Zoltánt ezen a dél-

előttön különösen agyonsanyargatták tanárok és diákok, még most is sajgott a feje. Ott gubbasztott öreg tanárja mellett s oldalról nézte, mit csinál. Zádor tanár úr ép egy nagy hangyabollyal került szembe, belepiszkált s a hangyák életéről beszélt. Olyan nyájas, szép, szőke arca volt, mintha egy negyvenéves gyerek ült volna Zoltán mellett. Zoltán nem bírt magával, hosszút csuklott, egybefolyini nem tudó zokogásfoszlányok szakadtak fel belőle. Ráborult a tanár úr kalapjára s csak a vállrázkódás jelezte lelke föl-leugrását. Hálából zokogott. A tanár csendesen nézte.

— Mi bajod? — kérdezte, de nem ismételte meg a kérdést.

Főllált és megindult. Szótlanul bandukoltak hazafelé. Meg se mukkant egyikük sem. Csak lépteik tompa nesze hallatszott. De ezek a lépések is olyan egyöntetűen kattogtak. Egy-kettő, mintha az Isten is együtt indította volna el őket.

Ettől a naptól fogva egy nagy titok volt köztük. Nem emésztő, mint amilyen az Apai Titok volt, boldog szomjoltó titok, amelynek, akár a gerenyási forrásnak aláhajthatja a fejét. S ha valaki utána kiáltotta: Betti, benne a menekülésösztön rögtönösségével harsant föl a védekezés: Zádor tanár úr. S mikor az évvégi bizonyítvány ott volt a kezében, a nagy győzelemért is Zádort okolta. Gagyin át ugyan belé-erőszakoltak az Orosz lányok egy kettést, de Gábor is megkapta a magáét természetrajzból.

— Teneked köszönhetem, te koslattál vele a Gerenyáson — féktelenkedett Gábor.

Zoltán elsápadt, de nem szólt. Otthon jutott eszébe, hogy ő is visszavághatott volna Gagyival. De Zoltán nem tudott visszavágni. Pedig hogy röhögtek a fiúk, még az áruló Matyi is!

(Folyt. köv.)

Németh László.

MÁS ÉG CSILLAGA.

*A földön éjtszaka és bennem is setét,
nem tart az élet, csak egy villanásig
és minden egy napot tiporva, másik
kis nap cikázza lepkeéletét.*

*Az ég is itt valahol elvetélt,
a tündöklő világ is ködbe vásik,
a nap se gyúl tündöklő ragyogásig,
csak egyre várja végétéletét.*

*De én már láttam más ég csillagát
láng meteor fényével idelent,
amint egy szebb világból villog át.
A szemedben láttam, angyalom,
amikor egyszer tolvaj alkalom
kiragyogtatta benn a végtelent...!*

Szegedi István.

KÉRŐ EMBEREK.

(A Napkelet pályázatából.)

I.

ANAGY vidéki vasútállomás III. osztályú várótermében már olyan komoly a sötétség, hogy nincs különbség többé emberek és bútorok között. Azt sem tudni, hol végződik a terem ; merre van a nagy üvegablak, amely a termet az utcától elválasztja ; koromszínű éj takar be mindent, s aki az utasok közül meg szeretné tudni, hogy az őszi eső esik-e még, hiába meresztí ki szemét az ablakon, onnan ugyancsak nem láthat semmit : ki kell mennie az épület elé és kiterjesztett tenyerével kell megállapítania az időt. De most a vasúti portás egyszerre fellobbantja a villanyt; az egyetemes utcai sötétségből egy pillanat alatt kiválik a terem és hosszú padjain láthatókká lesznek a megszokott, hétrét görnyedt várótermi alakok.

Ez a fény, sajnos, nem okoz örömet a pihenőknek. Álmáért rettegő alak nem is egy emeli föl a fejét a lámpagyújtó felé. Senki sincs biztonságban, hogy vajjon nem ébresztik-e fel a fekvőket, akik bitorló önzéssel nyújtózkodnak végig a pad hosszúságában, míg mások csak a megmaradt szűk kis helyen szerénykednek és ruháikat vigyázzák a ki-nyújtózkodó, mocskos cipők elől.

A portás, kezében a hangtalanná fojtott, nagy rézcsöngővel végigjárja a termet. Uralkodói joggal tekintget mindenfelé. Kegyesen néma marad, nem bánt és nem figyelmeztet senkit, de mégis azáltal, hogy egy-egy padra szemtelenkedett sáros bakancs fölött hosszabb szemlét tart, megsejteti az utasokkal, hogy ő szólhatna, ha nem tartaná ezt a fáradságot méltóságán és jóságán alólinak. És különösen emberi látvány, hogy az ilyen némán megvizsgált bakancsok szerény bocsánatkéréssel lejjebb csúsznak a padról és az a kis mozzanat, melyet végeznek, fölér egy könyörgő kacsó összekulcsolódásával : kérés, köszönet, hála is van benne és a portás ezekből gyűjti napi tekintélyét, a munkakönyvitő, felsőbb derűt.

A terem legvégén a sarokba illesztett pad előtt sáros kerékpár támaszkodik, s mint valami különös vasketrec, eltakarja a mögötte alvó alakot, akinek fejére ázott, gummiszagú esőköpeny borul.

A portás a kerékpár előtt is megáll és szemléli. Előbb ösztönös ámulattal, majd a látvány szokatlanságát kifejező szemmel, végül a hivatali fej letekintő szigorával, mely előbb formát keres, aztán szakvakba érik.

Most körülnéz a teremben és szól :

— Kié a bicikli?

Nem felel senki. A portás nyugalmat szemelláthatólag zavarja a lappangó titok. Vajjon a sok ember közül milyenforma halandó fogja felütni fejét az alázatos vallomásra.

— Kié a bicikli? — szólal fel ismét magas, erélyesedő hangon. — Hogy kerül ez ide?

A heverő alakok közül valaki félálomban felnyög erre.

— Nem tudni... de biztos azé lesz, aki mögötte hever.

A portás csendesen megérinti a fekvő alak köpenyét, de nem siet vele, hiszen unalmát és idejét űzi a komótos hatalmaskodással. Örül annak, hogy az alak nem mozdul és örül annak is, hogy most már tekintélyesebb hangjával élhet.

— Hé! Keljen fel!

Az alak, aki talán ébren is van, időszerűnek látja, hogy fölemelkedjék.

— Magáé a bicikli?

— Enyém — feleli és rögtön visszahanyatlik.

— Hohó, megállj! Mit gondol maga?! Ne feküdjön vissza. Hogy merte a gépet ide behozni? Ennek nem itt a helye.

— Hát ugyan hol? A zsebembe nem tehetem!

— A zsebébe nem teheti, tudom, de ide sem. Micsoda beszéd, nézze meg az ember! Váróterembe nem szabad podgyászt behozni. Az tilos. A ruhatárban van annak a helye. Na egy-kettő, keljen föl és hozza utánam.

Az alak kelleetlenül félrenyomja a biciklit és föltápáskodik. Rongyos, gőzölgő köpenyét vállára kapja, majd gondol egyet: mégis belebúvik és összegombolja. Sapkát vesz föl a földről és mélyen a fejébe húzza. Szíjjat ránt elő valahonnan és a derekára tekeri. Aztán amint öltözködésével elkészül, látszólagos nyugalommal nyúl a kormányhoz és indul.

A portás, aki eddig várt, megszólal:

— Erre jöjjön — velem. A ruhatár erre van.

De a biciklis ember nem arra megy. A váróteremnek még egy ajtaja van, azon segíti ki a gépet és ott tűnik el szótalanul.

A portás hosszan elbámul utána. Egy ideig nem szól semmit, magában morzsolja bosszúságát, de mert később úgy érzi, hogy titokban többen is mosolyognak a kudarca fölött, feldörmög bosszús, hivatali hangon:

— Az éhenkórász! Ide jön aludni! Azt hiszi, szálloda ez itt...

És haragjában egy álmodó ember sárcipőjét leparancsolja a földre. Az ember zavarában ásít, fölugrik és megdörzsöli a szemét.

II.

Jó félóra mulva megint kinyílik az ajtó és ki jön be?

A biciklista.

Lassú igazgatással tessékeli be gépét az ajtón. Csuumvíz a sapkája, sárfolt a kabátja és arcán könnyezik a rácsapkodott eső.

A portás eddig a Perronra nyíló ajtónak dőlve szundított, most föltekint és egész testével a bicikli felé fordul. Rendelkező, hivatalos parancsok bizseregnek a nyelvén, de a biciklista nyugodt vakmerősége óvatosságra inti; vár és fürkészi a vakmerőség okát.

Az alak betolja a gépet, végigmegy a vaspadok közötti soron és a Perronra vezető ajtó előtt megáll.

— Ruhatarba szeretném tenni a gépemet.

A portás mozdul. Titokban örül, hogy az imént néma maradt s most nincs akadálya abban, hogy az ajtót fokozódó udvariassággal kitarja. Szolgálatkészen és begyakorolt előzékenységgel vezeti az utast a ruhatárhoz.

Az idő esti tizenegyre jár. A forgalmas Perron ívlámpái nem kedveznek az utasnak. A köpenyének baloldala friss sártól piszkos, a kerék sárhányói kemény sártömeggel eldugaszolva.

Könnyen megfejtethető, hogy a biciklista, aki messzi útról jövet a váróteremben lepihent, menekülni próbált a ruhatári kiadástól s úgy határozott, hogy útját a sötétség és az eső ellenére is folytatja. Neki is vágott nagy merészen, de mert a lámpátlan és holdvilágtalan úton többször kátyuba zuhant, vissza kellett tértie, hogy az éjt valahol eltölthesse.

A portás minderről semmit sem tud. A kis ruhatári fülkében a kerékpárt gondosan leltározza, végül szolgálatkész modorban számot ad az utasnak, mellyel a kiváltás történni fog.

Az utas ezalatt az ajtóban áll és a zsebében rejlő aprópénzét idegesen csörgeti. Menni szeretne, de valami még itt tartja és látszik, hogy erőt vesz magán, amikor végre elszántan odafordul a portáshoz:

— Mit fogok fizetni?

A portás a falióra pillant:

— Ráér még vele. Majd a kiváltáskor.

— De... akkor mit fogok?

— Semmit. Nyolcvan fillért mindössze.

Az utas megzörrenti filléreit. Rendben van. A sebes és praktikus életben alig látszik idegesen megremegett pillantása. Elmegy. És a váróterem egyik üres padjának sarkában fázós didergéssel kuporodik össze.

III.

A váróterem egyik felében resti van pirosabroszos asztalokkal és hosszú, rézfogantyús söntéssel. Ha valami zaj támad a teremben, az rendszeren onnan fakad. A padokon csak horkolás, lassú, motyogó, idő-

szakos beszélgetés hallható, de mozgás és rendszeres beszéd csak ott történik, ahol a fehérkabátos csapos áll és időnkint nagy csörgetéssel vágja be pléhfiókjába a spriceltért fizetett pénzeket.

Ez az egész élet az alváásra rendelt teremben. Volna ugyan más is, apró rezgés, rövid életű küszködés egy-egy teljesen szabad padért, vagy egy-két éber gondolat a kényelmesebb fekvés elérhetéseért, de ez csak álmos, féléletű gondolat, cselekvésre fáradt az itt alvó emberek akarata.

A biciklista azonban éber. Az ő belsejében nappali küzdelmet folytat a hiányzó pénz. Még egyszer annyi fillérre van szüksége, amennyi a zsebében szorúl. A csendes teremben éber és izgatott gondolatokat hámoz. Óvatos mozdulattal tenyerére fekteti negyven fillérjét és a krajcárokból és két tízfilléresből álló összeget kétszer is végigolvassa. Legalább annyija legyen, amennyit gondol. A pénz mindannyiszor csendül, valahányszor egy részlete, egy fillér atomja odatevődik a többihez, amely végül mégsem lesz több a negyven fillérnél.

— Kitől szerezzek még negyvenet? — gondolja türelmetlenül.

A váróterem nem sejtí, hogy e pillanatban éles szem figyelme alatt áll. Az utas szeme csaknem lemeztelenítő bátorsággal olvas a különböző arcokban, hogy megállapítsa, vajjon ki itt az övé? Melyik arc mögött lakozik az az ijedős, jámbor lélek, aki a pénzkérés meglepő merészségére önérdékét elfelejti és automatikus pénzajándékozónak válik. Van-e itt olyan?

A padokon katonák mozgolódnak hol szundítva, hol ébren. Az utas meglesi őket és nem bízik bennük. Durvák, tömegben vannak és nagyon megbíznának testületes keményszívűségükben. Szinte látja, milyen súlyosan dobnák arcul a «nem adunk» szóval, hogy fukarságuk meggyőződéses, erős és így megszólhatatlan legyen. Letereli róluk a szemét és jámborabb arcokba kapcsolja.

Szemre vesz egy tréfás sihedert, aki valamennyi utas között a legbiztatóbb és olyannak tűnik fel, mint aki, ha kérését megtagadná is, nem tenné azt eréllyel, hanem valami kedves önvallomással : hogy bizony a kérdéses negyven fillérre maga is rászorúl. Figyelmesen szemléli ezt az embert és odaadó tekintettel olvad bele a szemébe, mintha már előre hálálkodnék a jóságáért.

A siheder egy szemközti padon ül és okos. Megérti, hogy valaki nézi. Az utas már-már föloldottnak látja a jeget, fölkelne, hogy elébe lépjen és a kérő szavakat halkán elsuttogja, amikor a siheder egyszerre egész váratlanul fölemelkedik, odalépdél az utas elé és bocsánatkérő mosollyal megszólal :

— Fiatall úr, nem adna egy jó cigarettát? . . .

A fiatalembert forró láz önti el, hirtelenül egész személyében megtisztelve érzi magát és ettől alig tud szólni.

— Becsületszavamra . . . nagyon, igazán nagyon szívesen adnék, de lássa . . .

— Persze — mentegetőzik az fülig pirult arccal — nem dohány-

zik, persze . . . — és azonnal tovább vonulna, ha az utas szerénykedve meg nem érintené a karját.

— Kedves uram — suttogja szégyenteljes mosollyal, — ha már így vagyunk, nem tudna kisegíteni . . . húsz fillérrel . . . nagy zavarban vagyok . . .

A siheder egy percre elámul, aztán a gyakori kéregető amiatt támadt bosszúságával, hogy nem tudta felismerni emberét, hidegen biggyeszt az ajkán.

— Nem.

Csak ennyit mond, azután tovább áll. Járásán látszik, hogy a kudarcáért elégtételt kapott és a megalázó érzésnek átengedett arc-bőrén a szégyen helyébe a győzelem színe tolul.

Az utas mélyen bánja már, hogy így megalázta magát. Húsz fillért kért egy nem adott cigaretta ellenértékeképpen! Tudnia kellett volna, hogy akinek fölösleges pénze van, nem kér cigarettát.

És most nem tud szabadulni a szégyen gondolatától. Amint így elnézi ezeket a kopott embereket, rájön, hogy közülük csak attól merne kérni, akinek nincs. Akivel szemben nem kell félnie a megaláztatástól. És azon is rajta kapja magát, hogy a legrongyosabb ruhájú alaknak zsebébe kívánja most a legtöbb fölösleges pénzt. Pedig hogy milyen lehetetlen az, azt is tudja igen jól, okosan.

Eközben a söntésnél néha-néha felbugyog a poharakat öblögető víz. És ütemesen csörög a fiókba besepert pénz. Az utas érzi, hogy az újonnan besímitott tíz- és húszfilléresek milyen vaskos tömegre nyekkennek. Hogy meg lehetne markolni őket! Beléjük lehetne harapni! És nagy hegyeket lát nőni — nőni — növekedni a pénzből. Súlyos zsákokat tömköd velük és az az örökké növő pénzhalom a fogyatkozást sohasem veszi észre. Annyira éli, érzi és birtokolja az elképzelt pénzt, hogy a negyven apróról is megfeledkezik. Fantáziája és emberi vágya markolgat most a halomba és emellett mosolygós kis játék az a negyven. Fantáziája és emberi vágya követel most és úgy érzi, mintha ez volna az egyetlen emberi érték. Az a körülmény, hogy mindezt csak képzelet és valójában nem számolja az ujjai között, ezt az emberek és idők agyonsokasodásának tudja be és siratja gyengeségét, hogy ennyi fojtogató ember között nagyobb a képzelete, mint a tenyere.

De az eltávozott siheder mintha nem adná föl a reményt. Most a katonák körül kázmálódik és pár lépés távolságról lesi, amint azok közül az egyik cigarettát sodor.

— Vitéz úr! Adjon már egy pödrést . . .

A katonák egymás között beszélgetnek, hát amint a szerény kérést hallják, egyszerre agyukba nyomul a saját hatalmasságuk tudata s még azok is így szólnak: «tessék», akiknek a társuk dohánycsomagjához semmi közük sincs.

A fiú cigarettát készít. Ujjai között sebesen sodródik a száraz dohány. Úgy siet, mintha a csomagra még nagyon sokan várakoznán-

nak s a tüzet már csak úgy röptében és lehúnyt szemmel szippantja el valamelyik katona cigarettájából. Azután elvonul.

— Okos vagyok! — beszél a szeme. — Leleményes! Ügyes! — S amint tovalépked, mély tüdejéből az életöröm duzzasztja föl a lebegő füstpárákat, melyek befelhőzik a fejét.

— Ostoba vagyok! — fészkelődik az utas és irígyen tekint a sihederre, aki boldogan visszaül a helyére. Föl kellene kelnem és cselekednem! A félelem és a szégyen csiráit el kell taposnom és attól kell kérnem, akitől félek, mert az az erős és csak az segíthet.

És most a vakmerő tettek előszele csapja meg szívét és kitérés nélkül veti föl a kérdést: mi történne, ha ő is a katonákhoz fordulna segítségért.

Odalépne suttyongó alázattal és szólna.

— Vitéz urak, segítsenek ki egy kis pénzzel...

A «pénz» szóra a katonák elképpednek, valami nagy összeg kikoldulását várják és fölháborodottságukban alig jutnak szóhoz, mire ő csitítva folytatná:

— Ne ijedjenek meg... Csak negyven fillérrel... Bizony Isten elvesztettem. Itt ni.

És megmutatná a kilyukasztott zsebét.

Annyira kedvezőnek érzi ezt a gondolatot, hogy a zsebének bélését egy rozsdás szeggel addig-addig kaparja, tépi, mígnem a vászon szakadozni kezd. Elkészül a lyuk s már fölkelne, hogy cselekedjék, mikor egy rongyos, nagyhangú, pirosarcú ember lép be az ajtón és rezes, reszelős, vidám hangon bekiált:

— Jó estét! Itt a Vili!

A várakozásban kifáradt alakok sorra fölemelkednek és nyájas derültséggel néznek a jövevény elébe. A vándoron bakancs van, feszes katonanadrág, régi francia katonaköpeny, piszkos ing és ami az utast mindenkitől különállóvá teszi: egy szíjjon lógó nagy faláda, melyen cifrázott betűkkel ez áll: «Kántor Vili, betűvágó.»

— Itt a Vili! — kiált a betűvágó harsányabban és az esőt lerázza magáról.

— Megjött a Vili, ebben a kutya esőcskében! Inni jött a Vili. Ha kívül már megázott, Isten neki! Ázzék el belül is!...

A betűvágó az első pillanatra olyan alaknak tűnik fel, aki minden szégyenen túladott már s ma csak azokban a cselekedetekben tudja fölélni magát, amelyek másoknak mind a két arcára szégyent föszenének. Az örökös borívásban odáig ért, hogy meglázított idegein csak úgy képes magának szórakozást kiverni, ha egész tömegek figyelmét tereli magára. Ez a súly, a tömeg súlya még megfeszíti lélekdrótozatát s ha mindjárt lehúzza is azt a közönségesség felé, a betűvágó nem egyszer idéz elő derültséget hallgatóinak sorában.

Most hátával a söntés nagy jégsekrenyének dőlve nagy pohár bort hajt föl magába és borát csemcsegtve, belekacsint a bámulói arcába.

— Jó, mi?! Vili jön és iszik. Vili rongyos kapcába jár, kalapja nincs, de iszik.

A föllöttyintett bor lefolyik a szája szélén és lassú csöppekben hull pizsokszürke ingzubbonyára. Sok már benne az ital és vigyorgó arcában a mámor édes hülyeségével csillognak a fölparázsló szemek. Húnyó, leégő, elparázsló boldogság látszatát adja kerek arca és a kutató szem könnyen föltalálja benne a régebbi, józan formát: egy vidám, eszes, jóindulatú és becsületes arcot, melynek ez a mai már csak kísértő réme.

— Na, Vili, mi van? — szólítja meg a termen körülsétáló rendőr.

A betűvágó minden pózát eldobva, alázatosan köszön. Majd félretett poharáról leveszi kezét és tiszteleg.

— Kapitány úrnak alássan jelentem, jó estét.

Másutt talán kinevetnék, itt megnevetik. A várakozó idegeknek minden tréfa tetszik s mindannyian érzik, hogy a nevetés, mely a tréfát nyomon követi, újabb mulatságok unszolója. De Vili nem ennek örül. Az ő jó kedvét az okozza, hogy a rendőr, akivel, mint hivatali személylyel, könnyelmű életében sokszor összetűzött, épen érvényesülésének derűs pillanatában találja.

Ám a rendőr szégyenli túlzott megtiszteltetését és elhaladóban megfelel magáért.

— Vili, te vak vagy! Hát már engem is kapitánynak nézel! Hol ittad el a szemed?

— Hogy a pokolba volnék én vak? Ragyog ez a két szem, mint az arany!...

Azután kapkodni kezd és a kabátjának belsőzsebéből kihúzza egy fekete tokot. Amolyan elkoptatott, ósdi szemüvegtok, benne egyszerű, nikkelleretes üveg.

Kiveszi és felmutatja.

— Még ezt is eliszom, ha megveszik — olyan az én szemem.

És lassan megindul a padok között, remegő kezével mindenki előtt megcsillantva a silány tárgyat.

— Vegyék csak meg bátran. Öregembernek nagyon kell ez. Vadozat új ám. Én meg tegnapi bort vennék rajta.

Amit mond, mindenhez nevet. De nemcsak ő, mások is fölkacagnak rezes hangjára és heves mozdulatára. Valóban mulatságos egy ember, amikor nem szégyel magából nyilvános portékát csinálni, akár a cirkuszi mutatványosok.

A szemüveg pedig, mint valami csoda, kézről-kézre kerül. Sokan örülnek, ha megtudják, mi lehet, mások meg valósággal kielégülnek, ha komoly figyelemmel a kezükbe vehetik.

IV.

Ezalatt a biciklista mellé tetelepedett egy öreg, toprongyos ember. Vidéki irodai altisztnek látszik, de rövid szemlélés után kitűnik, hogy talán még az sem lehet, mert a lábbelije minden rangon alóli, tán leginkább a koldusokéhoz hasonló rongy s az egyik ilyen foszlány-cipőjének el-elváló talpát a cipőn feszesen össze-visszabujtatott spárga erősíti meg. A cipő illetéknéppen olyan, mint egy összedrótzott edény, lyukas edény, amelyből víz is szívárog. A vénember kezében viaszosvászon csomag van, melyet a pad karfája alá helyez, aztán lassan, törékenyen lenyugszik rá.

— Vegyék csak meg bátran! — sürgeti a betűvágó az adásvételt, miközben a megszorult fiatalemberhez egyre közeledik. — Vegyék csak meg. Kell az ilyen öregembernek, mint maga. — És rámutat egy koferes aggastyánra.

— Van én nékem ilyen — védekezik az öreg.

— Van ám, de nem ilyen.

És kivészi a kezéből a tárgyat, hogy odébb vigye.

A fiatalember szemében kigyullad a remény sugara. Ösztönei meggyőző erővel diktálják, hogy most kiváló alkalom fog bekövetkezni, melyet elmulasztani bűn. Érezhető, hogy a betűvágó az ő helyét sem kerüli el s ha most bátor vér csörög az ereiben, megtehetné, hogy a szemüveget fontoskodva a kezébe veszi, sokáig szemléli, forgatja, megleheli és egyszer csak bizalmasan föláll és halkán, óvatosan megkérdi:

— És jó uram, nem segítene ki negyven fillérrel? . . . Elvesztettem a pénzem . . .

Vagy ha nem is ezt, valami mást. Még maga sem tudja, mit, de érzi, hogy jön, hogy közeledik, hogy nagyobbodik az alkalom és neki mindenképpen szólnia kell. Valóban a betűvágó lutykos cipői már egész közelben szürcsölködnek a kövön s a remek pálinkaszag is meglebbentett fátyol módjára előre száll.

A fiatalember szíve hangosan ver; érzi, hogy itt az idő: tennie kell s most, hogy a közeledő ember előtt vásárlási hajlandóságát elárulja, dőlteből fölemelkedik.

— Csak kemény a vánkosa, úgy-e? — szólal meg váratlanul a lefeszett talpú aggastyán. — Na itt van az én kis csomagom, tegye csak bátran a feje alá. Én is így szoktam, ha aludni akarok.

S azzal a csomagot a feje alól kihúzza és előzékeny mozdulattal átnyújtja a fiatalember kezébe. A biciklista teljesen megzavarodik. Ez a rosszkor jött figyelmesség hirtelen szétzilálja kiszámított terveléseit s az előzékenység ilyen valódi tapasztalása közben nehezen tudja eldönteni, vajjon a betűvágó és az udvarias aggastyán ismeretsége közül melyik a hasznosabb.

Nem is ésszel, hanem azzal a kényszerű ösztönnel felel, amely most egész viselkedését jóvá és alázatossá parancsolja.

— Á . . . nagyszerű ! . . . Köszönöm szépen . . . igazán, de mennyire szíves . . .

— De nem, semmi köszönet, heverjen csak le. Én amúgy sem alszom és ha megmondja, hogy melyik vonattal utazik, föl is ébreszthetem.

— Ó köszönöm . . . uram . . . de majd csak reggel . . . még rá-érünk vele.

És aggodalmas kényszerűséggel lehajtja a fejét az elkészített csomagra. Ismeretlen érzések lepik el és ügyefogyottá teszik. Úgy találja, hogy az emberi jóság is csak gúnyolódni jött hozzá. Valóban az aggasztán épen akkor halmozza el szívességével, amikor a gyalázatos pénz kikoldulásával megszégyeníti magát is, meg az öreget is, aki tisztességes voltában hisz. Másrészt a váratlan szívélyesség a helyzeten is erős változást idéz elő : le kell ugyanis hevernie a készséggel fölkinált csomagra s azalatt a tréfa kedves hangján hogyan lágyítsa meg a részeg csavargó szívét?

A betűvágó e közben sokakat kihagyva, egyenesen a fiatalemberhez lép, s mint a jó zsákmányt szokás, alaposan körülhízelegve, mély meghajlások között szólítja meg :

— Ahá ! Tudom már. A nagyságos úr fogja a szegény Vili szemüvegét megvenni ! Nem kell a drága portéka az ilyen paraszt népnek. A nagyságos úr majd tudja, mit ér ez. Nézze csak meg bátran, ne féljen tőle, ez nem ablaküveg ám, ez csiszolt, prima, úri dolog.

És az eladó tárgyat lendületes mozdulattal helyezi a biciklista tenyerébe.

Az agyonfogdozott, zsiros üveg ott tétovázik a remegő kézben. Az utasnép kíváncsi aggodalommal fürkészi : mi lesz vele, rászánja-e magát a fiatalember az adásvételre és lesz-e szerencsájük látni a csavargót a pénzhezjutás ritka pillanatában.

De minden utas között a betűvágó a legizgatottabb.

— Ej, ej . . . no csak ne féljen tőle, uram, látom én, hogy meg akarja venni. Ne törődjön ezekkel, akárhogy vigyorognak is. Sajnálják azt a kis pénzt az irigyek . . . Most már csak azért is vegye meg . . . Ne féltse tőlem, nekem már aligha kell, én üveg nélkül is duplán látok . . .

A biciklista arcát előnti a szégyen pirossága. A tervek, melyekben mozdulatait előre kiszámította, a gyakorlatban kudarcot vallanak. Nem képes úgy cselekedni, ahogyan kellene és nincs önfegyelme, hogy a vásárló ember figyelő mozdulatait mindvégig híven kifejezze. Kusza gondolatai őrizetlen sebességgel kergetik egymást s már most úgy érzi, hogy itt az ő szándékáról mindenkinek fogalma van és a legostobább ember is könnyedén olvas a homloka redői között.

Végre, hogy nagy zavarát leplezze, a szemüveget odapróbálja szégyenlős szeme elé és hunyorgatva áttekint rajta a bámész emberekre.

— És mennyit kérne érte . . . — szól rekedtes hangon.

— Mennyit?! Ejnye no... Hát csakugyan megvenné?... No persze, hát magának odaadnám négy pengőért: nem sok!

— Nem? Valóban nem sok? Igazán nem?

— Ha gyenge a szeme: nem is.

— És ha erős a szemem?...

— Akkor?...

— Tudja mit, ha erős a szemem, akkor... ha negyven fillért fizetne nekem — elfogadnám.

Kínos csönd. A fiatalember szégyenében csaknem elsüllyed. Úgy mondta ezt a bonyolult mondatot, hogy a hatás a rosszul sikerült elmés-ségek hatásánál is lesújtóbb lett. Alig szól, a betűvágó azonnal elveszi tőle a szemüvegét és tovább áll. Az utasnép között senki sem gondolja, hogy a biciklista félszeg szavai milyen közel állottak már az alázatos könyörgéshez, hogy mintegy az arca, a szeme, az öltözete és mindene, egy gőzölgő és lekuporodó koldulás s csak a beszéde pökhendi kérdés. Ha éles szem figyelni őt, aggodalom nélkül hasonlíthatja egy alázatos kéregetőt ábrázoló ember képéhez, amelyre valaki tévedésből ilyen címet írt: «A gazdag Rotschild.»

Kényszerű helyzetében a fiatalember föl hagy reményeivel s elhagyatottan visszahever viaszosvászon vánkosára. Alig tudja titkolni izgatottságát s rövid öt perc alatt többször is a pihent oldalára fordul. Az idő is sürget s a széles várótermi ablakokon átszűrkül az őszi ködös hajnal. A kapus csengője mind gyakrabban felcsönög s szavára heves kapkodással egész tömegek tolakodnak át a szűk ajtón. Mindinkább gyérül az utas, a beszéd és a remény.

Az elhagyatott ember keserősége vesz erőt érzékein. Szánja lelkét és emberi nemességét, mely minduntalan felbukni kényszerül egy kis halomban: a negyven fillér okozta dombocskában. Lehúnyt pilláin át szemügyre vesz még néhány lézengő, álmos figurát, de nincs ereje megszólítani őket. És ezzel szemben elméje a legviharzóbb akarat. Épít, tervel és nagy összegek megszerzésén fáradozik. De ez a motor, sajnos, különálló, nincs összefüggésben az izmaival; egy ujját nem tudná megmozdítani s végül is fáradtan elpihenteti agyműködését: vesszen az idő s az alkalom, legyen úgy, ahogyan magától lesz.

— Uram! — szól most váratlanul az aggastyán, — hová utazik, ha nem sértem.

— Dehoggy sért! — mentegetőzik az ifjú utas és udvariasan felkőnyökölve alázatos pillantást vet a vénember becsületes arcába. — Semmi esetre sem sért... De őszintén szólva, nem is tudom még, hová utazom... Talán nem is fontos...

Az öreg tudakosan bólint, mint aki finomabb, semhogy a fiatal ember anyagi rendezettségében kételkedni merne, mindenekfölött mégis úgy tetszik szemének, mintha az ifjú utas öltönye az övénél rendesebb s tárcája vaskosabb volna.

— Persze, persze, még nem határozott... Bizonyára csak szóra-

kozásból utazik? . . . — és erősen fürkészi a fiatalember arcát, aki úgy figyel, mint a zsebtolvaj a sokaságban.

— Igen — feleli az, elkésve kissé, mint aki mást akart ugyan és már bánja, hogy kimondta.

Az agg most hirtelen tisztos érdeklődővé válik.

— Persze, ha nem sértem . . . Ön diák? . . . Ön tanulmányúton van . . .

A fiatal ismét mást akar mondani, de csak ismét és ismét visszaesik.

— Ó, dehogya is sért . . . Igaza van : diák vagyok.

Az öreg mélyen elgondolkodik s csak lassan és félénken tekint a a fiúra.

— Gondoltam mindjárt . . . nem . . . nem, azt nem mondhatom, hogy gondoltam, inkább csak úgy láttam . . . azaz inkább, helyesebben mondva : éreztem. Igen, úgy éreztem. Hát az arcból, persze . . . De hisz nem nehéz, látszik is az mindjárt : az arca finomabb, a bőre sápadtabb, meg a keze is más . . . no egyszóval intelligensebb . . .

A vénember itt megáll, mert vár valami köszönetet, vagy helyeslést. A fiatal pedig csak idegessé teszi a haszontalan beszéd. Hallgat. Így kényelmetlen, hosszú szünet áll be, ami az öreget kissé megszegényíti.

— Nem sértem, úgy-e uram — folytatja merészebb mosolyt kockáztatva, de egy bizonyos önigazolással is, mert úgy érezte, mintha a társa egyszer már elleste volna kényes gondolatát — nem sértem meg, úgy-e, de én az előbb azt hittem . . . azt hittem . . ., hogy önnek elfogyott az útiköltsége . . . no, mert hogy olyan ideges volt . . . meg az imént az a negyven fillér, hát . . .

E szavakra a biciklista mélyen elpirul s mielőtt még megmagyarázhatná, hogy mit akar ez a pirulás kifejezni : megsértettséget vagy fölfedeztetést, az aggastyán látva zavarát, az előbbire gondol s engesztelő alázattal rebegi.

— Bocsásson meg derék, fiatal barátom, de én ezt csak úgy gondoltam . . . korántsem akartam megsérteni . . . eszem ágában sem volt... és édes Istenem, ha úgy volna is, mit ! . . . ha úgy volna, hát csak akkor se volna szégyen . . . magam is jártam már úgy . . . jártam bizony . . . úgy koldultam össze krajcáronkint a hiányzó pénzt . . . igaz többet koldultam, mint amennyi kellett . . . de akkor bizony jobbak is voltak az emberek . . . Ma? Ha ma jutnék ebbe a helyzetbe, hát tudom biztosan, hogy napokig tarthatnám a kifordított sapkámat. Bele se köpnének, tudom biztosan.

És a vénember egyre szaporábban, idegesebben és hangosabban beszél. Dől belőle a jóság, az irgalom és csaknem keresi, hogy a tulajdonságait tettekben is megmutathassa. A fiatal úgy érzi, hogy a szerencse meghajszolt madarának egy tolla már az ujjai között remeg. Még csak egy merész, mindent elhárító, akaratos fogás és kezében az egész kincs ; a madár felébred, az aggastyán elképed ugyan s a szégyen talán őt

is előnti, de megvan a kincs, a kínzó jelenben mindent megérő pár garas. Tennie kell, remekül tudja s mégis, még most is azon töprenkedik, hogyan kell kezdeni a tevést. Hogyan kell szóra szétfeszíteni a száját és kilehelni az első kérő szónak a negyedét, egy kis ködfinom-ságú hamvat, melyből mije sem vész el, melytől a föld kevéssé rezdül meg úgy, ahogyan a félelmében zakatoló szíve megjósolja.

Egyszerre csak azt érzi, hogy az agya elborul, tompa semmivé lesz s öntudatától nem vigyázott ajkai a test ösztönére megnyílnak és hallja, amint torkából hangos rivalgással, szinte zuhogó parancsolat módjára kitör két erős szó.

— Uram! Adjon . . .

De nem tudja folytatni. Éktelen csöngetés hasítja szét a szavát. Vonat robog be dübörgő érczakatolással, kifent kalauztorok kiált állomásneveket gyors egymásutánban. Iszonyú kavarodás támad s a padon lankadó utasok elevenen ugrálnak föl helyeikről, hogy a pénztárhoz siessenek.

A vénember is, se lát, se hall. Rongyos zsebének mélyéből féltve őrzött pénzt markol elő.

— Uram! — kiált a zürzavarban. — Ön fiatalabb, legyen szíves, váltsa meg a jegyemet . . .

— Adjon pénzt! — üvölt a másik és gyilkos fényben ragyog a szeme.

— Itt van! Adok egy csomót, nem tudom, mibe fog kerülni.

És a pénzt átmarkolja a helyben szökdélő fiatalember kezébe. Az mint az örült, elragadja és rohan vele.

A pénztár előtt már nagy tömeg nyüzссög. A fiatalember eszeveszett rohanással tör a tömegbe, aztán meghökken és a sor végére áll. Jobb kezében remeg a pénz, baljával a szívét szorongatja, mely az izgalomtól hevesen ver. Lázás gondolataiban nem osztja, hanem valósággal tépi a pénzt a szükséges két darabra, hogy ne csak az aggastyánnak, de valami fondorlatos módon neki is jusson belőle. Ebben a fojtó pillanatban a legszentebb dolgok is mélységes fürtelembe süllyednek előtte s hogy ereje legyen a gyenge jót becsapni, arcán a leggonoszabb vonások felmímélésével akarja elhitetni magával, hogy gonosz ember ő, akiből kihalt a jóézés utolsó csirája is és szíve nem nyílik meg többé semmi szépre.

Igy topog egy helyben, szabadon sodortatva magát a hömpölygő tömeg által. Kínjait könnyítő utálatában az erei pattanásig feszülnek s a lábai kellemetlenül és rugdosva roskadoznak.

Ebben a kényelmetlen érzésben vesztegelve egyszerre csak valami vad gondolat villan át az agyán s mielőtt még alaposan meggondolná, mit cselekszik, ész nélkül kiugrik a sorból. Ki! Egyenesen az utcára!

Ami odakinn történik, arról alig tud. Csak azt érzi, hogy a lábai, mint valami gépek, nekierednek és émelyítő hullámszóba viszik a testét előre. Csökönýös parancsok torpantják a lelkét, hogy idejében megálljon,

de a megvadult lábak már nem is futnak, nem is rohannak : megállíthatatlanul szöknek.

Remegő pillanat alatt a ruhatárhoz toppan és elszántan lenyomja a kilincset.

A szoba zárva.

Ekkor, mintha vízzel locsolták volna, dermedt állásban maga elé mered és eszmél. Előtte az ajtó s a kemény kilincs, mely, mintha szigorú «nem»-et csattintott volna a fülébe. S amint így zavarodottan áll, egyszerre csak úgy érzi, mintha puha, bársonyos kéz nyúlna be a keblébe és borzas indulatait megnyugtató mozdulattal lesímítaná. És most bártortalanul, mint aki egy különös érzést, amelyben titkos öröm is van, kétszer akar érezni, ismét lenyomja a kilincset.

— Nem ! — nyekken ismét a kilincs keményen, mintha az egymást ölő társadalmaknak egy véletlenül közös tétlenségét nyilvánítaná, hogy vannak percek, amikor nem szabad elveszni senkinek.

A fiú előbb lassan, lesütött szemmel, majd aprózott, szökdelő lépésekkel elhagyja a ruhatár területét. Szöktében egy hangot hall, mely utána kiált. A ruhatáros észrevehette s most szolgálatkészségét akarja felajánlani. De ő se lát, se hall. Úgy érzi, hogy könnyörgésre se fordulna vissza. Rohan a pénztár felé egyenesen.

A korlát előtt már meglehetősen fölszaporodott az utasok száma és sokan elállják az útját. Egy izgatott öregasszony a lábára is tapos. Erre rákiált valamit s közben örül, hogy az izgalom agyába kergeti a vért.

Most egy óriás-kabátos, elegáns úr jön sietve a pénztár felé. Az a felgyülemlett életizgalom, mely a fiatalember iménti megmenekülésének öröméből eredt, most épen kiváló felet sejt meg ebben a szintén izgatott emberben. Villámcsapásszerűen kipattan a tömegeből s valósággal belekoccan az igyekvő férfiba.

— Uram ! — harsogja emelt hangon. — Könnyörüljön rajtam, elvesztettem a . . .

— Nincs ! — kiáltja egy kíméletlen hang.

Szegény, megkínzott emberrel forog a világ. Az arca szégyenrózsáktól tüzes, a füle, mint a parázs, izzásig perzselő és mindezeknek fölébe a pénztár körül tolongó emberek valósággal arcára tapasztják szemüket, úgy lesik a kinszenvedését. Van, aki mosolyog, van, aki komoly marad és belül följegyez valamit. Nem is maradhat azon a tájon ; remegő ajkakkal, szemlesütve lassan odébb botorkál.

De csak egy lépést tehet, mert egy kövér, szelídarcú, jóruhás ember, aki épen jegyet váltott, szánakozó, meleg mosollyal, a nyomába lép.

— Fiatal barátom, ne keseredjen el . . . Mennyi pénzre van szüksége? . . .

— Negyven fillérre — feleli gépiesen.

— Negyven fillér? — mosolyog az ember s elővesz egy pengőt. — Tessék, fogja.

A fiatalember haragos szemébe mosolyt erőltetve átveszi a pénzt és gépiesen hálálkodik érte. Azután a tekintete még zordabbra válik és kémlélést nem tűrő határozottsággal a pénztár elé ugrik. Itt egyszerre többen is nyujtanak feléje pénzt. Ő csak ámul, de egy köszönő mosolyt sem tud az arcára erőltetni, úgy veszi át tőlük, mint valami megszabott adót. Annál többen adnak. Végül egész halom aprópénzzel szalad el a pénztár elől. Kezében szorong a jegy. Szikrázó haraggal siet az öreg elé.

A vénember épen a cipőinek spárgakötéseit mázolja tintával, melyet üvegéből egy vén kefére csepegtet.

— Tessék — szól sietve — megváltottam.

Az öreg fölneéz és elmosolyodik.

— Ejnye, igazán derék. Nagyon köszönöm. Fiatal barátom, maga nagyon kedves. — Azután nyögdcicsélve, bocsánatkérően folytatja, — de ne haragudjon már . . . úgy-e nem haragszik meg rám, ha még egyet kérek.

A fiatal kíváncsian tekint le rá.

— Ha egy jó cigarettája volna . . . Olyan régen szívtam már . . .

Most gyúl ki először az utas gyötört arca az örömtől. Két nagy szeme egészen tiszta fényében kiragyyog a titkolózó üregekből. Csodálatos öröm nyilal át a szívéen. Sarkon fordul, egy szempillantás alatt eltűnik, s amikor tíz finom cigarettával a kezében visszatér, szeméből feltör az örök emberi felségtudat.

— Tessék, öreg úr . . . Szívja egészséggel.

És ahogy kimondotta, eltűnik a teremből, magára hagyva ámulatával az aggastyánt, aki hosszan elmered utána.

És odakünn már futtában látja, hogy a ruhatár ajtaja nyitva áll. Lelkendezve berohan a portáshoz s villámgyors mozdulattal az asztalra dobja a pénzt. Ott hever mind a kritikus nyolcvan. S pillanatok alatt ott feszül fölerősödött kezében a gép.

— Ejnye, de friss az úr! — kiált rá derülten a portás, amint gépével boldogan kibukdácsol az ajtón.

— Hej, bizony — kiált vissza — kiderült az idő!

S ahogy a perront elhagyja, már fönn ül a gépén. A megázott, szürke állomás egy szempillantás alatt elmarad mögötte. Nagy, föl-nedvesedett, napsütéses mezőre fut ki s a keskeny gyalogúton vígan föl-lekanyarodik. Hosszú kabátja szétnyílik s ropogva nyujtózik bele a reggeli szélbe. Az arca egyik felén még a szégyen ég, másik felén az öröm. A tintás aggastyánt érzi legmélyebben, akitől nem kért, akinek adott . . . Forró boldogságban úszik s egyszer csak repülni kezd. Házak, fák, bokrok tízezzrel futnak mögé. Elmarad előle a világ s hangosan kacagva veszi észre, hogy el-elhagy egy magasan úszó madarat, mely hatalmas szárnyaival lelassúdva, nyugodtan repül . . .

Hun László.

FRANCIS JAMMES.

(A Napkelet pályázatán jutalommal kitüntetett essay.)

Édesanyám emlékének,

MENNYI megnemértés és vállvonogatás kísérte első verseit; még a nevét is kifogásolták: «A szerző neve ismeretlen. Álnév lenne? És úgy látszik, hogy a helyesírás sem megfelelő: *James* pontosabb lenne». Az irodalom korifeusait nyugtalanították ezek az első olvasásra sutáknak tetsző versek és a szürke témák gyermekeken naiv hangja. De Jammes nem riad vissza, nem változik, mert külső befolyás nem változtathatja meg: verse nem kívülről felvett póz, nem járulék, hanem egész lényének kitükröződése. Francis Jammes kvalitatíve nem másulhatott meg ma; hatvanéves korában is a húszéves virgonc, nyugtalan gyerekszem csillog verseiben. És ma már megértik, szeretik, rajonganak érte.

I.

Tournay-ben született 1868. december másodikán. Nagyapja Guadeloupeban volt orvos s ott is halt meg, apja is a Kis-Antillákon született. Milyen mágikus hatása lehetett ennek az egyetlen szónak: Antillák! A végtelen tenger tükre, a trópusi éjek fülledtsége, déligyümölcsök nehéz aromája. Jammes egész költészetét exotizmus itatja át: verseiben a színek, hangok és illatok dominálnak. Nem járt a gyarmatokon, mint Baudelaire, elég, hogy ősei ott voltak s hogy gyermekkorában egy kámforfából készült ládán aludhatott: «Indiából hozta nagyapám testvére, akinek nem sikerült aranyat hozni a Gangeszből, sem a Himalája ereiből a gyémántot és zafírt kibányászni. Mikor ez a szerencsétlen vándor visszatért, a ládából, mely rejtelmes volt, akár a trójai faló, csak fulárkendők kerültek elő s egy pár selyemharisnya, de ezek nem mesélték el történetüket. Ezen a különös emléken aludtam el Pau-ban.»

Hétéves koráig Tournay-ben él, majd Bordeauxba költöznek. A *Dichtung und Wahrheit*-szerű *Mémoires*-ban meghatottan emlékezik meg gyermekéveiről, az első örömökről és érzékeny lelkének fájdalmairól. Az iskolában szórakozott, egy alkalommal ott is fogják, s az indok: *regarde des fleurs pendant la classe d'histoire*. Csak a természetrajz érdekli, a palánták és virágok. Egy nap felfedezi a költészetet: «Nytott könyv fekszik előttem. Hirtelen, anélkül, hogy figyelmeztettek volna, látom és hallom, hogy a sorok élnek, hogy rímeikkel felelgetnek egymásnak, kettesével, mint a madarak: és amit mesélnek, megigéz engem. Egy Mouffetard nevű kutyáról volt ott szó. Nevethetnek az emelkedett szelleműek, én mégis bevallom, annyira meghatottak azok a sorok, hogy este, amikor apámnak kellett volna elszavalnom a verset, erős zokogás rázott meg».

Apja halála után, 1888-ban anyjával Orthezbe vonul vissza. Harminc éven át él ott a hétköznapiok szent nyugalmaiban. Hírneve nőttön-nő. Megházasodik, gyermekek, gond: tollal nehéz megkeresni a mindennapi kenyeret.

De csoda történik: Hasparren-ben, a Felső-Pyreneusokban meghal egy jó asszony és házat, birtokát a költőnek adományozza. S Francis Jammes ott él 1921 óta, távol Párizstól, minden lármától; Istennek, családjának és a költészetnek. A «fehér rózsák» költészetének.

II.

Ha meg akarjuk érteni a nehézségeket, melyek érzéketlen falként meredtek Jammes költői pályája előtt, röviden vázolni kell az 1885—90-es évek francia líráját. Leconte de Lisle halott, Verlaine a kórházak nyomorultja, Rimbaud eltűnt s hatása még alig érezhető, Sully-Prudhomme és Coppée pályája lefelé ível. A Parnasse haldoklik: vérszegény gondolatok a képek és metaforák ragyogó formájában és az alexandrin fakóra koptatott bilincseiben. Gombamódra keletkeznek új költői iskolák, melyek mind friss vért akarnak önteni a vénhedt költészetbe: de ezt a vért is megfertőzte a szellemi és erkölcsi anarchia, az izlés alacsonyrendűsége és gyakran a francia kultúra megdöbentő hiánya. Rengeteg szemfényvesztés rejtőzik a költői iskolák reklámszerű célkitűzéseiben. Marad Mallarmé, de őt szigorúan keresztülvitt hermetizmusa sokáig elzárja a külvilágtól. Mindenütt csak «irodalom» és külsőségekkel bibelődő tanok.

Az «irodalmat» a Verlaine által használt pejoratív értelemben írtam:

Que ton vers soit la bonne aventure
Éparse au vent crispé du matin
Qui va fleurant la menthe et le thym...
Et tout le reste est littérature.

(Dalod legyen szerencsés ihlet, melyet a nyugtalan reggeli szél visz szét, amikor a menta és kakukfű illatával suhan... A többi csak irodalom.)

Ekkor jelenik meg a szimbolisták kiadójánál, a Mercure de Francénál Jammes első verskötete. Érdekes, de senki sem vette észre, hogy a cím is egy kifogástalan, dallamos alexandrin:

De l'Angélus de l'Aube | à l'Angélus du Soir.

(A Hajnali Harangszótól az Esti Harangszóig.)

Csodálkozással vegyes kíváncsisággal olvasom a bevezetést: «Istenem az emberek közé szólítottál: itt vagyok. Szenvedek és szeretek. Azon a hangon beszéltem, melyet Te adtál nekem. Azokkal a szavakkal írtam, melyeket atyámba és anyámba oltottál, ők rámhagyták azokat. Baktatok az országúton, mint a teherrel megrakott szamar, melyen a gyermekek nevetnek s amely lekonyítja fejét. Oda megyek, ahova Te akarsz s amikor Te akarsz. Angelusra harangoznak...»

A művészek, de elsősorban a költők két csoportba különíthetők: aszerint, amint a feloldó folyamatot az érzelem (sensatio), vagy az eszme (idea) indítja meg, nevezzük őket szenzoriel-leknek, vagy idéo-émotifoknak. Jammesnél igen világos lesz ez a megkülönböztetés. Egyik novellájában írja: «Nem tudok olyan érzelmet átélni, melyet ne kísérne egy virág, vagy gyümölcs képe». Egész művészete érzelem-transzpozícióból fakad. A tiszta idea hidegen hagyja, a nagy metafizikai kérdések untatják:

Ils m'ont dit : «Pourrais-tu objectiver davantage?»
 J'ai répondu : «Qui... peut-être... Je ne sais pas si je sais.»
 Ils sont restés rêveurs devant tant ignorance,
 Et moi, je m'étonnais de leur grand silence...

(Igy szóltak hozzám : «Talán személytelenebb is tudnál lenni?» Így válaszoltam : «Igen... talán... Nem tudom, hogy tudom-e». Annyi homály előtt álmodók maradtak és én csak csodálkoztam mély hallgatásukon...)

Itt hiába keressük azoknak a problémáknak a nyomait, melyek örökké nyugtalanítottak egy Alfred de Vigny, vagy Charles Baudelaire szellemét. Jammes-ot a természet ihleti :

Intravi densas umbrosasque Natura silvas,

mondhatná ő is. Romantikus természete és túlságos érzékenysége riasztja vissza az emberektől és vonzza a természethez.* A legapróbb részletekig észrevesz mindent, s minden kirezés írásra készíti. Ismeri az évszakok titkait :

L'été nous donnera
 le parfum du buis noir et celui de fenouil.
 L'hiver nous donnera les noisettes séchées,
 les contes de l'aïeule et le fil des quenouilles.

(A nyár elhossa nekünk a fekete puszpáng és az ánís illatát. A tél a ráncos mogyorókat, a nagymama meséit és a guzsaly szálát.)

Az *Angélu*-t az esőtől ázott erdők illata, az érett gabona szökesége, a havas hegycsúcsok csillogása, a pisztrángos patakok zúgása élteti. Hétköznapi szürke eseményeket ír le végtelen egyszerűséggel, de épen ez az egyszerűség díszíti a verset. «Megvetéssel fordulok el attól, ami «tragikus» és bonyolult. Az «esetek» untatnak. Hosszasan elnézném a víz folyását, horgomat a kéken csillogó vízbe vetném, rágyujtanék pipámra, elnézném a parti fecskét, amint fészket építi, elhallgatnám a fiatal szalonkák hangját. S ékesszólás nélkül mesélném el mindezt. Nyugodt művészetet akarok, ahol a lelkem zaj nélkül bontakozhatna ki, mint az orgona virága, tisztán és könnyek között. Szeretném, ha ez a művészet nem lenne sem több, sem kevesebb, mint az eltévedt holdsugárkéve egy fuksziaágon, mint a gyermek mosolya az utcán, mint a beteg sóhaja. Azt akarom, hogy az írásba öntött élet fenségesen egyszerű legyen. Irtózom a bohócoktól, az emelkedett hangú szónokoktól, a néptribunoktól, akik vad verseket üvöltenek.»

Az a közvetlenség, mellyel az egyszerű emberekről, vagy az állatokról beszél, melyek mind barátai, Jammes természetének legmélyéről tör elő. A «kis sánta suszter» sorsa, aki egész életében csak másoknak dolgozik, mélyen meghatja :

O petit cordonnier ! cloue tes clous encore longtemps.
 Les oiseaux qui passeront au doux printemps
 ne regarderont pas plus les couronnes de roi
 que ton vieux couteau qui coupe le pauvre pain noir.

(Ó kis suszter ! kopácsolj csak tovább. Az enyhe tavaszban suhanó madarak nem nézik úgy a királyi koronákat, mint ócska késedet, mely a szegény fekete kenyeret szeli.)

¶ * Milyen kegyeletos szavakkal emlékezik meg Rousseau-ról és Mme de Warensről : lélekrokonság fűzi őt a *Confessions* költőjéhez.

Ugyanezzel a szeretettel ír az állatokról. Megsiratja a szegény borjút, amikor a vágóhíd felé vonszolják :

C'était affreux ce pauvre petit veau qu'on trainait
tout à l'heure à l'abattoir et qui résistait ...
O mon dieu ! il avait l'air si doux
et si bon !

(Szörnyű volt a kis borjú, melyet ép most vonszoltak a vágóhídra és amely úgy makacszkodott ... Ó Istenem ! milyen jámbor és szelíd képe volt !)

És a nagyfülű szamarak ! Felemlíti a nemes ősoket : Beatrix szamarát, azután azt, amelyen Sancho Panza ült, és a legnemesebbet, amely az Üdvözítőt hordozta Pálmavasárnap.

Jammes lelket kölcsönöz a tárgyaknak is, a maga érzékeny lelkét :

... Un coucou en bois.
Je ne sais pourquoi il n'a plus de voix.
Je ne veux le lui demander
Peut-être bien qu'elle est cassée,
la voix qui était dans son ressort,
tout bonnement comme celle des morts.

(... Kakukos óra. Nem tudom, miért nincs többé hangja. Nem merem ezt megkérdezni tőle, talán elpattant a hang, mely a rúgójában volt, épen úgy, mint a halottak hangja.)

Megérti azt a sok szimbolumot, amit a természet nyújt : a pirók titkosjelű fütytyentgetését, az őszi erdő csendjét és a vadvirágok nézését. De Jammes, a művész jól tudja, hogy az egyszerűséget csak egy lépés választja el a laposágtól és unalmasságtól. S ezért kever minden verséhez egy-két cseppet a humor és a malícia drága esszenciájából : nem halálosan komoly, amit mondok, inkább mosolyogjunk rajta :

Dis moi donc, ma chérie,
Si je pleure ou je ris.

(Mondd csak kedvesem : sírok-e, vagy nevetek.)

Lafontaine óta ő a legtisztább *esprit gaulois*. Érzékenysége nem mindig a humanizmusból fakad, de az ironikus költő szemében örökösen ott csillog a könny. Nem véletlen, hogy a regényírók közül épen Anatole Franceot olvassa legszívesebben !

Az új tartalomhoz új köntös szükséges, új költői nyelv, mely megéretteti a gondolatot. Jammes nem alkot új szavakat, hanem az elkoptatott, vagy használatlan szavak helyzeti energiájának kihasználásával ad újat. Corbière és Verlaine is ezt kísérelték meg előtte, de más módon. A klasszikus verselés nem illik az egyszerű témákhoz, tehát a *vers libre*-t használja, melynek ritmusa hajlékonyan simul a gondolathoz. A tartalom és a forma harmóniáját semmi sem zavarja. És mennyi friss, sohasem *hallott* kép és transzpozíció van az *Angelus* impresszionista verseiben :

La paix est dans le bois silencieux et sur
les feuilles en sabre qui coupent l'eau qui coule,
l'eau reflète, comme en un sommeil, l'azur
pur qui se pose à la pointe dorée des mousses.

(Béke van a néma erdőben és a sásra, mely mint kard hasítja el a folydogáló vizet, a víz visszatükrözi, mintegy álomban, a habok aranyos tarajára omló tiszta azurt.)

A romantikus Jammes költői eljárását bemutathatjuk egy jellegzetes versén : *J'ai vu dans de vieux salons . . .* Ismeretlen flamand festő képét látja : füstös korcsmában egy alak pipálgat, előtte söröskancsó :

J'ai vu, dans de vieux salons, de tableaux flamands,
ou, dans une auberge noire, on voyait un type
qui buvait de la bière, et sa très mince pipe
avait un point rouge et il fumait doucement.

(Láttam régi szalónokban flamand képeket ; füstös csapszékben egy alak látszott, aki sört ivott és vékonyka pipáján vörös pont izzott és ő csendesen pipázott.)

A következő versszakokban a költő már nem a képet írja le, hanem elképzelt eseményeket perget le előttünk filmszerűen. A kép mozdulatlansága eltűnt a költő képzeletének aktivitása következtében.* A pipázó alak *lalán* kereskedő, rengeteg hajója van, mely mind Kínába viszi az árukat : fűszert, drága szövetet, aranyozott tárgyakat. Felesége is van, szép fehér. És az öreg ügyes-bajos dolgai után szalad, de esténként megpihen a távoli csapszékben.

Ebből a romantikus képzeletből fakad finom szenzualizmusa is. «J'ai tout à la fois l'âme d'un faune et l'âme d'une adolescente», mondja magáról. De érzékisége sohasem nyers, vagy bántó. Verse a nimfák és driádok kacagásától hangos, még a nevük is dallamos : Clara d'Ellébeuse, Mamore, Amaryllis. Gondolatait a női láb íveléséhez és a fiatal lányok pajkos vihogásához hasonlítja :

. . . j'aime à comparer à de très jeunes filles
mes pensées qui ont la courbe de leurs jambes craintives
et l'effarouchement moqueur d'éclats de rire . . .

(Szeretem gondolataimat fiatal lányokhoz hasonlítani, melyek olyanok, mint félénk lábaik ívelése és a kacagások huncut félénksége . . .)

Az *Angélus* költője egy kedves, szeretetreméltó pogány, akit a dogma nem korlátoz, vallásos nyugtalanság nem bánt : pogány szellem, mély franciskánizmussal telítve A vallásos hangulat úgy díszíti a verset, mint kis görög templomok a főúri parkot. Minden kifogástalan, csak a *credo* hiányzik !

III.

Az ifjúság piros madara elszállt, a *Kankalinok gyásza* következik. A kötet néhány elégiát tartalmaz, melyekben ismét a romantikus Jammes, a mult szerelmese szólal meg. Érdekes összehasonlítani például az *Élégie onzième*-et Musset gyönyörű *Lucie*-jével. Musset végtelen fájdalomt zokogja el, Jammes bánatosan mosolyog. Ebbe a szomorkás, ködszerű hangulatba vág be egy ártatlan fintor, s rögtön vége minden melankóliának :

* Ugyanezt az eljárást találjuk a mi Áprilynk egy-két versében, például az *Ahasvérben*.

O petite Marie, le jour ou je mourrai,
— on meurt presque toujours aux fins des élégies
cueille de la fougère à la noire forêt.

(Ó kis Mária, azon a napon, mikor meghalok. — hiszen majdnem mindig meghalunk az elégiák végén — szedj páfrányt a fekete erdőben.)

Franciskánizmust említettem Jammesal kapcsolatban. A *Kankalinok gyászában* van néhány harmatos, szelíd *Imádság*, itt minden mellékszerej nélkül érezhető a ferences egyszerűség és alázatosság:

Mon Dieu, calmez mon coeur, calmez mon pauvre coeur,
et faites qu'en ce jour d'été, où la torpeur
s'étend comme de l'eau sur les choses égales,
j'aie le courage encore, comme cette cigale
dont éclate le cri dans le sommeil du pin,
de vous louer mon Dieu, modestement et bien.

(Istenem csillapítsd szívemet, csillapítsd szegény szívemet és add, hogy e nyári napon, mikor a fásultság szétárad mindenre, mint a víz, legyen erőm, mint ennek a tücsöknek, melynek cirpelése kihangzik a fenyő álmában, dicsérni Téged Istenem, szerényen és jól.)

Imádság, «hogy a többiek boldogok legyenek», «hogy egy gyermek ne haljon meg», és végül az a mosolyfakasztó, furcsa imádság, «hogy a számarakkal együtt mehessek a Paradicsomba». A virágok, melyeket a költő az erdei tündérek lábaihoz szórt, elszáradtak; most már az oltár elé helyezi költészetének harmatos csokrát. De a természet továbbra is főihletője marad, az illatosítja az *Élégiákat* és árnyékolja az *Imádságokat*. A tiszta katolikus költészet templomának lépcsőjénél vagyunk — s ekkor jelenik meg az *Élet diadalában* a pogány Francis Jammes legszebb alkotása, egy hosszabb bukolikus költemény, *Jean de Noarrieu*. Egyszerű mese kapcsolja össze a négy éneket. Jean de Noarrieu, miután öt évig jogászkodott és «megevett ötvenezer frankot», hazatér ősi birtokára, mely a Pyreneusok lábainál fekszik. Harminc éves, tele ifjúsággal és életörömmel, ne gondoljunk tehát egy francia Anyéginre. Otthon halászik, vadászik, napokig elbolyong birtokán — és szereti Luciet, szolgálói egyikét. De a lány egy pásztorhoz vonzódik, Martinhoz, aki a kék Pyreneusokban él örökös hó és jég között. Jean megtudja Lucie titkát s fájó szívvel a pásztorhoz adja őt. Ez az egyszerű történet csak kerete az igazi tartalomnak, a rurális élet dicséretének. Az évszakok és a tájak váltakozása, egyszerű emberek egyhangú élete, a nyáj hazatérése ősszel a hegyekből: mind egy-egy hatalmas tabló benyomását kelti. Nem tudjuk, hogy mit csodáljunk inkább ezeken a harmonikus képeken: a részletek mesteri kidolgozását-e, vagy az egész zavartalan összhangját. Az *Angélus* leíró verseiben Jammes csak megcsillogtatja színekben dús palettáját, itt egészet alkot. A francia irodalomban nincs párja ennek a bukolikus költeménynek. Noarrieu a kastély ablakából látja a hegyekbemenő nyáját és Martint. Mennyi üde élénkség az ilyen sorokban:

Ah! maintenant ils verront les jonquilles.
Ah! maintenant ils verront les narcisses.
Ah! maintenant ils verront les prairies,
ou l'eau s'argente, écume, saute et rit.
O doux bergers! Semez sur le granit
le sel brillant si utile aux brebis.

(Ó! most meglátják a nárciszokat, ó! most meglátják a legelőket, aho a víz ezüstözik, tajtékzik, ficánkol és kacag. Ó kedves pásztorok! Szórajatok csillogó sót a gránitra, mely oly jó a juhoknak.)

A *Mémoires* harmadik kötetében James érdekes sorokat szentel a *Jean de Noarrieu*-nek: «Tikkasztó hőségben fogtam hozzá Orthezben az íráshoz. Nem védekezem az idill pogány szellemével szemben. Ez szembeszökő. De megjegyzem, hogy a kidolgozás és a ritmus mennyire kiegyensúlyozott, pedig írás közben kétségbeejtő morális állapotban szenvedtem». Rendkívül értékes vallomás ez Jammes lelki fejlődésére, lelki tisztulására vonatkozólag.

IV.

Az *Élet diadala* a pogány szellem fölényes győzelmét jelentette minden vallásos nyugtalanság felett. És mégsem lepődött meg senki, amikor Jammes 1905 nyarán megtért és az Egyház igája alá hajtotta homlokát. «Az ördög elé hajítottam Nessus-ingemet és a keselyűt, mely bensőmet marcangolta, kockáztatva azt, hogy ezentúl nem fogok tetszeni néhány könyvüagnöknek és nőírónak. 1905 július 5-én történt ez.»

Aki vallási szempontból vizsgálta az *Angélus*-t és a *Deuil des primevères*-t, az természetesen fogja találni ezt a megtérést. Jammes nem messziről jött vissza. Az *Angélus* költőjében fellelhető bizonyos katolikus érzékenység, igaz, hogy inkább a külsőségekben: virágokkal díszített oltárok, úrnapi körmenet, vecsernyére hívó harangszó. A *Prières*-ben katolikus mentalitás is észrevehető, de a bűn tudata (*la notion du péché*), mely örökké nyugtalanította a *Fleurs du Mal* költőjét, nála még ismeretlen. Istene egy jóságos, ősz nagyapa, akivel bármikor elbeszélgethet és akinek elpanaszolhatja apró-cseprő gondjait. Hol vagyunk *Claudél* Örök Bírójától! Jammes elérhetetlen ideál után futott s azt kereste a természetben is. De egy napon észrevette, hogy a természet, melyet ő pogányként szeretett, Istent, az Alkotót dicsőíti. Megértette az *Angélus* hívó harangszavát, melyet sohasem szűnt meg hallgatni és belépett a lombokkal díszített káponába, *l'église habillée des feuilles*. A krízis rövid volt és könnyekben oldódott fel. A megtérésben jelentős szerepe volt *Claudél*nek, akit Jammes második örangyalának nevez. Van a költőnek egy szimbolikus drámája, melyet konverziója után írt. Ebben olvassuk: A deg-távolabbi Keletről *Ardel* megérezte *Pierre Denis*-ben a költőt, aki majd segítségére lehet nagy missziójában. Tudta, hogy segítőkre van szüksége nagy eszméjéhez, melynek útja olyan rögös, mint a kálvária. Csupaszon emelte magasra a keresztet; de virágokra, körmenetekre, a mezők egész életére lett volna szükség, hogy a Vértő-Fa még jobban felmagasztaltassék. A katolicizmust úgy állította az eretnekek, pogányok, félénkek, tagadók, a dilettánsok megdöbönt szeméi elé, mint valóságot, mint matematikai igazságot. Szüksége volt egy emberre, aki közvetlenül láthatóvá tenné a dolgokat. — Őn iránytű, szólj hozzá mosolyogva *Pierre Denis*. És *Ardel*: Őn az az ország, mely felé indulok . . . » *Paul Ardel*-ben a proselyta *Paul Claudel* alakját ismerjük fel, aki abban az időben konzul volt Keleten, *Pierre Denis* pedig Francis Jammes.

Megtörtént tehát az átívelődés a katolicizmusba. Módosul költői attitűdje, sőt a belső megmozdulás hatással van versformáira is, — de ő nem változik meg: tisztulás igen, változás nem. A tavaszról eljutott a nyár költészetéhez; megmaradnak régi költői kincsei, de elmélyülnek a katolikus vallás

miszticizmusában. Az alakjai is megmaradnak, csak természetfeletti szépséget öltenek fel magukra. Első verskötete az impresszionista stílus kikristályosodását mutatja, most visszatér a klasszikus francia verselés némileg módosított formájához. Ez a kettős, tartalmi és formai módosulás, nem a dogmatikus szellem hatásának következménye, hanem Jammes módosult énjének párhuzamos megnyilatkozása. Mennyire sajnálatraméltók és felületesek azok a kritikusok, akik a katolikus költőn bilincset látnak. A katolicizmus a maga mély miszticizmusával és liturgiai szimbolizmusával *par excellence* kedvez a költőnek. Gondoljunk csak Dantéra, vagy a modernek közül Claudelra és Louis Le Cardonnalra.* Ha mégis bekövetkezik egy *«affaiblissement d'esprit»*, annak oka az íróban keresendő. A katolicizmus senkit sem tesz költővé, de az igazi poéta előtt végtelen távlatokat nyit meg.

Jammes megtérésének lírai jeleneteit a szimbolikus című *Clairières dans le Ciel*-ben (Tisztások az Égben) írja le. Az erdő szélén lombokkal díszített kápolna áll, melyet a költő ezideig nem vett észre, mert a virágokkal beszélt és az erdei tündéreket kergette. De most, hogy szenved, megpillantja. Fel tárja az ajtót, belép és lelkébe nyugalom költözik :

Au milieu des champs, dis-je, l'église s'élevé.
C'est là entre ses murs, pâles comme des grèves,
C'est là qu'est le refuge et c'est là qu'est le rêve.
— Par cette grande paix que l'homme cherche en soi :
Chapelle, sois bénie à l'ombre de ton bois !

¶(A tisztás közepén emelkedik a templom. Itt a falak között, melyek sápadtak, mint a homok, itt van a menedék és itt van az álom. A nagy békéért, melyet az ember keres magában : áldott légy kápolna, az erdő árnyékában !)

S mint egykor a szegény Verlaine monsi börtönében, Jammes is Istenhez fohászodik. A *Sagesse* misztikus colloque-jait halljuk, de szordinón :

— Mon Dieu, sur votre front ceint d'une haie d'épines
Je chanterai durant toute votre agonie ;
Mais lorsque fleurira la couronne terrible,
Vous laisserez l'oiseau y construire son nid.

(Istenem, töviskoszorúval övezett homlokodon fogok dalolni kinszenvedésed alatt : de mikor majd kivirágzik a szörnyű korona, a madárnak megengeded, hogy odarakja fészket.)

Hogy a katolicizmus milyen termékenyítő és tisztító hatással volt költőnkre, azt az 1912-ben megjelent *Georgiques Chrétiennes* mutatja legjobban. Ez Jammes legnagyobb alkotása, a megváltás által megszentelt föld és az emberi veríték dicsérete. Két eljárás állott a költő rendelkezésére a feladat megoldásához. Az *első*: bemutatni a falusi élet mindennapi örömeit és gondjait és a paraszt dolgos életét. Aki annyira együtt élt a természettel, mint Jammes, az könnyen tudta ezeket érzékelhetővé tenni. A második eljárás, melynek alkalmazása az előbbivel párhuzamosan történik, már nehezebb : az Eget kell lehozni a földre, a munkák és évszakok jelképes magyarázatával és az emberi teremtményeknek szellemi lényekkel való egybeolvasztásával. Így a látható világ egybefolyik a szellemi világgal.

* És nálunk Sík Sándor profetikus lírájára, vagy a neokatholikus Sárközi Györgyre.

A pyreneusi paraszt vallásos életét rajzolja ebben a hét énekes georgikonban. Az évszakok visszatérése szimbolizálja a születést, az ifjúságot, az öregséget, a halált és az Eget. Jellemző a katolikus Jammes vallomása a könyv előszavában: «Könyvem küszöbénél megerősítem, hogy római katolikus vagyok s mindenben alávetem magamat a Pápának, X. Pius Őszentségének, aki az igaz Isten ajkával szól. Nem fogok eltávozni a meg nem alkuvó, a legkedvesebb dogmától: a római katolikustól, mely maga az igazság...»

Az angyalok szimbolikus aratásával kezdődik a költemény:

Des anges moissonnaient à l'heure où bout la ruche.
On voyait sous un arbre et dans l'herbe leur cruche.

On eût dit que le ciel aspirait de l'amour
Au-dessus des épis débordant le labour.

De temps en temps l'un de ces anges touchait terre
Et buvait à la cruche une gorgée d'eau claire.

(Angyalok arattak a méhes zsongásának idejében. Egy fa alatt, a fűben, látható volt a korsójuk. — Mintha az ég szerelmet lélekezne magába a búzátáblákat elárasztó kalászek felett. Időnként az angyalok közül egy földet ért és a korsóból egy korty tiszta vizet ivott.)

Az aratók, miután befejezték napi munkájukat, a majorba térnek vacsorára. Ott van köztük az Amerikát megjárt tengerész-földműves is, áhítattal lesik minden szavát. Az öreg majoros neki szánta szép unokáját. Vacsora után nyugovóra térnek; a nyári csendben csak a csillagok ragyognak és:

Ces nues couraient l'une après l'autre à ces hauteurs,
Brebis de l'invisible et du divin Pasteur.

(Azok a felhők futkostak fent, egyik a másik után; a láthatatlan és isteni Pásztor juhai.)

Ime az első ének. S így suhan el előttünk a szüret, a karácsonyest az éjféli misével, téli tájak, egy ősz koldus története, a két fiatal szerelme és házassága. Az öreg gazda felesége meghal, tavasz jön, azután az ünnepek színes leírása: Május, Mennybemenetel, Pünkösöd — és Úrnapkor az öreg gazda is meghal. Másik unokáját az Isten magának kívánta, apáca lesz. Ismét megjelenik a koldus, akit mindenki szeret és tisztel, mert Krisztust látják benne:

Personne n'ignorait de Qui était l'image
Cet errant qui parlait comme du miel sauvage.

(Mindenkinek tudta, hogy Kinek a mása ez a csavargó, akinek vadméz volt minden szava.)

S ismét beköszönt az ősz: kukoricafosztás a csűrben, regék a kukoricáról, szőlőről, az örvösgalambokról és az éjtszaka csendjéről. Halottak napja is elmúlt és a fiatal házaspárnak gyereke született. S jön az utolsó ének, elgondolásban és kivitelben a legszebb: Karácsonyest van s a koldus a hóval borított végtelen mezőkön bolyong. A major fénye távolról integet feléje, de ő érzi, hogy ágya a hősivatag lesz. Látomása van, majd egész élete elsuhan előtte lázas víziókban. A major gazdája nyugtalan, hogy az öreg nem jött el a szentestére; nyergel és elindul a hótól szikrázó úton. A ló horkant: ott fekszik

előtte a megfagyott koldus, arcán a boldogok mosolyával. Havas sírján vörös-begy énekelt . . . De a télnek, mint Janusnak, két arca van, mondja a költő és változik a kép: Két férfi baktat hazafelé az országúton: a tengerész-apa, most már a major gazdája s öreg barátja, a kádár. Beszélgetnek. A téli égbolton csillagok gyulnak ki: sárga az egyik, mint a Nyár, a másik vörös, mint a pompázó Ősz és vannak zöld csillagok, a Tavasz üzenetét hozzák és fehérek, mint a Tél. Azután az országút üres lesz:

Sur la route à présent je n'entends plus de pas.
Mes amis sont rentrés. C'est l'heure du repas.

Je reste seul. Alors dressant comme une lyre
Mes bras, je sens frémir le Dieu auquel j'aspire.

(Az országúton nem hallok többé lépéseket. Barátaim betértek. Itt az estebéd ideje. — Magam maradok. Kiterjesztve karjaimat, mint egy lantot, érzem Isten lihegését, akihez vágyódom.)

V.

«Az igazi költő zsenije kimeríthetetlen; csak életének tartama határolja», írja egyik tanulmányában Emerson. Jammes ékes bizonyítéka ennek a tételnek: a *Géorgiques Chrétiennes* óta minden kötetében újat ad tartalmi és formai szempontból egyaránt. A *Szűz és a Szonettek*-ben (1918) a formák virtuóza bontakozik ki. Baudelaire, Verlaine és De Heredia után Jammes szonettjei strukturájukat tekintve talán nem nyújtanak újat, de annál inkább benső formájukban. A vers márványszerűségét lebegő, elemezhetetlen spiritalizmus lengi át és megmagyarázhatatlan bájat kölcsönöz neki. A költői imposszibilitás helyett nagyfokú érzékenység élteti a verset. Figyeljük csak meg a zengő sorok és a misztikus gondolat hangulati harmóniáját egészen a végső akkordig:

La neige comme un grand miroir m'a renvoyé
Le clair de lune et son ineffable mystère.
On eût dit d'un pays jonché de primevères
A travers les carreaux que le gel a rayés.

Cette fête n'est point pour l'homme et ses foyers :
A l'heure du réveil s'éteint cette lumière
Dont je pense q'elle est une douce prière
Qui se passe de mots et ne sait que briller.

S'il est vrai que parfois les anges se fiancent,
Sans doute est-ce en des nuits pareilles qu'ils balancent
Leur encensoirs chargés du feu blanc des flocons :

Peut-être leur amour, plus pure que l'enfance,
Laisse-t-elle tomber de leurs vierges tisons
Le reflet de leur silencieuse oraison.

(Mint nagy tükör, a hó úgy veri vissza
A holdfény hűs, titokzatos fényét.
A jégcsipkés ablakon át azt vélnéd
Hogy tűnő táj, kankalinnal borítva.

E színpompa nem embernek való :
Pitymallatkor a fénysugár kialszik,
Imádság az s szavakban nem viharzik, —
Lágy imádság, szikrázva csillanó.

Az angyalok ülnek ilyenkor lakzit,
A füstölőt himbálják : föl-le, föl-le,
Mely tűz helyett havas parázzsal töltve.

Szűzi szerelmük csodákat varázsol :
Fénykévék hullnak a havas parázsról
S halk imádságuk visszfénye patakzik.)

Le Tombeau de Jean de Lafontaine című kötetének műfaja teljesen ismeretlen nemcsak nálunk, hanem a francia irodalomban is. A meseíró híres állatai szólalnak meg s igyekeznek megvédeni magukat Lafontaine «ráfogásaival» szemben. Egy példa közvetlenül fogja illusztrálni ezt. Mindenki ismeri a tücsök és hangya megszívlelendő történetét. Jammes versében megszólal a tücsök és védi a maga igazát :

De cette goutte d'eau je fais libation
A celui qui nota cette vibration
Qui d'arbre en arbre court au long de l'avenue.
Si j'ai fait mon métier pour mourir toute nue :
Je ne fis qu'imiter mon maître et sa chanson.

(Egy vízcseppből italáldozatot nyujtok annak, aki észrevette azt a rezgést, mely fáról-fára fut a fasor mentén. Ha munkából haláломig szegény maradok : csak mesteremet utánzom és dalát.)

És megszólal a póruljárt holló, a kutya, a gólya és a többi állat, mentgetve magukat, legtöbb esetben épen Lafontaine életére és tetteire hivatkozva : argumentum ad hominem. Jammes sok tekintetben szellemi örököse a XVII. század nagy meseírójának, közös bennük az *esprit français* jellegzetes vonása, a humor és malícia iránti fogékonyság.

A *Quatrains* négy kötete ismét eredetit nyujt. Lehelletszerű kivetítés minden négy soros költeménye. Olyan üdék és finomak, annyi lányos vonás van bennük, hogy az olvasó érzi a hegyek hűvös levegőjét, hallja a távolból ideszűrődő esti harangszót, vagy látja a versbe tévedt szökeséget :

Tu n'es qu'une hésitation,
Une chose comme un rayon
De soleil pâle, une chose
Comme l'air bleu sur une rose.

(Csak lebegés vagy ; valami, mint egy sápadt napsugár, valami, mint a kék levegő egy rózsza felett.)

Ezeket a miniatüröket csak olyan költő festhette, aki egész lelkével egyesült a természettel. A teremtés végtelen szépsége tükröződik belőlük és a költő vágódása az isteni után.

Jammes az emlékek, a mult költője. Emlékirataiban olvassuk : «Rendkívül éles visszaemlékező képességgel rendelkezem gyermekkorom óta. Ami a tájat illeti, még akkor is, ha szobámban vagyok, hirtelen elém tolul egy harminc évvel azelőtt látott részlet, melyre azóta sem gondoltam s melyet most élesen megkülönböztetek a legapróbb részletekig». A *Szűz és a Szonettek* is gyermek- és ifjúkorának melankólikus felidézése :

J'ai cinquante ans. Je vois s'avancer la jeunesse
Qui ne finira plus. Tout mon passé renaît.

(Ötven éves vagyok. Látom közeledni az ifjúságot, melynek nem lesz vége. Egész multam megéled.)

Legutolsó kötetét (*Ma France poétique*, 1926.) is a mult idők emléke illatozza. Városok élednek fel, melyekben a költő megpihent, régi nemesi családok kihalt kastélyai, árnyas szalónok, ahol a csendet csak egy eltévedt dongó zümmögése szakítja meg. A költő egész életét rejtí magában ez a könyv. Régen meghalt emberek szilhuettjei suhannak el előttük, füstös vonatból megkívánt tájak, kecses dombok, erdők, hegyek, s mindenhez valamilyen kedves emlék fűződik. Jammesnak sikerült az, amire csak az igazi költő képes: feltárni a hétköznapi dolgok örök poézisét és megsejtenni természetfeletti értelmüket.

André Gide írja a *Prétextes*-ben: «Mihelyt bírálni akarunk Jammesnél, tétovázunk; hibák és erények itt egybeolvadnak. Ha engedjük magunkat felé sodródni, úgy tűnik fel, mintha egyedül csak ő lenne *költő*» 1902-ben írta ezt Gide s huszonhat év után sem mondhatunk mást. Boncolókéssel dolgozni Jammes alkotásán lehetetlen: itt érezni, megérezni kell. Claudelt nem tudjuk élvezni a maga egészében a *Summa theologiae* olvasása nélkül, a papköltő Louis Le Cardonnel *carmina sacra*-it csak a neoplatonizmus ismeretével lehet megérteni, de Jammes maga a megtestesült egyszerűség.

Moi, je ne suis qu'un homme, et c'est la ma grandeur.

(Csak ember vagyok és ez a nagyságom.)

A francia katolikus líra dús virágzásában Jammes a legszínesebb és legüditőbb látvány. Verlaine vallásos költészete a *sensus sentimentalis* jegyét hordja magán, Jammesé már a *sensus christianus*-t. Claudellel és Le Cardonnellel maradék nélkül fejezi ki a katolikus megújulás etikai és esztétikai szellemét.

Just Béla.

A CSODASZARVAS.

A csodaszarvas?

Maradjon meg csodának, szépnek,

Elérhetetlen messziségnak.

De mikor űzik gyilkos hajrák,

Mikor elejteni akarják,

A hajtásra én is kiszállok,

Csak úgy, mint a többi vadászok.

Mert az a szívem babonája:

Mennem kell, hogy vigyázzak rája.

Figyelmeztessem, felriasszam,

Célba vegyem és elszalasszam,

Nyílvesszőt röppentsek utána,

Vigyázva, hogy el ne találja;

Hogy fusson el, hogy meneküljön,

Hogy emberkézre ne kerüljön,

S maradjon meg csodának, szépnek,

Elérhetetlen messziségnak.

Kövér Erzsébet.

EZÜSTLAKODALOM.

LEZAJLOTT minden szépen, programmszerűen. A pap gyönyörűen beszélt s amellet igen tapintatosan. Nem sokat hánytorgatta az előtte térdelő ezüstjegyespár személyes dolgait, amelyek végre is az ő magánügyeik, hanem az ifjúság mulandó voltáról, az élet értelméről és a család hivatásáról elmélkedve röppent filozófiai magasságokba. Szép szónoki hangja egy kicsit maga-magát is elkapta ; beszélt, csakhogy hallja hangja érces zengését s gyönyörködött a retorikai fordulatokban, melyek szinte tolakodtak nyelvére. A nap besütött a festett ablakokon ; Szent György búzavirágszín köpenye épen a menyasszony fejére vetett egy kék fényfoltot. S a finom, fehér arc ebben a kék világításban olyan kísértetiesen halaványnak, éterikusnak látszott mozdulatlanságában, hogy mikor az orgona megszólalt s az asszony felállt, szinte csodálkozva eszmélt rá kiki, hogy eleven lény.

A tósztok a lakomán már kevésbé sikerültek. De mi egyebet is tudott volna Laci bácsi, a férj nagybátyja, mondani, mint burkolt trivialitásokat ? A hivatalfőnök, Garami táblabíró, már finomabban beszélt ; kár, hogy a végén holmi kis célzásokat engedett meg magának, de szerencsére a mondókája éljenzésbe, kocintásba fult. Lali, az ezüstpárnak fiatal-asszony leánya, kényelmetlenül érezte magát s unottan babrált virágaival. Alig egy éve ő és Sanyi voltak hősei egy lakodalmi murinak, — de milyen más volt az, — s lehetetlen most végig nem gondolni s élni megint az egészet, elejétől végig . . . Öccse, Tiborka, a másodéves jogász sem találta helyét. Oda is súgta egyszer Lalinak : — Mi kettőnknek itt nagyon furcsa szerepünk van, nem találod ? — De az asszony nem halotta, mert a férje a másik oldalról egészen másfélét súgott a fülébe.

A vacsora is kitűnő volt, de a bor egy kicsit erős. A házigazda nem akart pezsgőt, s pincéje legjobb, legrégebb butelliáit vonultatta fel. Csakhamar gyanúsán fénylettek a szemek. Újabb és újabb szónokok támadtak s úgy látszott, hogy ma el kell mondani minden költői hasonlatot, ami a növény- és madárvilágból erre az alkalomra kínálkozik, s mindegyik azzal végezte: csak ily boldogan tovább, az aranylakodalomig. Mikor ezt mondták, az ezüstmenyasszony nagyot lélekzett s ez épen olyan volt, mint egy mélyről felszakadt sóhajzás.

Az ünnepelt férj szótlánul ült a díszhelyen, felesége mellett. S aki nagyon figyelt, észrevehette, hogy úgy beszélgetnek néha egymással, halkán, udvariasan, mint két jónevelésű idegen, kik nem negyedszázad óta, hanem talán harmadnapja ülnek egy asztalnál.

Valaki megjegyezte, hogy az ezüst-menyasszony hódítóan szép s ő még ma is inkább neki volna a vőlegénye, mint a leánynak. Lalika az apjára ütött, éles vágású kreol arca nem volt szép, de fekete szeme égett, mint a parázs. Tudott is bánni vele. Az anyját utólérte a kelletlenül halott dicséret: még most is szebb, mint a leánya... Az ezüstszurke selyemruha ugyan egy kicsit színtelenné tette, de formás karja, még fiatal nyaka hófehér és gyönyörű volt; a régi rubin-ékszer úgy nyíltott rajta, mint valami bűbajos virág. Hajában alig volt még ezüst-szál és arca tökéletes vonalait bámulatatosan fegyelmezte. Olyan volt most is, mint amilyennek ismerték: fenséges, hideg, megközelíthetetlen királynő.

Nem volt egy barátnője sem és a meghívott asszonyok nem húzódtak köréje, inkább elévődtek férfiszomszédjaikkal. Hiába, Ella, ez a mindig okos, korrekt és fölényes asszony megfagyasztotta a kedvet, akárhányszor közéjük jött. Lehetetlenség lett volna előtte vidám csacsiságokat beszélni s a legjobb mondás is torkán akadt a mesélőnek, amint ő oda lépett. Pedig Kövér doktorné csupán azért ment ki kebelbarátnőjéhez, Sebestyénéhez a Kis-Svábhegyre, hogy ezt a páratlan viccet azon melegében elmondja neki!

— Szinte hihetetlen, hogy mégis két gyermeke lett ennek a hideg szobornak!... Nevettek: Pedig hát, ugye «Mater semper...» ezt már nem lehet letagadni.

Még egy pohárköszöntő! az egyik bírókolléga mondta, kissé megmegbotló nyelvvel, maga sem igen tudta, hová is akar kilyukadni, de nagyon nógatták a szomszédai, hogy beszéljen. A sok bevégzetlen mondatnak deus ex machina vetett véget. Egy rosszul kiszámított gesztus felborított egy útjába eső borosüveget. Felugráltak, nevetgéltek a közelülők. Két pohár eltört — ez szerencsét jelent! S merre folyt a bor? Kuncogva állapították meg, hogy az ezüst-pár felé. Ella asszony meghallotta és fehér bársony arca egy pillanatra oly bíborszínű lett, mint a rubin-ékszer a keblén. Felállt ő is.

Mintha jeladás lett volna ez az általános induláshoz. Még egy pár esőkon kellett átesni, véget érni nem akaró kézszorításokon s nemsokára már csak a családbeliek lézengtek a terített asztal körül, nem igen tudva, hogy most mit is illenék tenni. Könnyű a vendégeknek, de a hozzátartozóknak ilyenkor talán valami komolyat és ünnepélyeset kellene mondani bucsúzóul, nem sablont, hanem igazat, őszintét. Csakhogy ezt a hangot nem szokták meg, s most féltek, hogy furcsán hangzanék. Lali valami kínos géne-t érez, mert egyesegyedül a szülőivel szemben nem akar ráeszmélni arra a gondolatra, hogy ők most megint ifjú pár gyanánt állnak egymással szemben, mint egykor... Tibornak is rosszul esik, hogy olyan szép és fiatal még az anyja; jobban szeretné, ha fehérhajú nénike volna, annak talán oda tudna borulni ráncos, öreg kezére, — igen, ha az apja nem volna itt.

— Menjünk, Lali! — húzta meg a fiatalasszony ruháját Sanyi, a férje. — Itt mi most igazán feleslegesek vagyunk. — Ne légy szemtelen!

— sügta vissza Lali. — Most az egyszer igazán haragudott. — Jaj, csak ne találjon még valamit mondani, ami nem ide való!

— Kezeiket csókoljuk! Igen szép és jó volt minden, nagyszerűen sikerült ez a gyönyörű családi ünnep, bárcsak mi is ilyen boldog ezüstitakodalmat ülhettünk egyszer.

Lali megint megrovóan nézett az urára. Hogy sohasem találja el, mit kell mondani! Hazamenet, egészen odabujva, igen halkán mondta is Sanyinak: Már én azért különb boldogságot kívánok magamnak, mint szegény papáéké!

— Nem kellett volna ilyen nagy hűhóval ezüstitakodalmat tartani! — gáncsolódott Sanyi. — Köztünk mondva, édesapa az utóbbi években nem egészen szépen viselte magát. — Hát persze, ezer mentsége van; hacsak ránézek szép, hideg mamádra, megértem a dolgot, — de akkor nem kellett volna ilyen tüntetően ünnepelni!

Épen ezért kellett! — torkolta le Lali. Az emberek sokat fecsegnek, mi igaz a dologban, mi nem, az már igazán nem énám tartozik. Ez a felelet nekik, most majd elhallgatnak!

Tibor szó nélkül megcsókolta szüleit s jelentette, hogy elmegy egy órára zenét hallgatni. Nem tudott volna otthon maradni most, az ezüstitházaspár közt, harmadiknak.

Ekkor azután eljött az a bizonyos «végre egyedül», amelytől mindketten fáztak.

Ma huszonöt éve ez az egyedül-maradás epedve és remegve várt pillanat volt, első jelenete egy csodálatos és a végén elkeseredett álomjátéknak. Az álomból könnyes szemmel ébredt fel az asszony. Ez hát a szerelem? — kérdezte magában. — Nem szeretsz engem, nem is tudsz te szeretni! — mondta a férfi.

Azért megvoltak szépen, finoman együtt, mint úriemberek. De mikor Tiborka is megszületett, Ella soká beteg volt, délvidéken üdült félesztendeig. S mikor hazajött, az ura olyan idegennek tűnt fel előtte, úgy elszokott tőle, hogy józan, hűvös szemmel kezdte mérlegelni az életüket és kezdte mindjobban megítélni az urát. Istenem, Gerő néha milyen közönséges! Ha úgy maguk közt mondott néha valamit, elmesélt valami sikamlós dolgot, az asszony úgy érezte, mintha arcul ütötték volna. Tűrhetetlen volt, ahogy az egész női nemet azzal intézte el: ti asszonyok! Hát már most egyforma mind? Öngyengesége rabja, a férfiak szolgálója valamennyi? Hogy milyen egyéniség azonkívül, milyen emberi erények vagy hibák hordozója, azt senki sem kérdi?

Sok év mult el. Az asszonyt lefoglalta a gyermekek nevelése s az olvasás. A társas életben kevés részt vettek. Vendégeik inkább csak udvariassági vizitek voltak. Kimondták róluk, hogy a házuk hideg, nincs ott kedélyesség. Az asszony gondosan öltözött, ápolta szépségét, de nem akart vele meghódítani senkit, még az urát sem és talán ez volt a baj. Gerő néha még talált szerelmes szavakat, de azokra nem jött visszhang s utóbb elszokott tőlük meg nem értve, megbántva, sértve

férfi-önérzetében. A hidegség minden évvel jobban elhatalmasodott köztük.

Akkortájt egy csinos irodakisasszony került a folyosó másik végén lakó ügyvédékhez. Nem volt rossz leány, csak nagyon szeretett volna egy prémes télikabátot s erre nem futotta a szerény keresetből. Egyszer csak feltűnt a házban, hogy Klári kisasszony milyen elegáns, a vakond-prémgallérból alighogy kilátszott rózsaszín orrocskája. Mikor egyszer Ella lement az urával a lépcsőn, meglátta, hogy a leány, akivel találkoztak, egy fordulónál lopva visszamosolygott a férjira.

Akkor nehéz napja volt, de csak a hiúsága szenvedett, mert akár-hogyan tagadta is maga előtt, örömet, igenis örömet és felszabadulást érzett. Sohasem tette szóvá a dolgot, csak egyszer, mikor Lalika megjegyezte, hogy Klári milyen csinos leány és milyen szépen öltözik, csendesen azt mondta :

— Igen, az a prémes kabát különösen jól illik rá.

Ekkor az urára nézett és Gerő ettől a naptól fogva nem közeledett hozzá többé. Szépen, nyugodtan éltek, nem hangzott közöttük soha más, mint nyájas, udvarias szó. Az asszony érezte, hogy hideg méltóságában mindegyre jobban magára marad, hogy a gyerekei nem értik s nincs egy bizalmas szavuk hozzá, hogy külön világban él, hová a szerelem, a szenvedélyek nem hatolnak el s nem hihette többé, hogy vannak komoly szenvedések, amelyeket a szerelem okoz. Ráeszmélt, hogy megöregedett.

Aranysárga és vérszínű bor csillogott a kristályüvegekben. A csillár vakító fényében kigyúlt a sok régi ezüst az asztalon. Fehér orchideák és tubarózsák illata szállt, meg finom cigaretta kékes füstje. Néhány fehér rózsza összetaposva hevert a parketten. Ella asszony fáradt volt és szomorú.

Az ura odajött hozzá.

— Ellácska, kedves . . . mondta gyámoltalanul. Ella ránézett. A férfi szép, sötét szeme nedvesen fénylett az apró ránc-szarkalábak közül. Valaha, ma huszonöt éve, oly hódító alakja egy kicsit meghajlott. Ella szívén erőt vett valami régen érzett ellágyulás. Jó volna most összeborulni, egymás vállára hajtani a fejüket, melyek büszkéknek és erőseknek látszanak, pedig olyan fáradt, olyan szeretetre, simogatásra szoruló. Azt kellene most mondani : Nézd, mindent tudok, de ez ne legyen árnyék közöttünk. Én is hibáztam, nem birtam meggyőzni a magam hideg gőgjét . . . Most szeressük egymást, mint két jó ember és öregedjünk meg együtt szépen . . . Ilyent kellene most mondani, mert ha most ki nem mondja, soha többé nem lesz rá módja és bátorsága . . .

A férfi azt gondolta, hogy addig kellene most csókolni az asszony jéghideg kis kezét, míg felmelegszik és azt mondani : Bocsáss meg, hogy nem tudtalak boldoggá tenni . . . De csak hallgattak, mert mindketten attól féltek, hogy annyi éves hidegség után, színpadias jelenet lesz a szívük mélyéről felszakadt szavakból és rettegetek, hogy a másik póznak nézi.

- Fáradt ugye, kedves ?
 — Egy kicsit. S ezek a virágok olyan bódítók. A fejem fáj.
 — Egy aszpirin . . .
 — Nem, köszönöm. Alszom egyet, elmúlik magától. Jó éjt !
 A férfi kezét csókolt és elkísérte a szobáajtóig.
 Az asszony az ágyra borulva sokáig sírt odabent.

A férfi szobájában a nagy bőrkarszékben ült reggelig s szivarozott. De tízszer is meg kellett gyujtani a szivart, elfelejtette szívni. Az ebéd-lőben, a fehér menyasszonyi csokor illatát lassan egészen elnyomta a beszűrődő keserű szivarfüst.

Brucknerné Farkas Gizella.

HÁLÁLKODÁS.

*Aranybort mértél, Istenem, ez őszre
 a te szegény kis magyar világodnak.
 Elöntéd fára, kertre és mezőkre,
 s mindenek újra nekividámodtak.
 Arany őszl adtál, sok derűs napot,
 s a költő, Uram, legtöbbet kapott.*

*Őneki mérted szinnek-fénynek bővét.
 Hisz övé minden, semmije sem lévén.
 Mindent ő vesz birtokba, mindent ő véd,
 becéz, dédelget. S arany napok végén
 ő hálálkodik a sok dús helyett,
 ki telekkönyvben bír számot s helyet.*

*Világodnak a költő tolvaj csősze.
 Kerüli, őrzi s közben összelopja,
 ami aranyat elontasz nyárra-őszre,
 s ha teli szeme, szíve, firka-lapja :
 dalos duhaj lesz, rémes részeged.
 Be jó, hogy tetten csak Te érheted.*

Lendvai István.

Könyv a kormányzóról.

(Horthy Miklós. Irta: Pilch Jenő. Budapest. Athenaeum-kiadás, 1928. 408 l.)

Június 5-én lesz tíz éve annak, hogy nagy összeomlás után Horthy Miklós azoknak élére állott, kik a külső és belső ellenségtől gyötört ország rendjének helyreállítását tűzték ki célul. Ekkor tette le a hadügyminiszteri esküt az ellenforradalmi miniszterelnök kezébe a szegedi törvényszéki palotában. Nem könnyen szánhatta el magát a kockázatos vállalkozásra, mert kenderesi birtoka és otthona a vörös és oláh hadműveletek közti területre esett, családja is ott tartózkodott s nem lehetett tudni, hogy a családfő nyílt színvallása mily következményekkel fog járni a védtelen hozzátartozókra nézve. Tépeldésén azonban végre is diadalmaskodott küldetésének érzete, mely akkoriban egyik munkatársa szerint állítólag e szavakban jutott kifejezésre: «Nem hallgathatom a fű növését Kenderesen, midőn Szegeden a magyar Génuszont bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz».

Ettől a naptól kezdve egészen 1920 június 5-ig, mikor a nemzetgyűlés őt «a végenyészet szélére jutott ország megmentésében» szerzett érdemeiért a kormányzói tisztebe iktatta, minden ideje az emberfeletti munka küzdelmei közt telt el. Hadseregszervezés, tárgyalások a külföldi és hazai politikai tényezőkkel, az ellenhatás izgalmaival járó túlbuzgóság fékentartása, a belső rend helyreállításának vidékenként való személyes ellenőrzése, bizalomkeltés a társadalom különböző rétegeiben, de mindennekfelett a szunnyadó nemzeti öntudat szóval és tettel való ébresztése: íme, ezek az újjáépítés nagy művének főbb mozzanatai, melyeknek sikeres valóra váltása mind az ő gondviselészerű küldetéséhez fűződik.

Nemzetünk újabbkori történetének erről a legizgatobb fejezetéről szól az a kivételesen szép kiállítású mű, mely főtárgya szerint a magyar feltámadás reménységének, Horthy Miklósnak származása, ifjúkora, katonai pályája, különösen pedig az 1919—1920. évekbeli szereplése felől óhajtja tájékoztatni a nagy nyilvánosságot. A munka derekasan megfelel céljának, mert bár egészében hiteles följegyzéseken alapul s ezért szinte a korrajz igényével lép fel, sehoh sem válik szárazzá vagy fárasztóan részletezővé. Aligha szorul bizonyításra, hogy Pilch Jenő becses művének korrajzi jellege ezzel csak nyert. Érdeme még, hogy ment maradt a hasonló természetű művek hibájától: nem bódításra szánt stílvirágok, hanem önmagukért beszélő tények egyszerű, közvetlen előadásával nyeri meg olvasói rokonszenvét.

A könyv minden lapja bővelkedik fontos helyzetek és adatok bemutatásában, melyeknek érdekességét a közbeiktatott képek és facsimilék is növelik. Mindezek nyomán egyre teljesebbé válik Magyarország kormányzójának az az immár köztudattá lett szellemi arcképe, melynek mai valóságában is főjellemezője a magasrendű értelem, a legnemesebb bátorság és a bölcs mérséklettel szabályozott, alkotásra termett akaraterő.

E kiváló tulajdonságainak s velük kapcsolatban a felelősséggel járó hatá-

rozott fellépésnek számos jelét adta már pályája korábbi szakában is. Érdekes e részben az az 1909-ből való eset, mely vele akkor történt, mikor az úgynevezett ifjútörök forradalmi mozgalmak idején, mint a követség védelmére kirendelt Taurus nevű hadihajó parancsnoka állomáshelye felé igyekezett. «Amikor — május 15-én Horthy a bosporusmenti Anatoli Kavak alá érkezett, nem hajózatott be a csatornába, mert a behajózásra vonatkozó engedélyt a török hatóságok még nem küldötték el, bár azt nagykövetségünk már az előző napon kieszközölte. E miatt Horthy türelmetlenné vált és egy tisztjét a török várparancsnokhoz küldötte, hogy az engedélyt távirati úton szerezzék meg számára és egyben nagykövetségünknek is sürgönyözött. Mivel pedig három és fél órán át sem kapott választ, írásban arról értesítette a török várparancsnokot, hogy mivel a víz mélysége 40 méter, horgonyokat nem vethet ki, tehát nem is éjjelezhet ott, este hat órakor engedély nélkül is befut Konstantinápolyba, minthogy zászlója méltóságával nem tartja összeegyeztelhetőnek a további várakozást annál kevésbbé, mivel a várparancsnoknak elég ideje volt az engedély kikéréséhez. *Erélyes fellépésének eredménye az volt, hogy félóra múltán mentegetődzések között adta át egy török tiszt a behajózás engedélyét.*»

A világháborúban tanusított, ránézve sebesüléssel is végződő legendás, személyes bátorsága és az otrantói tengeri ütközetbeli tüneményes hozzáértésű parancsnoklása eléggé ismeretes. Ezek szerezték meg számára a legmagasabb katonai kitüntetések, melyeknek koronájaképen a Mária Terézia-rendre is érdemessé vált s az egész osztrák-magyar haditengerészet vezetése rábízott. Sajnos, a végzetes összeomlás szörnyű következményeit az ő vitán felül álló s még ellenségeinktől is nagyrabecsüléssel emlegetett képességei sem akadályozhatták meg.

A mindvégig dicsőséggel helytálló katonára nézve alig képzelhető el fájdalmasabb pillanat, mint az, mikor erkölcsi felsőbbisége tudatában kénytelen magát alárendelni a viszonyok szükségszerűségének. Valóban bámulatos lelki alkat az, mely a tragikus komorságú tények ekkora súlya alatt sem veszti el önuralmát. Ily megrendítő jelenet vázlata (középen a tengernagy glóriás alakjával) az a néhány sor, mely arról értesít, hogy miképen adták át 1918 okt. 31-én a cs. és kir. hadiflottát a délszláv nemzeti tanácsnak. «Közigazgatási részletkérdések tisztázása után — írja egy szemtanu — Trencsics-Pavicsics annak adott még kifejezést, hogy tekintettel a délszláv legénység felette izgatott hangulatára, azt szeretné, ha a jugoszláv hadi lobogót azonnal felvonnák. Erre Horthy kijelentette, hogy ez lehetetlen, mert amíg ő a hajón van, addig az ő flottaparancsnoki tengernagy «parancsnoki lobogó»-jának a főárbocon lengenie kell, viszont ő ezt a parancsnoki lobogóját más nemzeti lobogóval, mint a mi régi dicsőséges piros-fehér-pirosunkkal nem engedi együtt lengeni. Ő pedig csak d. u. 1/25 órakor száll partra. E miatt vita kerekedett, amelynek során főként, Koch Metód fregattkapitány szólalt fel ismételten, aki az egyetlen tiszt tagja volt a szlovén-horvát-szerb nemzeti tanácstól átvételre kijelölt bizottságnak, makacsul követelven a jugoszláv hadi lobogó felvonását, és pedig azzal a megokolással is, hogy az izgatott délszláv legénység nem fog tovább várakozni és hogy nem vállal felelősséget a történendőkért. Horthy azonban nem tágitott, hanem nyugodtan és határozottan megmaradt elhatározása mellett. A vitának Trencsics-Pavicsics vetett véget, aki kijelentette, hogy elismeri és teljesíti is Horthy jogos kívánságát.»

Ily előzmények után jutott a sok nehézséggel küzdő szegedi kormány elnöke arra a szerencsés gondolatra, hogy Horthy Miklóst a hadügyminiszteri

tárca vállalására fölkérje. E nagy felelősséggel járó megbizatást utóbb a — fővezérségen át a kormányzóságig — a megtiszteltetések hosszú sora követte, fokozatos jeléül annak a sugalló hatásnak, melyet a nemzeti ügy új irányítója az egész magyar közvéleményre gyakorolt.

De kicsoda is vonhatta volna ki magát az ő áldozatos egyénisége bűvköréből? Akik szólni hallották, hadseregparrancsát olvasták vagy rendelkezéseit ismerték, önkéntelenül is megérezték felsőbbrendűségét s boldog megnyugvás-al és nem alaptalanul hitték, hogy a Gondviselés küldötte érkezett meg.

Pedig mily egyszerű titka volt személyisége varázsának: a magyarság a maga ősi erényeinek megtestesülését ismerte fel benne; ezért zárta szívébe, ezért fogadta meg szavát, követte s vitte diadalra a tőle fölemelt háromszínű lobogót.

Egy lesujtott nemzet önmagára eszmélésének s egy nagy ember lélek-hódító útjának szép okiratgyűjteménye Pilch Jenő könyve. A magyar olvasóközönség bizonyosan nagy érdeklődéssel fogja fogadni!

Velezdi Mihály.

Szász Béla: Versek. (Kiadja a Kisfaludy-Társaság.) — A szermerjai Szász-család igazi literátor-familia, amelynek számos tagja volt irodalmunk lelkes művelője. Valóban természetes, hogy Szász Béla, id. Szász Károly, a híres nagyenyedi professzor unokája, Szász Károly, kiváló költőnk fia s annyi más fró-Szásznak rokona, szintén áldoz a költészet múzsájának. Áldozatát csendben és szerényen hozza, nem vágyik hírnévre, sőt azt se bánja, ha verseit tűzrevalóknak mondják (*Dalaim*). «Önnön lelkedből önlelkednek... írj!» — buzdítja magát (*Merengés*).

Könnyű volna néhány udvarias mondatral elsíklani a kötet felett, mint a modern kritika teszi sokszor, ha a régi költői munkáit bírálja, de mi nem hiszük Szász Béláról, hogy ilyen kritikának örülne, ezért verseiről őszinte véleményt fogunk mondani.

Kezdjük a kifogásokkal! — Költőnk hajlamánál, ízlésénél, koránál és irodalmi kapcsolatainál fogva régi lírai gárdánkhöz tartozik, nem kereshetünk tehát verseiben modern költői nyelvet. Egyéniségét tagadná meg, ha ilyen nyelven írta. Azt azonban mégsem hiszük, hogy konzervativizmusa igazolná az ilyen «archaismusokat»: nap-sütte arcok, kéz vonások, festményít, költeményit és a réges-régen elavult «elbeszélő multnak» gyakori használatát (kergeték, szedék, ti tévedétek, le-rajzoló, olvasék s te hallgatád, s ekkor pár hibát csinálék). Ma már egészen szokatlan a személy- vagy mutató-névmásnak a mondat végére csapása, különösen rímekben vagy refrainben (Bár fáj a szívemnek az; Melyben azt írod nekem te; Ép mint a kéz, mely küldi

néked azt; Azt vettem észre, hogy — szeretlek én). A helyenkint régimódi technika közhelyeket is sodor magával (S érzém, hogy szívem megszakad; Mégis megolvad jég-szíved; Új érzés lágy ölén).

Ezeket a szépséghibákat, melyek sok évtizeddel ezelőtt még nem is voltak azok, de ma már avultságokként hatnak, a finom ízlésű, a magyar és külföldi klasszikusokat annyira ismerő költő könnyen elkerülhette volna, hiszen sok költeményében el is kerülte.

Szász Béla költészetének fő jellemző vonása a mélabús hangulat. Költőnk érzékeny, önmagába mélyedő lélek. A szerelemnek (főtémája!) inkább csalódásait, mint boldogságát érzi, ezért szerelmi emlékei melankólikussá teszik, épen úgy mélabúsan mereng multjának más emlékein, gyorsan elröppenő ifjúságán, rövidnek tetsző jövőjén. Ezek a bús sőhajok igen szépek és egyéniek (pl. *Vasúton*). Úti emlékeit is jellemzi az élet mulandóságának, hiúságának kísértő tudata. A *genovai temetőben* a hivalkodó márványemlékek a falusi temető egyszerű fejfáit juttatják eszébe. Mennyivel jobb itt pihenni, mint amott! *Monte Carlo*ban a kaszinó fénye s a játékszenvedély tombolása közepette észreveszi a kis elhagyott temetőt.

Bensőséges, megható versei a *Szilveszter-est*, *Emlékezés apámra*, vagy a *Vigas*, melyből a családi boldogság derüje sugárzik.

Igazi «csendes dalok» ezek. A pátosz hangja ritka bennük, de a haza során aggódó verseiben az is megszólal (*Fohász*, a virtuóz technikájú *Gyertyaszentelő*, *A nagy átok*) s néha keserű satírban tör ki (*Boldog a magyar*).

Allegorikus költeményei is szépek : *A negyedik szolgálja* a maga egyéniségének allegóriája, *A beteg gyermek és a napsugár* az emberi boldogságé, *Tuba Pál* «allegorikus mese» a szerző szerint, de sikerült balladának is beillik. Bájos életkép *A vén kapitány*, mely meglepő megemlékezés a híres Zubovics Fedorról. A figyelmes és műértő olvasó még sok finom hangulatú és mély gondolati tartalmú verset találhat e kötetben s belőlük valóban «szabadnak, hűnek» fogja megismerni a költő «vívódó, vérző» lelkét.

Szász Béla rokonszenves és kiforrott költői egyéniségét szívesen látjuk a mai lírai zürzavar közepette s nem akarjuk neki elhinni, hogy ez a kötet a búcsúzkodás a múzsától. Reméljük, hogy hamarosan egy újabb kötetet fog rácsafolni önmagára, mert — hiába — nehéz annak megválni ettől «a hű és kacér asszonytól», aki egyszer rabjává lett. Egyelőre érdeklődve várjuk kész Edda-fordításának megjelenését.

Szinnyei Ferenc.

A magyar forradalmak világtörténelmi tanulsága. Aki figyelemmel kíséri a külföldi publicisztikai irodalmát, észrevehette, hogy a magyar forradalom tanulságait a külföld is igyekszik felhasználni, mert a józanul látók figyelmét nem kerüli el, milyen nemzetközi erőök működtek a mi forradalmainkban, olyan erőök, melyekkel saját hazájukban is számolniuk kell.

Franciaországban különösen nagy érdeklődéssel figyelték szomorú tragikomédiánkat és mindjobban szaporodnak azon munkák száma, melyek szerzői a franciák előtt mementóképpen utalnak a magyar eseményekre : vigyázzatok, mert mi is ide jutunk !

Tharaud színes és kitűnően megírt könyve (*Quand Israël est roi*), mely e folyóirat hasábjain is megjelent (*Napkelet IV.*), a magyar forradalmak egyetlen művészi tollal megírt leírása, mely megnyitotta a világ szemét és éles fényvel világította meg a hírlapi tudósításokból csak zavarosan ismert eseményeket.

Azután jött Tormay Cécile *Bujdosó könyvének* francia fordítása (*Le livre proscrit 1919*), mely népszerűségben vetekszik Tharaud könyvével¹ és erő-

sen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar forradalmakról tiszta képet kapjon a külföld. Ezt a két könyvet és más egyéb tudósításokat használta fel Mgr. Jouin nagy könyvében : *Le péril judéo-maçonnique* (1919—1927, 5. köt.).

Most egy új francia könyv fekszik előttünk : L. de Poncinstól, aki *A forradalom titkos erői : szabadkőművesség, zsidóság* (*Les forces secrètes de la Révolution. Fr.: M.: Judaïsme, Paris, Bossard 1928*) címen világítja meg a szabadkőművesség és a zsidóság szerepét a világorradalmakban s ebben tekintélyes részt juttat a magyar eseményeknek, melyekből becses tanulságokat von le. Tulajdonképpen nem önálló tanulmány, egybefüggő könyv, hanem egy idézetekből összeállított antológia : az egyes idézetek magukban beszélnek s bizonyos terv szerint csoportosítva geometriai pontossággal vezetnek el a végső célhoz, melynek összefoglalását előlvasva, azt mondjuk a szerzővel : quod erat demonstrandum.

A könyv két részből áll : első részében a szabadkőművesmozgalommal foglalkozik. Rámutat a szabadkőművesség tanulmányozásának nehézségeire, röviden vázolja a szabadkőművesség szervezetét, mibenlétét és különös súllyal ismerteti a szabadkőművesség szerepét a világorradalmakban. Itt természetesen a szerző szemében, ki meggyőződéses royalista, a nagy francia forradalom áll előtérben, de különösen becsesnek tartja a magyarországi bolsevizmus bukása után megjelent munkákat, melyek a magyar szabadkőművesmozgalom forradalmi szerepét igyekeztek tisztázni és a páholyok levéltáraiból számos európai érdekességű adatot hoztak felszínre. Magunk részéről csak megerősíthetjük mindazt, amit Poncinstól olvasunk, sőt a szerzőnek figyelmébe ajánlhatjuk a Martinovics-féle szövetekezés történetét, mely talán még világosabban, mint a francia forradalom, mutatja a szabadkőművesség és a forradalmi mozgalom szoros kapcsolatát.²

Mindez világos és a szabadkőműves-ség «haladás»-kultuszából természetesen következnek. Csupán abban az egyben nem értünk egyet a szerzővel, mikor a szabadkőművességet az atheista materializmussal azonosítja. A szabadkőművesség is, mint minden szellemi

¹ A fordítás jellemzését és kritikáját adja Maritschnigné Jankovics Kornélia : *Marcelle Tinayre* 1928 (Bibl. de l'Institut Français à l'Université de Budapest).

² V. ö. : Mályusz Elemér kitűnő tanulmányát : *Sándor Lipót főherceg iratai* (Budapest, 1926) bevezetésében.

mozgalom, az idők folyamán változásokon ment át és különféle szellemi áramlatokat hordozott magában. Így kezdetben, sőt tovább is sokáig, egészen bizonyosan nem az atheista materializmus (D'Holbach) volt az uralkodó szelleme, hanem az interkonfeszionális deizmus, mely a vallások egyenrangúságát és a vallástürelmi eszmét hirdette. A XVIII. században a materializmus a deizmusnál kissé gyengébberejű szellemi mozgalom, bár a materializmusnak is igen mély szellemi gyökerei vannak. A marxista materializmus csak a XIX. század végén kezdi előnteni a páholyokat, melyek ekkor mentek át a radikális-szocialista pártemberek hatalmi körébe és járulnak hozzá szervezetükkel a forradalmak kirobantásához, bár Jászi Oszkár az emigrációban írt könyvében igen lesajnálja tehetetlennek jellemzett «testvéreit». Ekkor lépnek ki a páholyokból tömegesen a liberális-nemzeti érzésű keresztény polgárok tömegei és lépnek helyükbe a zsidó polgárság széles, radikális-szocialista hajlandóságú rétegei.

A szerző kétségtelenül túlmegy a történeti tényeken, mikor az egész francia forradalmat, nevezetesen annak jel-szavát is a szabadkőműveseknek tulajdonítja, bár ezen állításán a zárószóban enyhít valamit. De annyi viszont bizonyos, hogy az egyház- és a tételes vallásellenes szellemnek és a forradalmi mozgólódásoknak a progresszista páholyok voltak mindenkor a melegágyai. (L. Francia- és Olaszország újabb történelmét.) Itt különösen érdekesek azok a magyar vonatkozású megállapítások, melyeket a szerző Mgr. Jouin könyvéből idéz Gesztesi Gyula tanulmánya alapján (94—98. ll.).

A könyv második része a zsidóság forradalmi szerepét világítja meg. Itt különösebb hangsúly esik a kommunistamozgalmakra, melyeknek vezetésében a zsidóság feltűnő nagy számban és lelkesedéssel vett részt. Bár Mgr. Jouin magyar adataiba több tévedés csúszott be (a nevek itt-ott eltorzulnak, Jászit és Diener-Dénest népbiztosnak teszi meg), mégis imponáló az az adattömeg, mellyel ezt a sajnos általunk közvetlen tapasztalatból ismert történeti tényét megvilágítja. Szerzőnek még figyelmébe ajánlanók Jászi Oszkárnak az emigrációban írt munkáját, melyekben becses vallomásokot kapna a zsidóság forradalmi szerepéről, továbbá Szekfű Gyula *Három*

nemzedék-ét, melyben a zsidóság magyarországi történetét kapja meg széles, de erős vonásokban. Különösen érdekes mindaz, amit a szerző a zsidóság nemzetközi szervezeteiről ír: a Kahalról, a Beth-Dineről, az Alliance-ról, a Bnai-Brith zsidópáholyokról és a Poale-Sion zsidó-szocialista szervezetről. Borzalmasságukban pedig megkapóak azok az adatok, melyeket a bolsevikiek kegyetlenségéről nyújt hivatalos jelentések alapján, mely megerősíti az olvasót abban a lesújtó meggyőződésében, hogy nincs az európai és ázsiai ó- és középkornak az a sötét korszaka, melyben oly mélyre süllyedt volna az emberiség, mint saját korunkban. Mereskovszkinak van igaza: az Anti-Krisztus uralma ez, ki perverz gyönyörűségét találja az ember legszörnyűbb kínjaiban és elaljasodásában!

Poncins könyve, melyben Tormay Cécile *Bujdosó könyve* és más egyéb magyar források mint becses adalékok járulnak hozzá a végső tanulások levonásához, ránk magyarokra nézve igen érdekes tanulmány, melynek perspektívájában a magyar események is széles távlatot nyernek.

Eckhardt Sándor.

Kilián Zoltán: A fügemadár. (Regény. A Magyarság kiadása.) A magyar kiadók több helyen jelentették ki már mintegy panaszsképen, hogy a fiatal frói gárda nem megy hozzájuk, nem hozhatnak fiatal írótól könyveket.

A valóság az, hogy ezek az írók teljesen kész, értékes és friss munkákkal rendelkeznek, még sem képesek azokkal a nyilvánosság elé kerülni. Egyiknek-másiknak sikerül a napilapok hasábjain, vagy a napisajtó olcsó regény-mellékletében szóhoz jutni, természetesen azután, hogy ebben a formában sem a kritika, sem a kiadók nem vesznek róluk tudomást. Nagy elégtétel azután az, hogy ennek dacára a közönség ismeri és szereti őket.

Kilián Zoltánnak ez a kis regény már harmadik munkája, mely a «Magyarság» regénymellékleteként jelenik meg. Tagadhatatlanul nagy közönsége van, a közönség szereti és bár frói egyénisége marandóbb formáját érdemelné meg a könyvkiadásnak, mindaddig nem tudott a könyvpiac választékosabb viselkedésében a közönség szeme elé kerülni. Meg kellett elégednie a kopott, szegényes gunyával.

Regénye előszele annak a hatalmas

áramlatnak, amely fel fogja forgatni irodalmi életünket és vissza fogja szerelni a magyar írónak a magyar publikumot. És ez a neoromantika.

Nem analizál vég nélkül, nem erőlteti a naturalizmust, nem szégyenli kézbe venni a téma rokkáját, hanem vidám szívtel, mosolygó szóval, bájos, talpraesett és rokonszenves mesét perget le róla.

La Rigotier, XIV. Lajos francia király katonája, mint kapitány harcol Rákóczi Ferenc lovas kompániáinál. Egyike ő is a kurucvilágban jelentős szerepet játszott francia-kurucoknak. Ennek a kapitánynak első dolga, hogy cifra, kuruc katonaruhát csináltat magának. Amint felveszi, egyszeribe átváltozik magyarrá és bele is szeret Füleki Szücs János ezeres-kapitány leányába, Ilonába. Sok kedves és érdekesítő kalandon megy keresztül, harcol vetélytársával, a császáriak oldalán küzdő rác Bekics Iliával, megsebesül, feleségét ellopják. Kitérő leírását kapjuk a dunai csajkások harcának, egy makacs kuruckáplár lázadásának és átpártolásának. Élethű képet nyerünk a szökevényekről, az ellenséges hajókat pusztító, titokzatos hajóölről. A végén a francia-kuruc kapitány és Iluska egymáséi lesznek és messze a Durance partján boldogan dalolják el mametteket, a kapitány édesanyjának a szomorú magyar nótákat.

Szépen megkomponált, kerek történet. Csupa melegség, csupa szív, csupa könny és csupa mosoly. És magyarul! Írója biztos kézzel tartja a gyeplőt, vágatva viszi bele az egyesbebe közönségét a romantika mesefogatán.

Alighogy helyet foglalnak a kopottnak és elavultnak hitt ülésen, szemünk meglepetten villan fel, nézünk jobbra-balra meglepetten és felfrissülve cseng fülünkbe a szívnek elfelejtett szentimentális muzsikája.

S a romantika mesefogata mellett századok vihara száguld el: rombolást, pusztulást, kiömlő vér patakját látjuk, de ez a kocsi mindig elvisz bennünket oda, ahová vágyunk, ahová mindannyian el akarunk jutni, a tiszta virágos szerelem kertjébe.

A mai súlyos idők túltettek minden naturalizmussal átitatott írói fantázián.

A közönség romantikára vágyik, boldogságra vágyik, szépre vágyik. Fel akar ülni a mesefogatra és hallani akarja a tiszta szív dalát, mert a szív az Élet kezében az a kintorna, mely soha más

dalt nem fog énekelni, mint azt, hogy szeretlek!

Kilián Zoltán nem fulasztja bele ezt az örökbecsű dalt erotikába és pornografiába. Kiemeli, végig harsonnázza az egész témán s a harcok, a küzdelmek, a vérontások és széthúzások hatalmas szennyes folyama alá olyan csodálatos szűrőt konstruál, amin keresztül elfolyik minden ocsmányság, minden gonoszság, minden szenny s a végén nem marad belőle más, mint egy mosolygó ember meleg szívének sugaraiban illatozó kis csokor ibolya.

Kilián Zoltán könyvét szeretni fogja a közönség a kopott, szegényes gunya dacára is. B. Gy.

Szarka Géza: Elnémult ajkak. (Regény. Pallas r.-t. kiadása.) Szarka Géza alig pár éve tünt fel egy-két erős, sokatígérő novella alatt, mégis most megjelent első regénye már felett írói egyéniséget mutat. Könyve nem tartozik a kezdő írók tucatkísérletei közé, melyeket még a legjobbkaratú kritika sem tud a könyvtáruspolcokon való elporladástól megmenteni. Ez a regény egy céltudatos írói akarat alkotása és mint minden jelentős magyar regény — a Falu jegyzőjétől a Halálfiak-ig — egyúttal magyar tett is.

Bertalan István fiatal orvos ott-hagyja a fővárosi klinikát, ahol fényes jövő vár rá és elmegy egy eldugott dunántúli faluba körorvosnak, mert ember akar lenni. «Ember pedig csak falun lehet az ember.» Egy új nemzedék forradalmi életérzése szólal meg a fiatal orvos elhatározásában, mely számára fojtó a főváros eltechnizálódott levegője, melyet a háború érlelt férfivá és mely fölényes humorral tekint minden hírnév utáni világi törtetésre. Sokkal gyakrabban nézett szembe a haláttal, mintsem hogy becsülni tudja a kis ambíciók lovagjait. Ennek a nemzedéknek egyedüli célja; használni és emberként élni. Ebből az életérzésből fakad a háborútáni ifjúsági mozgalom természetkeresése, ősi életformákhoz való visszatérési vágya is. Újszerű idealizmus ez. Mint minden idealizmus, ez sem ment a családoktól. Bertalan István magyar fajtájának kíván első-sorban szolgálni, amikor a markoházai állást elfogadja, de még át sem lépi a falu határát, már hallania kell Gólya bácsitól, ahogy a falu népe a gyerekbolond Nagy Dánielt hívja, mint pusztul el a faluja az egyke miatt. A fiatal orvos elhatározza, hogy felveszi a küz-

delmet a néprontás ellen, de csakhamar szembe találja magával az egész falut. A falu igazi vezetője Luzsokiné, a bába-asszony, akinek üzemeit nem sikerül lelepleznie. Védi a korrupt hivatalos apparátus és kis híja, hogy a fiatal harcos orvos nem vesztí el állását miatta. Nagy erőforrás számára a falu legtehetősebb gazdájának, Fejes Péternek leánya iránti szerelme. Ezt az Adyért lelkesedő, nyugati nevelésben részesült nagyigényű leányt Bertalan István saját vére árán mentette meg az élet számára és térítette magához. Legválságosabb napjaiban azonban mégis kénytelen őt nélkülözni, mert Katót szülei elküldik Abbaziába gyógyulni és — feledni. Az orvos kijátssza a faluval szemben utolsó ütőkártyáját. Az erdőben felfedezett egy jódtartalmú forrást, melynek kiaknázása gazdaggá tenné az egész falut. Ennek feltétele azonban, hogy a falu parasztgazdái fogadjanak nyárra magukhoz beteg pesti gyermekeket, hogy azoknak hirtelen felgyógyulása reklámul szolgáljon világszerte a gyógyító erejű forrásnak. Így reméli Bertalan István a faluval újra megszerettetni a gyermeket. A falu azonban nemcsak, hogy visszautasítja a tervet, hanem a gazdák éjjel a forráshoz lopakodnak és egy nagy sziklával eltorlaszolják. Tettük rettenetes tragédiát zúdít rájuk. Az iskola kút-vize, melyet nem frissít fel már a forrás üdítő vize, elpenészedik és a falu gyermekei közt kiüt a tifusz, mely egymásután fosztja meg a családokat egyetlen gyermeküktől. A bűnt azonmód követi a bűnhődés: anyák megőrülnek, a falu állandó temetések színhelye és Luzsokiné lelkiismeretfurdalásoktól gyötörtetve felakasztja magát. Bertalan István pedig, Katóval az oldalán a forrás, felett felépíti Újmarokházát.

Szarka Géza regénye az egyke ellen írt irányregény, melyben a célzatosság sohasem válik kirívóvá, sem untatóvá. A szerző nem esik bele a vezércikkek stílusába, nem deklamál, hanem életet ad s ez igazolja leginkább művészi felkészültségét. Mintha regényének irányzatossága nem is volna lényeges számára, hanem csak a formát szolgáltatná, melybe sok mondanivalóját beleöltözteti. Meleg fajszeretet csendül ki minden sorából, mely felülemelkedik felekezeten és osztályon, de reális érzeke megmenti a szerzőt attól, hogy a modern parasztrajongók táborába lépjen. Szarka Géza ugyancsak jól

ismeri a magyar falut minden hibájával és minden erényével és ha jel'emzéseiben itt-ott Gárdonyira (különösen stílusának humoros árnyalataiban), Móriéz Zsigmondra (naturalista rajzaiban) és Szabó Dezsőre (fajszeretében) emlékeztet is, az ő magyar parasztja mégis egészen más, mint akár-melyiküké és valahogyan sokkal közelebb is áll a szívünkhöz, mert sokkal igazabbnak érezzük, mint akár Gárdonyi humoros, Móriéz egyoldalúan naturalista és Szabó Dezső egyoldalúan idealizált parasztját. S ha ez a három író egyébként is hatott rá témaközöségük miatt, Szarka Géza mégis egészen önálló írói egyéniségként mutatkozik be. Minden sorából kihallik, hogy ő már egy új nemzedékhez tartozik, melynek gyermekkori élményei közé tartozik a világháború és a forradalmak vihara és ha kifejezési formáiban még visszanyúl is a régi rutinhoz, mondanivalóiban egészen friss és újszerű. Sokan talán kételkedni fognak főhősének, Bertalan Istvánnak igazszerűségében és Jókait fogják emlegetni, de a látószeműek tudják, hogy a Bertalan Istvánok — hála a magyarok Istenének — nagy számban élnek közöttünk háborús élményektől megedzett lélekek, de egy új, eddig ismeretlen, tenni-vágyó, reális idealizmustól telítve. Szarka Gézáé az érdem, hogy ennek a modern típusnak művészi kifejezést adott. Hogy regénye egyúttal egy nemzeti veszedelem elleni harcnak szolgálatában is áll, az irodalmi szempontból másodrendű jelentőségű, de annyi kétségtelen, hogy minden megszervezett és megszervezendő falusi könyvtárban ott kell lennie ennek a könyvnek. Többet fog használni, mint száz nagy-képű vezércikk, programbeszéd vagy felvilágosító brosúra. *Farkas Gyula.*

Móriéz Zsigmond: Ágytakaró. (Kis regények. Athenaeum-kiadás.) Huszonhárom évi házasság után az asszony elhízik, járása kacsázó lesz, az arca ráncos és májfoltos. Az asszony megöregszik, a férfi nem. Ő még java korában van, férfierejének teljében. Az asszony azonban mindig becsületes, hűséges, gondos feleség volt és önfeláldozó anya; a férfi megbecsüli, ragaszkodik hozzá, szereti, nem tudna élni nélküle; az idegen nő, az illatos, kíváncsi fiatal leány azonban egészen más. Az idegen leány mellett megdöbben a szíve, megpezsztül a vére, valami elektromos feszültség támad benne, eroti-

kai frissesség, életkedv, érdeklődés, ifjúság. Az idegen nő vonzza, teljes érőkifejtésre, mozgásra, törekvése ösztönzi; a megbecsült, szeretett, évtizedeken át megszokott feleség csak egy helyben tartja, valami olyan nyugalomban, amely csak időnként, bizonyos hangulatokban jóleső, máskor azonban színtelen, száraz tespedés. Az asszony nyomban tisztában van azzal, hogy mi történik a férfi lelkében. Megdöbbenően biztos ösztönrel, csodálatosan finom érzékekkel jön a nyomára mindennek, amit a férfi érez és asszonyi fegyvereinek egész kimeríthetetlen arsenáljával vonul fel ellene. Az asszony nem olyan, mint a férfi: amikor azt hiszi, hogy megcsalták, nem taszítja el magától a párját, nem válik el tőle, ellenkezőleg, még jobban ragaszkodik hozzá, de meg akarja büntetni, meg akarja kínozni, hogy elvegye a kedvét az elkalandozástól, hogy biztosítsa kizárólagos jogait a férfire, akinek életerejéből, önmagából senkinek sem szabad adnia, csak neki. Az asszony egyetlen szempontja a birtoklás, a hatalmában tartás vágya, megértésről, alkalmazkodásról szó sem lehet.

A cselekmény, amelyet *Móricz Zsigmond* azért komponált meg, hogy ezeket a gondolatokat, vagy inkább megérzéseket olvasóival közölje, önmagában, önmagáért nem fontos. A cselekménynek magának vannak hibái, elsősorban egy kicsit zavaró a befejezés. Bankigazgatók, még ha csak olyan másodosztályú, adminisztratív bankigazgatók is, nem szoktak lemondani egy randevuról azért, mert nincs pénzüik. Ezzel a befejezéssel szemben azonban még fontosabb a másik szempont. Ehhez a teljesen pszichológiai problémához mintha nem illene hozzá az a megoldás, amely tisztán kicsinyes pénzkérdésen fordul meg. Ennek az egész történéseknek a lelki vonatkozások körén belül kellene maradnia, az első sortól az utolsóig. Talán nem egészen szerencsés motívum az sem, hogy a fiúnak is ugyanaz a leány tetszik, mint az apjának. Apának és fiúnak ez a szembeállítása a nőért, már túlonultul elhasznált motívum, amelyet még ebben az egészen finom formában sem szabad felhasználni. Ez azonban mind egy cseppet sem fontos. Az igazi művészet: élő embert teremteni a fehér papíron fekete tintával, az igazán emberi témát, az írói mondanivalót reálisan, közvetlenül közel hozni az olvasó lelkéhez. Ezen a ponton *Móricz Zsigmond*

dot ez alkalommal korlátlan elismerés illeti meg.

A kis regényben *Móricz Zsigmond* a legnehezebb és legveszedelmesebb írói feladatot vállalta. Minden, amit mondani akar, lehelletszerűen finom árnyalatokból áll össze, minden hangjának tökéletesen tisztának és biztosnak kell lennie, mert egy félhanggal feljebb vagy lejjebb már bántóan hamis lenne és elvesztené az emberi igazság eleven erejét. *Móricz Zsigmond* azonban virtuóz és istenáldotta alkotó művész. Az *Ágytakaró* hangulata, művészi kifejező ereje a legszubtilisabb finomságokban menően is tökéletes. A két ember, aki az előtérben áll, lüktető étellel van teli, él minden kis idegszálában, gondolatai minden rezdülésében. Mellettük pasztikusak és reálisak a többi figurák is, az idegen leány, a férfi húga és sógora. Az író teremtő ereje a legkisebb mellékalakba is belelehel az életnek egy szikráját. Az egész olyan, mint valami végtelen műgonddal fargott kis elefántcsont-szoborcsoport. Az a körülmény, hogy az írásmű — novella vagy kis regény, mindegy, hogy nevezzük — arányaiban nem nagy, terjedelme csak öt vagy hat nyomtatott ív, nem korlátozhatja az olvasó örömet és elragadtatását. Napjainkban, mikor a durva piaci szellem szinte előntéssel fenyegeti a komoly művészetet, mikor százezerszámra zúdtják a közönségre fillérekért az ízléstelenség és közönségesség megdöbbenő termékeit, szabad teljes odaadással örülni annak, hogy van még egy-egy valaki, aki igazán művész és igazán jelentékeny. Ez a kis regény pedig műretek, *Móricz Zsigmond*nak talán legjobb alkotása.

Móricz Zsigmond határozottan fejlődött a legutóbbi időben. Nem egyenes vonalú, nyugodt fejlődés ez, hanem hirtelen ugrás a tökéletesedés útján. Epikus írónál, regényírónál egyáltalán nem meglepő ez a fejlődés. *Móricz Zsigmond* most valahogy új témakörbe került bele, új mondanivalói vannak és ehhez képest kifejezési módja, gondolatközlésének eszközei is megváltoztak. Egyszerre mélyebbre került, az eddigieknél mélyebben fekvő rétegeket termel ki önmagában és magvészetében. Színesebb lett, gazdagabb és kétségkívül érdekesebb is. Bizonyos, hogy senki sem mondott többet, jelentékenyebbet és mélyebbenjártót a magyar parasztról, mint ő, a falu kevéssé komplikált, egyszerű és egysíkú világa azonban nem adhatott lehetőségeket egy igazi

művész teljes kibontakozására. Az unalomig emlegetett őseréje, hatalmas tehetsége mellett is, kapott valami monoton jelleget. Ettől most megszabadult. Igazi, megértő tisztelői ezúttal csak azt mondhatják, hogy jó úton van a teljes kivirágzás, saját értékeinek maradéktalan produkálása felé. Reméljük, hogy ebben az új téma körben, a mélyenjáró, új kifejezési módban is lesz elég mondanivalója és a legnagyobb bizalommal várjuk új regényeit.

A kötetet kiegészítő művek közül a legjelentékenyebb a *Kamaszok* című regénytörredék, amely egyébként alig látszik törredéknek. Teljesen befejezett, kerek történet ez, nem az *Ágytakaró* műfajából való, nem finoman cizellált, lélektani bűvárkodás, de erővel és élettel teljes, mélységesen tragikus hatású. Főhőse nem a címében jelzett kamaszok közül kerül ki, középpontjában az öregedő, kisvárosi tanár áll, a maga utolsó lobbano szekszualitásával, csökevényes vágyaival, parlagon hagyott képességeivel, egész reménytelen, pusztuló életével. Plasztikus, érdekes, mélyen meglátott figura, aki mellett beláthatjuk az egész kis várost, poros akácfaival, kicsinyes embereivel és a gimnázium ifjúságával, a kamaszokkal, akiknek életrevágyását, kialakulását már elinduláskor elnyomja, megzavarja a kisváros zárt levegője, az egész kicsinyes, durva és nehézkes élet, amelynek példája örökké előttünk áll. Ez a kis regény is igen jelentékeny alkotás.

Az *asztalos* hosszabb lélekzetű novella, ugyancsak erőteljesen drámai írás, amely szintén a reális életből fakad, de hőségnek kétféle vágyódó ösztöneivel nem egészen tiszta. Ennél sokkal színesebb és hangulatában sokkal tisztább a *Nemesis* című novella, amelyben különösen a forróvérű, kacér fiatal leány alakja érdemel teljes figyelmet. A *Klärchen* című novella mesteri biztonsággal teljes művészi tudással megírt munka, de nincs sok mondanivalója.

Thury Lajos.

Reymont Ulászló parasztnovellái.
Épen most négy éve, hogy kitüntették az irodalmi Nobel-díjjal és egy évvel rá, 1925 decemberében, már meg is halt. Nálunk a kitüntetés idejében teljesen ismeretlen volt és bizvást mondhatjuk, hogy még ma is az, hiszen mindössze két novellája jelent meg magyarul a napilapok 1924. évi karácsonyi számában.

Hogy egy Nobel-díjas lengyel író

nem kelt nagyobb érdeklődést nálunk, azon csak akkor csodálkozhatnánk, ha már a korábbi Nobel-díj nyerteseket is mind lefordították volna magyar nyelvre. De Pontoppidánnak, a dánok nagy írójának főműve, jóllehet közel két évtizede érte ez az irodalmi kitüntetés, csak néhány héttel ezelőtt került a magyar könyvpiacra, és Sigrid Undset, az idei nyertes, sem sokkal ismeretebb az említetteknel.

Reymont legnagyobb munkája, a *Chlopi* (Parasztok), már 1904-ben megjelent német nyelven. Ez a négy részből álló monumentális regény, amelynél különbet nem is írt, szerezte meg neki a Nobel-díjat. Ezenkívül még egész sor regénye és novellája van, amelyekben a lengyel parasztot s a kietlen lengyel földet eleveníti meg, a falusi nép szokásaival, legendáival, babonáival.

Egyik novellás kötete, amelyről az a hír járja, hogy magyar nyelven is meg fog jelenni, most került kezembe. Hát rövidebb és egy hosszabb novelláját foglalja magában. Paraszttörténet mind. Sivár lengyel földek, esőverte, végtelen erdők, mezők, kegyetlen, lélekzetelállító viharok, otromba, földhözragadt lengyel parasztok vonulnak el előttünk a kissé lassú menetű történetek folyamán. Reymont nyugodtan, kiegyensúlyozottan, biztosan kezeli témáját, amint mondani szokták. Minden szó a helyén van, nem siet el semmit, inkább meg-megáll, hogy csodálatosan eleven és monumentális természetleírásaival hozzáhangolja az olvasót a történet vizasztalan végéhez. Mert ennek a kötetnek minden darabja vizasztalan és sötét, mint a viharszántotta lengyel mezők éjtszakája és kegyetlen, mint a véget. A hét novellában egy sornyi derűre nem akadunk és legnagyobb lapjain is megérezzük a sors viharának föltartóztathatatlanságát.

A naturalista regényíró eszközeivel dolgozik és noha egyetlen sorában sem tesz vallomást önmagáról, meg kell értenünk e döbbenetesen sötét drámából, hogy halálosan szereti népe elesetteit, akiket csak úgy tud segíteni, hogy a világ szeme elé viszi goltogás életüket. (Nálunk ezt a szándékot sokszor elítélték a közelmúltban, Reymontnak a Nobel-díj járt ki érte, azonkívül, hogy egész Európa a lengyelek segítségére volt.) Izig-vérig közülük való, látta, átélte a nyomorúságukat, ismerte Tomek Barant, a volt vasúti őrt (hiszen maga is vasutas, sőt vasúti munkás

volt egy ideig), akit hamis ürüggyel elcsapnak állásától és a legnagyobb ínségbe taszítanak. Baran kétségbejítő nincstelenségében a szíve vérével is kész volna négy éhező gyermekén segíteni s a tél rettentő hófúvásaiban, amikor ásóval, csakánnyal is csak félnapi munka után tud az erdő fáihoz férkőzni, erdei munkára vállalkozik mégis. Mert otthon nyöszörögnek a gyerekek az éhségtől és görcsös fájdalom hasítja üres gyomrukat. A tél, a hó azonban kegyetlen s a munka hiábavaló. Nem lehet folytatni. Ekkor éjjel a falu határába megy, ahova az elhullott birkákat ásták el és fejszéjével irtózatossárcba kezd a kutyákkal a dögért. Megszerzi, hazaviszi, de kisfia meghal a romlott hústól. A temetésen a falubeliek, akiktől nagy nyomorúságában mindig távoltartotta magát, segítségére vannak és magukhoz veszik többi gyerekeit.

Ez a történet még a sötét színek legenyhébb tónusaiból áll össze egységgé, de a vége ennek is keserű, mert gyermekei a jómódú parasztnál nevelkedve, lassacskán elidegenednek apjuktól.

Még sötétebb és kegyetlenebb a Népfélet című novella, amelyben egy község népe megszokva azt, hogy két tolvaj, a csendőrrrel cimborálva, büntetlenül fosztogatja valamennyiüket, egy téli éjtszakán elcsipi az apát és a fiát és a templom előtt meggyöntatja őket, azután agyonveri.

A legkegyetlenebb talán a Halál című írása, amelyben a kapzsi parasztság lelketlensége olyan realitással rajzolódik elénk, hogy csak önuralommal tudjuk végigolvasni. Az apát épen leánya házánál éri utól a halálos baj és ott dől ágynak. Leánya szörnyen haragszik reá, mert vagyontól nem reá, hanem hugára hagyta. Haragjában kivonszolja a halódót az ágyból és büntetésül a disznóólba zárja, ahol reggelre meg is fagy. Akkor férjével együtt visszacipeli az ágyba, de mielőtt a temetési készüléket megkezdené, lelopja a halott nyakából a zacskóban őrzött pénzt, amit szegény a temetési költségekre tartogatott és hozzácsapva ezt az összeget a már megtakarított pénzükhöz, megtanácskozva urával, hogy milyen feltételekkel vegyék meg az eddig bérelt földet.

Ilyen barbár figurákat csak az élet termel. Lear és Goriot apó sorsa nem ilyen megrázó, mint ezé a szegény paraszté, aki a disznóól sarában puszul el, miután gyermekeit tehetségéhez

képest fölnevelte és férjhez adta; gyermekeik nem olyan irgalmatlanok, mint ezek a lengyel parasztságonyok, akik a temetés előtt egymás hajába kapaszkodva ordítják világgá, hogy melyikük miként bánt apjával életében. Ősbarbárság kérge ül ezeken az elnyomorodott lelkeken, amelyeknek rajzát szinte egyetlen jelző nélkül, ropant ökonómiával úgy bontja szét előtünk Reymont, hogy minden idegünkben remegve, helyette szeretnők szétkiáltani: Kultúrát, világszóságot, szeretetet hozzatok ebbe a sötétségbe, amelybe a hosszú elnyomatás lökte a lengyel népet!

Mind a két novellában leír egy-egy vihart, vagy hófúvást. Mindig más milióban, mindig más színnel. Néha a hideg lassan áramlik ránk a lapokról és beleveszi magát a csontjainkba, néha vadul tör ránk az elemek őseréjével, félelmet és borzalmat lehet beléni, megráz és megrémít, mint a két kis gyereket a «Hóvihar» című írásában. A tizenkét éves leányka és hétéves öccse a havas erdei úton a kocsmába mennek, hogy tojásért sót, miegyebet cseréljenek. Visszafelé menet az erdőben elkapja őket az orkán. Eleinte bátran léptetnek előre, de már az akasztott emberről beszélnek, aki vihar idején az erdő fám lóg valahol. A vihar sűrű felhőkben hordja rájuk a havat. Beszédjük el-elakad, lépésnyire se látnak. A fák recsegve törnek derékba s hatalmas ágak pehelyként röpiúnek el felettük. Megfeszítik utolsó erejüket is, hogy előre jussanak, de úgy kifulladásnak, hogy száz lépésnyire az otthonuktól, amelyet nem látnak, belúnek egy tuskóra. Az akasztott embertől való féltükben imádkozni, majd énekelni kezdenek, langyos melegség futja át kifagyott testüket s az angyalokkal társalogva fagynak meg.

Viktor Hugó «Nevet ember»-ének első könyvében emlékezetes tengeri vihart olvashatunk, de azt a romantika színei irodalomá kendőzik. Reymont leírása a valóság elevenségével hatnak és ezért szinte felejtethetlenné. Mindig a történet célját szolgálják, szerves részei az egésznek, amelyek belső elgondolása nemcsak regényeiben, de novelláiban is mindenkor nagyvonalú.

Ez a könyve kegyetlennek, irgalmatlannak mutatja őt, pedig csak a valósághoz ragaszkodik. Más könyveiben heleg, ragyogó színeket is használ helyenkint. Minden írásában igaz emberi célokért törekvő. Nagy író. Neve

után fájdalmasan ragasztjuk oda a mult időt : volt.

m—gy.

Winkler Ferenc dr. : Ungarn als Nahrungsmittelquelle Deutschlands. Ez a Münchenben megjelent gazdaságpolitikai tanulmány a Rajna-Majna-Duna-csatorna alapgondolatába helyezkedve igen érdekesen mutatja a magyar-német gazdasági kapcsolatok szükségességét és a németekre hálás voltát. Hazánk egyre jobban növekvő gazdasági elszigeteltségében rendkívül hasznosak az ilyen könyvek népszerűsítő útmutatói úgy odakint, mint itthon ; gondoljunk csak a magyar-német kereskedelmi szerződés őszi vajudásaira, melyek a nagy magyar közönség nagyfokú közönye mellett folytak és szakadtak félbe sikertelenül. E tárgyalásoknál fontos útbaigazító lehetett volna Winkler Ferenc dr. könyve, erős és meggyőző érveivel. Eszmენete mindvégig a német érdek szempontjából épül fel s lényegében a következőket adja :

1. Németország változtathatatlanul ipari állam elsősorban s ezért élelmiszerbehozatalra szorul ;

2. a tengerentúli államokból való élelmiszer behozatala nem gazdaságos, mivel így a német vásárlóerő olyan mezőgazdasági államokat támogat, melyek ipari szükségleteiket nem Németországban szerzik be ; ezenfelül a tengereken uralkodó hatalmaktól teszik a német népet függővé ;

3. Németország természetes élelmiszervásárló helyei a dunai államok és Oroszország. A háború előtt ezek látták el, a tengerentúli országok csak a háború következtében lehettek úrrá a német piacon. A területi és politikai felforgatások a régi európai mezőgazdasági államoknál nagy hanyatlást idéztek elő a termelésben ; ha Németország élelmiszereinek javarészét ismét

Európa délkeletéről szerzi be, a területek mezőgazdasága ismét fellendül s a növekvő szükségletek a német ipart viszik előbbre ;

4. A délkelet felé, mindkét irányban természetes kapcsolatokat Magyarországgal kell először megkezdeni : ez az állam képes leginkább élelmiszert kivinni, Németország és Ausztria egy gazdasági területbe való összekapcsolódásával Magyarország a német piaccal közvetlen érintkezésbe kerül, Magyarország gazdasági tekintetben Németországra van utalva s politikai egyedülletében Németországban lelheti meg támaszát ;

5. ezeknek az elveknek megvalósulása teljesíti a modern német gazdaságpolitikai vezetés minden követelményét.

A könyvnek ez a váza. Esméihez természetesen bőséges okfejtést és döntő adatokat nyújt minden ponton a szerző ; a földkeresség valamennyi élelmiszertermelő államát sorra veszi Németországgal szemben való viszonyában, pontosan kimutatva a gazdasági kapcsolat előnyeit és hátrányait a németekre. Magyarország ad legtöbbet Németországnak.

Az így megvilágított gazdasági viszony előnyeit még fokozza a Duna-Majna-Rajna-csatorna olcsó és közvetlen víziútja.

Winkler Ferenc tökéletes ura az általa felvetett kérdésnek ; tartalmi kiválóságán túl szerkesztési erényeivel is elismerést vív ki munkája. Világos és érdekes állítások, jól csoportosított és kellőre szabott bizonyító anyag, elfogultságot árnyékaiban sem mutató tárgyilagosság, mindez figyelmetkeltő írói készségre mutat. A népszerű gazdaságpolitikai szakirodalom erősen várt rohamcsapatának egyik legsikeresebb embere lesz Winkler Ferenc, ha későbbi munkái is ezen a színvonalon maradnak.

—tán.

A Napkelet novellapályázata.

Itt adjuk a Napkelet pályázatára beérkezett s jutalmat vagy külön dicséretet nem nyert pályaművek bírálatát, tehát azokat is, amelyeket a második negyedben kiemeltünk, de végső mérlegelésünkben külön még sem méltányolhattunk.

A rab kiszabadul. Nagyképességű író közepesen sikerült írása. Lélek-ábrázoló erejét cselekményesebb történettel kell művészivé fékeznie. Így nagyon kiabál a pszichológiai szándék. *Párhuzamok az éjtszakában.* Egy hipochondriás ember túlrészletes, de nagyon jó lélekrajza. Az önmagát figyelő ember egoizmusán elértelmetlenedve szűrődik át a világ. Hozzá van bilincselve szenzációihoz s a világ felé csak kapálózásokra képes. A stílus hol szuggesztíven szemléltető, hol kellemetlenül laza. Nem elég érdekes írás. *Amikor a halál muzsikál.* Bátor kompozíciójú, határozott tehetségre valló novella. Vonalai élesek, indultatosak. Helyzeteit szenvedélyesen túlfeszíti. Nyelve sok helyütt izommutogató s Szabó Dezső- emlékekkel átszótt. Hibái a fiatal erő torz túlzásai. *Égmozdító Gerő.* A! magyar géniusz meseapothéózisa. Nyelve szép mesenyelv, virágos, mélygyökerűn magyar. De képzeletének üde járása sem feledteti, hogy mégis csak torz műfajt, a rossz értelemben vett szimbolikus mesét díszítgeti vele. *A bányáóriás.* Fegyelmezett elbeszélő írása. Apró mondatai pontosak, de prózain szögletesek. Az érdekes témának ép a kritikus részét, a félelem tébollyá fokozódását nem bírja erővel s költészettel. *Bóta Anna bosszúja.* Kemény kéz írása, de nem fejt ki a történetet. Kár mindent a lélek síkjában hagyni. *A bagoly.* Figyelemre méltó novella, de hasonló lelkifolyamatot többszálúan és plasztikusan kell kibontani. *Haza!* A maga nemében helytálló írás. Kár, hogy nem tűzött ki nagyobb feladatot. *A becsületes Pál András.* Nagyvonalú, biztosan vezetett elbeszélés. Ha nem is lep meg, határozott izlés fegyelmezi. *Lavina.* Az amit ki akar fejteni, szép, de maga a kifejezés egyensúlyozatlan. *Mielőtt a kakas háromszor megszólal.* Az úgynevezett irredentatörténetek közül kiválik őszinteségével. A magyar család beletörődését valószínűen, bár kissé szimplán írta meg. *Egyszerű történet az istenek ajándékairól.* Szépen vezetett, hibátlan, de érdektelen, jelentéktelen. *Új ház, új élet.* A népiségnek már-már tradícióvá meredő, e század elején kialakult felfogása. A történetet megemésztik a részletek. *Eltörlik a pipa.* Nyelve zamatos, jóhangzású, realizmusa egészséges, de a komponálás és mesevezetés ügyetlen. Nem mond semmit. *Őszi igazság.* Jól előkészített, feltűnően szépen megírt, de ugrásában elhibázott pszichológiai ötlet. Nagy mélységet mutat s csak egy valószínűtlenséget ad. *Az első repülő.* Az ember és a repülőgép viszonyának a végigvezetése egy élethen alig lehet novella-tárgy. Fölhígitott ötlet, de megírásában sok a biztató.

Zene. Egy zenei motívum fogantatását ennyire anyagtalanul, tisztán a töprengő vergődés síkjában érzékeltetni hálátlan s ugyanakkor elcsepelt is. *Balogh Sándor öröme.* Valószínűtlenné komponált, természetellenes hangon előadott, helyenként paródiászerűen ható novella, pedig egyes részletei erős tehetségre vallanak. Nem őszinte írás. *Kőműves Kelemenné.* A csodálatos ballada

prózaí fölhigitása. Nem ötlettelen, de nagyon bőbeszédű. *Egyedül a viharral*. Az ilyen zenedarabszerűen megkomponált írás fölemészti a beleölt erőfeszítést, a végén még sem hagy semmit maga után. *Forgósínpad: Élet?* A forgósínpad egyes képei elég szerencsések. Forgásából azonban nem az élet jön ki, inkább szentimentalizmus és hetykeség bántó keveréke. Stílusa túl szaggatott. A lakonikusság nem mindig bölcsesség. *Figurák*. Furcsa írás. Igazi jókedv és olcsó elcelődés elég szerencsétlenül keverednek benne. *Az utolsó vihar*. Folyamatos elbeszélőkészsége különbön témát érdemelt volna. Az ilyesmii csak kifele vér-fagyfaló, valójában banális. *Őserő* jeligéjű novellák. Elég kiforrt elbeszélő, de az egyes részek stílusfelfogása nagyon különböző. Ennyiféle stílusváltás megbontja a mű egységét. Az Ulyiica Janó-ban föltálat ethnológiai párhuzam elárulja a dilettánst. *A lélek harcai*. A sok pontozás és felkiáltójel mögött a nagyotmondás igénye lappang.

Az apám ügye. Noha folyamatos elbeszélő, nem tudott semmiféle érdeklődést felkelteni. *Az örök menyasszony visszatér*. A történet pszichológiai valószínűsége nem nagy. Néhol elég kedves. Közepes stilisza. *A csavargó*. A hosszú lére eresztett históriából nem bontakozik ki érdemes mondanivaló. *Vizió*. Nem valami épületes történet, nem is tudjuk, mit mond vele, de elég jól írta meg. *Sunt lacrimae rerum*. Pathétikus beállítású, pózokban továbbmozduló, hamis életlátásra valló történetek. *A hajnali séta*. Érdektelen. Eszmei magja olcsó kis igazságocska. Másik novellája sem jobb. *Mária*. Az ilyenféle «felismerés»-ek, már az életben is ponyvaízűek, hát az irodalomban! A megírás sem mutat semmi feltűnőt. *Üzzük a napfényt*. Majdnem együgyű történet, néhány eleve-nítő stílusötlet. *Lángoló szobor*. Asszonykápráztató báró, becsületes férj, rossz feleség és jó anya unalomig ismételt története. Semmi figyelemre méltó. *A huszas arany*. Jól tette az apja, hogy elvette az aranyat. A szülői közöny ordítóbb dolgokban nyilatkozik (ha nyilatkozik). *A mama szeme*. Fialat leányok folyóiratában elcsúszik.

Egész kezdetlegesek: A szerzetes. Falun. Vándorfelhők és két sugaras szem. A megtartott ígélet. Hulló angyalok. Az anyai szeretet csókja. A farkas-fog. Nem vagy a gyermekem. Egy fogadás története. Az a kettős. Dini. Kereszt-útnál. Az igazi burzsoá.

Tudományos élet.

A Bach-korszak novella- és regény-irodalmáról, érzelmes, lelkes, romantikus 48-as honvédnovellákról értekezett január havi akadémiái székfoglalójában Szinnyei Ferenc, folyóiratunk kitűnő munkatársa. Szinnyei nagy, de száraz fába vágta fejszéjét, mikor élete munkásságának jelentős részét a mult század eleji magyar regény és elbeszélés történetének szentelte; munkája azonban szép eredményt hozott: nagy műve: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* már régebben megjelent és most ennek folytatásából kap-tunk ízelítőt.

Megtudtuk, hogy a későbbi, mindent egy színre festő liberális felfogástól el-

térően, a forradalmat nem egyhangúan ítélték meg a beszély-írók: voltak szép számmal, akik ellene fordultak. Meglepetés volt a Jókai-epigonok bemutatása is: eddig csak Petőfi-utánzókról beszélt az irodalomtörténet.

Az osztályelnök, Némethy Géza, szellemes és szépen hangzó beszéddel üdvözölte az új rendes tagot. Elismerés illeti meg az illusztris tudóst, hogy ezt a francia műfajt, az akadémiái fogadóbeszédet (*discours de réception*) nálunk is meghonosította. A szépen szárnyaló szó mindig elkél a mi banális, döcögő nyelvű közéleti retorikánkban. Hallottuk tőle a filológiának szellemes meghatározását is: ez a sokaktól lenézett tudomány az *ars non obliviscendi*, a nemfelejtés tudomá-

nya, mert azt a nemes feladatot tűzte ki magának, hogy megmentse, amit valaha ember érzett és gondolt.

Visszont azt hisszük, stflushibába esett Némethy, mikor a nagymultú Budapesti Philológiai Társaság januári közgyűlésén a saját, már nyomtatásban megjelent költeményét olvasta fel előnik megnyitóképen. Ma, amikor a filológia, az irodalomtudomány és elsősorban az ókori, melynek Némethy kiváló és külföldön is ismert művelője, egészen új célok előtt áll, mikor szüntelen új meg új szempontok merülnek fel, kitől várják, ha nem a társaság elnökétől a magyar filológia mai célkitűzését, különösen a klasszikus tudományok közéleti elnyomása és elnépszerűtlenedése idején? Mi a *tudós* Némethyt akarjuk mindig és újra hallani — a tudományos társaságokban!

A nagygyűlés előadója, Alföldi András, debreceni egyetemi tanár tanulmánya megmutatta, mint lehet a tudományt az étellel kapcsolatba hozni. Pannónia romjai keltek életre szavaiban, élénk lebbent a magyar Duna-vidék ősi szelleme. Mert ez a tájék, melyet eleinte csupán határórvideknek szánt Róma, mihamar kifejlesztette izmos barbáraiból azt a katonai és szellemi hatalmat, mely attól fogva egész Róma politikai életét volt hivatva kormányozni. A császárok innen kerülnek ki egészen Valentinianusig, ki aztán a birodalom súlypontját keletre helyezte. Bár a lakosság kultúrája nem emelkedett a tiszta hellenizmusig, mégis a veteránok, sőt a parasztok is urbanizálódnak és egy egészséges városi kultúra hordozói lesznek. De ami a legfőbb, ezekben az ellatinosodott barbároknak él — tovább mint a lezüllött római szenátusban — a Róma nagy történeti szerepébe, a Pax Romanába vetett hit: elvész a világ, anarchiába fulna — gondolják — ha Róma hatalma megszűnének. A római imperializmus eszméjét ezek a félművelt pannóniai és illyricumi romlatlan barbárok, hazánk ősi lakói tartották fenn a III. századig. Ebben a folytonosságban csak egy hézag van: a kereszténység ellen Julianus módján hellenisztikus szellemi

reakcióval fellépő Gallienus császár uralma, kiről épen Alföldi mutatta ki egy másik tanulmányában, hogy a maga korában kicsúfolt nőies megjelenése az általa erőltetett keleti valláskultusz kifejezése akart lenni. De a Dunavidék szelleme nem tűrte a reakciót. Gallienust megölik: Rómát csak a pannon-illir barbár rómaiság iránnyithatja már ekkor. Alföldi tanulmánya hazánk földjének legrégebbi szellemtörténeti fejezetét tárta fel.

A Régészeti Társulat ülésén Lattyák Sándor saját maga kiadta térképeken magyarázta Ptolemaios híres geográfáját, igazolva, mily csodálatos pontossággal dolgozott már a híres ókori geografus. Széles érdeklődést keltett Csányi Károly előadása a szent koronáról, melyhez aktualitást az adott, hogy nemrégiben a Budapesten ülésző külföldi régészek kedvéért kivételesen elővették a szent koronát gondosan lepecsételt ládjából és megmutatták a külföldi szakértőknek, akik gyönyörűséggel szemlélték a műtörténeti szempontból is kiváló becsű ereklyét. Falcke német archeológus előadást is tartott a koronáról és a magyar régészek is közelebről meg szemlélhették.

Csányi Károly iparművészeti múzeumi igazgató különösen ötvöstechnikai magyarázatokot nyújtott a szent koronáról. Az I. Géza-féle finom bizánci művű alsó korona nem problematikus, hanem inkább a régebbi felsőrész, melybe zománcképek vannak keresztbronccszerűen képzett filigránkeretbe illesztve. Itt nem az a probléma, vajjon Szent István koronájával van-e dolgunk, mert a zománcképek Szent István-kori régiségét a tudomány — így a külföldi Falcke is — kétségtelennek tartja. A probléma inkább az, mikor illesztették a felső koronát az alsóhoz és milyen lehetett az az István-féle korona, melyből ezt a felső részt készítették. Csányi a minap elhunyt Karácsonyi János rekonstrukcióját fogadja el, aki úgy képzelte el a felső rész eredeti formáját, mint ma az alsót láthatjuk: abronccszerűen. Csányi szerint a filigránkeret, melybe drágakövek illeszkednek, csak a XI.

század végéről való, ellenben a zománcképek már Szent István korában, bizánci stílusban, de olasz földön, talán Rómában vagy Monte Cassinóban készültek, amit a latin felírások is bizonyítanak. A zománcképeken felül Krisztus látható s ezt a legnagyobb zománcképet, Krisztus alsó testét fúrták át később barbár módon, hogy egy keresztet illesszenek belé. Elképzelhetetlen, hogy a finom zománckép és a fúrás egyidejű volna, mert hiszen akkor nem készítették volna el a képet oly tökéletességgel. A többi zománcképeken az apostolok vannak ábrázolva, de a négy legutolsó hiányzik, ami az eredeti korona hiányos felhasználására vall. Valamennyi alakot az orrhoz közelített, aszimmetrikus, bandzsalfító pilantás jellemzi, ellentétben az alsó korona alakjaival, melyek mindig Krisztus vagy a császár alakja felé tekintenek párhuzamos pillantással.

Nemes Antal püspök, a koronázó templom plébánosa még hozzátette felszólalásában, hogy tévedésen alapul az az állítás, hogy a kereszt lazán illeszkedik a számára fúrt lyukban s úgyszintén téves Falcke állítása, hogy ferdén fúrták a lyukat: saját magának volt alkalma meggyőződnie arról, hogy a kereszt nemcsak keményen áll, hanem arról is, hogy a pánt, melybe erősítették, elhajolt, ami azt a feltevést igazolja, hogy a kereszt valamely viszontagságos útján, talán a koronaszöktető Kottaner Ilona sietős és erőszakos csomagolása következtében görbült meg.

A szent korona történeti és politikai jelentőségénél fogva mégérdemi a legaprólékosabb tanulmányozást.

Eckhardt Sándor.

Az első magyar irodalomtörténeti előadás a bécsi egyetemen.

Évszázadokon át a magyarokról szóló vélemény nagyrészt Bécsben született meg és innen terjedt azután el. Mindannak, amit a külföld rólu tudott, nagyrészt — ha nem is teljesen — Bécs volt a forrása, az a Bécs, amely alapjában véve maga sem ismert bennünket; amely legfeljebb a Bécs-

ben élő és mulatozó gavallér magyar urakon keresztül ismerte a magyar népet és Magyarországról általában a kormányzati körök ellenséges állásfoglalásának alapján alkotott véleményt. A mi feladatunk lett volna már régen, hogy ezen a helyzeten változtassunk, vagy legalább is iparkodjunk változtatni rajta. Ezt azonban teljesen elmulasztottuk és a külföld tájékozatlanságát legfeljebb fölünyes mosollyal könyveltük el, mintha ennek semmi jelentősége nem volna. A régi téves alapokon a mi hallgatásunkat kihasználva, azután hatalmas aknamunka indult meg ellenségeink részéről, akik a passzív magyarsággal szemben könnyen értek célt. A magyarság még most sem ébredt fel kábultságából. Még most is kevés azoknak a száma, akik az ellenszenvet legyőzve az utódállamok valamelyikének a nyelvét megtanulni iparkodnának — aminek pedig a szaktudományi munkásság terén igen nagy jelentősége van — s akik még ma is nyugodtan túrnék azt, hogy a külföld továbbra is egyoldalú beállításban lássa a dolgokat. A nagy magyar szerencsétlenségnek kétségtelenül a magyarság magabazárkózottsága volt egyik oka és épen ezért nagyjelentőségű az a tény, hogy kultuszminiszterünk körültekintése a belső közoktatásügy és művelődés előmozdítása mellett (tanyai iskolák, középiskolai reform stb.) sem felejtkezett meg a külfölddel való kulturális kapcsolatok nagy jelentőségéről és megadta a jelszót a fiatal nemzedék számára: külföldre! Tanulni, látni, tapasztalni és dolgozni. Dolgozni az idegen népek fliaival együtt, de mindig tárgyilagosan, tiszta tudományos módszerrel és az eredmény nem fog elmaradni.

Ötödik éve, hogy a bécsi Collegium Hungaricum tagjai a Collegium igazgatójának vezetésével és útbaigazításával az egyetemi és más tudományos intézeteket látogatják, azok munkáiban résztvesznek és elért eredményeik méltán keltik fel irántuk, rajtuk keresztül a Collegium, illetve a magyarság iránt az érdeklődést. Annak a figyelemnek a fokozódása, amely a bécsi kollegisták munkáit kíséri a pro-

fesszorok és az intézetek vezetői részéről, kétségtelenül nagy szerepet játszott abban, hogy végre a bécsi egyetem is szükségét érezte annak, hogy ezt az egyre fokozódó érdeklődést kielégítse és megnyitotta a kapuit a magyar irodalomtörténet előtt, magántanárrá habilitálva a bécsi Collegium Hungaricum igazgatóját, dr. Lábán Antalt, aki f. é. október 29-dikén tartotta meg első előadását. Az első előadását, mint magyar docens a bécsi egyetem filozófiai fakultásán, abból a tárgykörből, amely eddig az encyklopédikus jellegű bécsi egyetemen teljesen hiányzott. Az az érdeklődés, amely Lábán első előadását kísérte, volt a legkésebb tanubizonyossága annak, hogy a bécsi egyetem ezzel a lépésével a természetes szükségletet elégítette ki, az előadás nivója pedig megmutatta, hogy alkalmas egyén került erre a jelentős helyre.

Lábán előadásának bevezetésében rövid programot adott. Hangsúlyozta, hogy szellemtörténeti és összehasonlító irodalomtörténeti módszerrel akarja a magyar szellemi és irodalmi életet megvilágítani, tekintettel azokra a jellegzetes tényekre, amelyekkel a hallgatósághoz közelebb hozza a magyar szellemet és a magyar irodalmat. Az összehasonlító irodalomtörténeti tárgyalással arra törekszik, hogy európai viszonylatban megfelelő helyre állítsa be a magyar irodalmat, felhívja a figyelmet a különböző európai irodalmi motívumok sajátos magyar feldolgozására is. Az alap mindenkor a legtárgyilagosabb tudományos beállítást.

Ezután áttér arra, hogy röviden és találóan vázolja a magyar irodalom és kultúra szellemét és fejlődését.

E fejlődést csak akkor érthetjük meg, ha a néplélek mélységeit megismerjük. A kultúra a nemzeti lényeg megnyilvánulása. Az egyedül jelentős fejlődést nem a természet gazdagsága adja meg, hanem az emberi akarat erő és ez a nemzeti közösségben egy nép összetartozásának tudatosságában gyökerezik. Minden nép, az együvé tartozás tudatának birtokosa, csak saját magából fejlődhetik ki. A néplélekből

csirázik ki aztán a vágy, amely a további kulturális haladás rugója lesz. A korszellem pedig nem egyéb, mint tudatossá válása valami magasabb, újabb utáni váagnak, ami kielégülést keres. Ezt kell szem előtt tartani a magyar kultúra és szellem történeti fejlődésének a vizsgálatánál is.

Dilthey szerint minden kor irodalmi munkásságának alapja a megelőző korok munkáiban rejlik; a régibb minták hatnak és a nemzetek különböző szellemisége, az irányok ellentétessége és a tehetségek sokfélesége érvényesül. Bizonyos értelemben véve minden korban a költészet és az irodalom egész teljessége kifejezésre jut.

Az ezer év előtti magyarság államalkotó képessége a néplélek jellemző sajátosságából magyarázható és a nyugati közösségbe való bekapcsolódás nem külsőleg másként történt meg, hanem tudatos befogadás és alkalmazkodó képesség által. A középkor magyarsága abban az időben lépett a nyugati fogalomkörébe, amikor a tiszta transcendens szemlélethez a földi vonatkoztatások megerősödése csatlakozott és ez párosult a magyarság ősi tulajdonságával.

A középkori magyar kultúra megnyilvánulásai nagyon sok hasonlóságot mutatnak a nyugattal; az irodalom pl. nálunk is egyházi jellegű, de a tartalom sajátosan magyar. A magyar néplélek nem ismerte a miszticizmust és ennek helyét a középkori magyar irodalomban a nemzeti tartalom tölti be. A gyors alkalmazkodás, illetve egyéni befogadás eredménye, hogy a közös nyugati kultúra jó tanítványa nemcsak külsőleg vette át, hanem át is élte a nyugati művelődés fázisait, az európai szellemi élet áramlatait és a renaissance és humanizmus idején már testvérként állt a nyugat mellé. A művelődési életnek a megkezdett alapokon történt kimélyülése a XVI. században megbénult ugyan, de ethikai erő eredményeként a szétdaraboltság a nemzeti érzelem megerősítésére volt jó; az önállóság és az önálló nemzeti fejlődés ellen való törekvések reakciójaként feltűnt a nemzeti nyelvvél és irodalommal való foglal-

kozás; a vallási küzdelmek pedig bensőségesre és elmélyedésre vezettek. Hogy milyen benső erőforrásokkal rendelkezett a nemzet, annak legékezebb bizonyítéka, hogy a majdnem 200 éves kényszerű nagy parlag után teljes egészében kivette részét a szellemi és művelődési élet megnyilvánulásai-ból, mikor az öntudatos és egyéni kiélésben önálló hatóerővé lesz a szellemi élet egész területén. Ennek a tudatos egyéni kiélésnek a művelődési, főleg pedig az irodalmi életben a bécsi gárdisták vetik meg az alapját. A felvilágosodás szellemét a Ratio Educationis hiába akarta mesterségesen beoltani, mert ehhez a receptio fogalmából természetesen nem hiányozható vágyakozás még nem volt meg. Az alapok azonban már adva voltak és a tudatos vágyakozás is hamarosan felébredt az erősebb szellemi élet hatása alá került ifjakban: a bécsi magyar gárdistákban, akik Bessenyei Györggyel az élükön tanultak, olvastak, írtak, hogy hommes éclairés-ré legyenek és a felvilágosodás eszméit hazájuknak is átadhassák. Ehhez a törekvéssükhöz csatlakozott annak a belátása, hogy egy nép kultúrájának a szelleme csak saját nyelvén alakulhat ki és fejlődhetik tovább. Bessenyei vésszi körének mozgalma hatalmas bícszhangra talált és II. József felvilágosító kultúrpolitikájának az ideje csak elősegítette terjedését.

De csakhamar itt volt a nagy európai forradalmi korszak és ezzel együtt a fejlődés megkötésére irányuló sok törekvés. A magyarság életereje azonban ekkor is győzedelmeskedett, amit a XVIII—XIX. század fordulójának hatalmas irodalmi fellángolása nagszerűen bizonyít. A magyar kultúra e renaissanceában a költők játszották a vezető szerepet, akik nagyrészt a XVI—XVII. század íróiból merítették ösztönzést és akik a két korszak közötti-tíi voltak.

A XIX. század legjellegzetesebb írói művészi módon fejezik ki az alkotó egyén-, a gondolat-, a tárgy- és az ehhez csatlakozó formaátélés egységét, amely a magyarság lelki világának egyúttal hű képét is adja. A magyar-

ság lelki világának a rajzát adja aztán Lábán, kifejtve erős érzelmi életét, melyben az érzelem maga a valódi élet; intenzív meglátó- és kifejező-erejét, amely a realiztikus és józan szemlélődésből fakad; képekben gazdag gondolkodását és nyelvét; a magyar nép velésületett úri mivoltát, az önmagával való megelégedését, a tettrekészség hiányát, mely a ráeszméléssel és a meg nem értettséggel párosulva lelkiismereti kérdéssé lesz — ebből fakad a balladai érzület és hangulat —; a mesélés iránti nagy hajlandóságát és az erős pathetikus készségét, ami mind a legváltozatosabb összetételben van meg a XIX. század egyes íróinál.

A XIX. században az irodalmi élet mindinkább differenciáltabbá lesz. Az író, a mű és az olvasóközönség viszonya külön és összességében is sokat nyer belső értékében. A XIX. és XX. század irodalmi élete szellemtörténeti szempontból tekintve feltárja a tartalmi változásokban az egyén és a közösség élményeit, mint a mindinkább differenciálódó kisebb közösségek szellemi és érzelmi életének megnyilvánulását.

Néhány szóval jellemzi ezután a száz estzendő irodalmi munkásságát, melyben a legváltozatosabb költői formákban tárul fel a magyarság életének szellemi érték kifejeződése Adyig, akiben a fájdmában eltorzult magyarság vívja nehéz küzdelmét önmagával és a külső hatásokkal.

Rámutat arra, hogy ez a gazdag és lüktető irodalmi élet csaknem teljesen észrevétlen maradt a külföld számára, amiben nyelvi elszigeteltségünkön kívül a tárgyilagossá értékelhetés szempontjából a mi részünkről is csak nagyon kevés történt. Szellemi és tudományos életünk megismerése a külföld számára csak a legutóbbi évtizedekben vált lehetővé könyveink és folyóirataink idegen nyelvi kivonatai által. A berlini magyar egyetemi tanszék és a berlini magyar intézet kiadványai mindjobban hozzájárulnak, hogy az ismeretlenség homályából kivetkőzhessünk. A Collegium Hungaricumok is élő tanubizonyságai a magyar tudományos surescentia rátermettségének és

a magyar kultúra közvetítői a nyugat felé.

Egy német író mondásával végzi Lábán első előadását: „A szellemére való büszkeség érzete az egyetlen és utolsó menedék, amely egy nemzetnek megmarad a legnehezebb megpróbáltatások és a legkeserűbb meg nem értettségek után is.“

Ez a szellemére való büszkeség tudata, amely a nemzet művészi, szellemi és különösen irodalmi életében megnyilvánul, legjobban a különböző korok embertípusainak alakváltozásai-ban tűnik ki. Ez embertípusokat egészként kell meglátni és élő egységként, lényegmegnyilvánulásként érthetővé tenni. Csakis így juthatunk el önismerésre és önmagunk megismertetésére. Ezzel tesszük lehetővé azt, hogy az idegen szellemi lényeg érthetővé váljék. Ezt az igaz megértést és értékelni tudást az irodalmi és szellemi élet területén előmozdítani célja a bécsi egyetem első magyar szellemtörténeti és irodalmi előadójának.

Bécs, 1928 november.

Pálfy Ilona.

Színházi szemle.

Sokat írtak Tolsztoj művészetének kettős arcáról. Az egyik a valóság részletvonásait mutatja, e részletek halmozásával, mintegy pointillista módon; a másikon határozatlan, miszticizmusra hajló idealizmus ködlik. Megfigyelés és minden konkrétumtól elvonatkozó befelé-fordulás, látás és látomás párhuzamosan dolgozik valamennyi regényalkotásán. Ily művészi természet csak széles, kényelmes keretekben bír megnyilatkozni. Nem rohammal, hanem lassú rákapatással hódítja meg olvasóját; Tolsztoj egyik finom kritikusa ezt ahhoz a vándorhoz hasonlította, kinek mérföldeket kell haladnia — de arasznyi lépésekben.

Hanem a színpad nem igen tűri a mérföldeket s még kevésbé az arasznyi lépéseket. Nem is vált Tolsztojból soha valódi színpadi költő. Ott is gazdag valóság-mozaikkal dolgozik, egyes jelenetek hangulatában mozgatja alakjait különösebb drámai egyénítés nélkül, minthogy ilyenre helyett s időt a regényírói gyakorlatából átvett, epizódról-epizódra haladó mód-

szer alig engedett. A főhős meg épen a «másik» Tolsztoj kezébe kerül, egyéniségét ez epizódokban kirajzolódó «társadalom»-mal drámai összeütközésbe épen nem, sőt igazában még összefüggésbe is csak vajmi lazán hozza. Ez a főhős nem annyira egy határozott, konkrét drámának, mint inkább Tolsztoj állandó, de állandóan határozatlan inspirációinak hordozója.

Az élő holttest Fedjája legalább bizonyára az. Benne mély lelki dráma megy végbe, csakhogy ez táplálékát, indítékait alig meríti a «külvilág» mozzanataiból, azokra jóformán visszhangja sincs, megy a maga útján: előtte az elkárkozás, mögötte a felmagasztosulás. Akaratbetegsége a társadalmonkivüliség felé sodorja, de önfeláldozásával végül is valami társadalmonfelüliséghöz érkezik el.

Ezt az utat a színpadon megrajzolni a lélekfeltárás képességének valóban kemény próbája. Nem, mintha a szerep szűk terület volna e lélek hiánytalan feltárására, inkább igen is tág, igen is epikai, benne sok az analóg helyzet, kevés a drámai változat. Az ismétlődésekben van ugyan valami szuggesztív erő, de velük jár az egyhangúság veszedelme is.

Abonyi Géza, ki most a dráma nemzeti színházi felújításán a szerepet átvette, e monotonitástól nem volt egészen mentes. Megjelenése szerencsés: szökefűrtös és körszakállas feje meglepően emlékeztet a regényíró Justh Zsigmondéra, ahogyan ezt Feszty Árpád rajzónja megörökítette. Mozgásában is igazi urat éreztetett még az utolsó jelenetek condraiban is. De már beszédjét túlságosan a tehetetlen síránkozás hangnemébe írta át s ezzel jócskán megszegényítette az alakot. Egy szónak, egy tekintetnek itt habár futólagos, de annál megdöbbenőbb nyomatékhoz kell jutnia. Abrezkóv herceg látogatásának jelenetében meg a töredelem végső mozzanataiban Abonyinak akadt is néhány ilyen mázsányi kurta szava, örvényes röpke tekintete. De másutt hosszabb szakaszokon át mondatai nem annyira örvényt nyitottak a lélek mélyébe, mint inkább hinárt szöttek tükre fölé. Ázottan, ernyedten kapcsolódtak egyvégre a mondatok, gépiesen ismétlődő, magvető mozdulatra emlékeztető kézfátéktól kísérve; s egy-egy szakasz után — mintegy strófazáró refrénül — a borospohár után nyult. Valamelyest ezzel az alkoholista-vonással is túlságba csapott; izlésesen tartózkodott ugyan

minden delirium tremenses túlzástól, hanem azért, úgy emlékszem, Pethes Imre a darab folyamán feleannyit sem ivott. A végzetes pohár túlágos hangszúlyozása a nézőt Fedja sorsa felől könnyen tévedésbe ejtheti: iszákosságát okozat helyett oknak tünteti fel; pedig *Az élő holttest* minden, csak nem *L'assommoir*.

A sok szereplő közt egyébként kevés az új s akik most kerültek be az előadásba, nem kerültek mind a maguk helyére. Fáy Szeréna Anna Pavlovnája a polgárosszonyt feleslegesen tovább fokozza a vidéki nyárspolgárosszony bangosságába, zajos kivonulása az első felvonásban kelletlenül jóval bohózatibb. Lehotay Karenin Viktor szerepében délceg, úriás jelenség, modora korrekt s valamelyest — «unalmas», minőneke Fedja jellemzi. Nagy Adorján hercege kissé külö ségesen halk és előkelő. Halmy Margit öreg cigányasszonyában erő és jellegzetesség van. Környep Paula minden színészi tudását és képzelmet harcba vitte Masa fontos szerepében, de egyénisége, vérmérséklete még sem erre a területre utalja. Némileg «szalon»-cigányleány maradt a százszentdős almanach-rézmetzetek modorában, akár a négy évvel ezelőtti előadásokban Bajor Gizi. A Nemzeti Színházban — úgy tetszik — nem akad igazi cigányleány-temperamentum. Ehhez még az idegenbe pártolt Tőkés Anna járt legközelebb (pl. az *Ocskay* Dillijében vagy a *Cigány* Rózsijában). Kürthy György vizsgálóbírája jeles genrealakítás.

A rendezés a legutóbbi előadásokon követett elvekhez igazodott, egy kissé gépiesen és kényelmesen. Ez a lagymafog színpadi oblomovizmus ugyan nem merőben tolsztojiatlan, de tulságosan is színpadiatlan. E részben a színház — úgy véljük — nem vét a stílusisztelet ellen, ha a maga erejével segítségére siet a nagy költőnek abban, amiben ez a színpadnak rá nézve mindvégig idegen talaján a maga stílusának drámaivá lendítése tekintetében hiánytalanul soha el nem jutott.

*)

A minap sok szó esett a Rákóczi-úti bikaüldözésről. Egy nekibőszült hatalmas állat beszabadult a város belsejébe s nagy riadalom után csak «a modern technika vívmánya»-val bírták irtalmatlanná tenni. Az újságok széltében kizsákmányolták az eset komikumát, hanem azért érezni kellett azt is, hogy

ez a komikum nem mindennapi s nem is épen alacsonyrendű: egy kissé a rossz helyre került grandiozitás komikuma.

A Vígszínház legutóbbi főpróbáján, mikor Harsányi Zsoltnak Mikszáth *Beszterce ostroma* című regényéből készült színművét mutatták be, önkéntelenül a komikumnak erre a különleges változatára kellett gondolnunk. A «bolond Pongrácz» alakjában is sok a bika- vagy épen bölény-indulat; rugaszkodásai egyre kötélszakadással fenyegetnek, fékentangatóhoz szükséges van «modern» környezetének minden praktikájára. Az ő bolondériájában is van valami a meg nem felelő helyre s korba került grandiozusságból. Mikszáth igen szereti a furcsa, bogaras, különc embereket; ezek kerülnek leg hamarabb humoros ellenmondásba a a körülöttük kavargó étellel, fonák visszhangot adnak ennek az életnek szavára, s fonákul válaszol ez is az ő megnyilatkozásaira.

A *Beszterce ostromában* Mikszáth ezt az egész művében lépten-nyomon felbukkanó tipust kiszélesítette s az egész történet tengelyébe állította. Ezzel a különcség a mánia arányaira fokozódott, Pongrácz gróf anekdotái természetű «éltető hazugsága» egy lélek mélyébe beszüremkedett szubjektív igazsággá lett s az egész «mulatságos» történet valami tragikai árnyalatot nyert. Ebben az ábrándéletben benne vannak a donkihótei sors szomorú mozzanatai: rendre érintkezésbe *kell* kerülnie a való étellel, — a Rákóczi-utat nem szabad-bikák kényére-kedvére építették.

Ez a «bolond» Pongrácz epikaiilag elbeszélhető, de dráma középpontjába époly kevéssé állítható, akár Don Kihóte: cselekedeteikből hiányzik a szabad elhatározás; a téboly a színpadi cselekvést lezárhatja, de el nem indíthatja. Olyan Lear király, ki már országa felosztását elmezavarban végzi el, a Bedlam-be kívánczik s nem a tragédiába.

Harsányi Zsolt ezt a veszedelmet megérezte s a lehetőségig el is kerülte. De ez az elkerülés jókora kerülőt kívánt. *A vén gazember* s *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* szintén sokban elkenyeredett a Mikszáth elgondolásától. Amabban még meglehetősen a kongruencia regény és színmű között, de már *A Noszty-fiú esete* korántsem olyan idilli eset, minő belőle a színpadon lett. Itt az átdolgozó a regényt erősen kiűgözte, a földolgoz rajzába nyomós

«enyhítő körülményeket» lopott be, s Mikszáthot — hangjának lehető megtartása mellett — inkább csak az epizódokban respektálta.

Most a *Beszterce ostromában* azután az egész mű súlypontját áttolta egy epizódra: Tarnóczy Emil s Trnovszky Apolka szerelmi idilljére. Színpadi szempontból jó ösztön vezette az átdolgozót, de vele szemben valahogy mégis azt érzem, mit a *Faust* egyik magyar fordításának bírálója mondott: «Ha dicserem a fordítást, igazságtalan vagyok Goethével szemben». Mikszáth sem azt alkotta meg, mit most művének címe alatt a színpadról kínálnak; s ennek az átdolgozásnak találóbbs címe ez lehetne: «A Tarnóczy-fiú esete Trnovszky Póliával».

De azért a rengeteg epizódban bőven akad hamisítatlan Mikszáth-alak és Mikszáth-szöveg. Ezek a színpadon is csillognak, szemüditő és akusztikai varázsluk hiánytalan. Valami visszás hatásuk csak ott támad, ahol az öreg gróffal kerülnek színpadi érintkezésbe. Regényben olvasva — s kivált a Mikszáth páratlanul látáló előadásában — elfogadom mindazt a furcsa, túlzó kényszeralkalmazkodást, amivel háznépe, sőt Zsolna városának magisztrátusa is magát a «hadviselő» gróf hőbortjainak aláveti. Mikszáth érti a módját, hogy az ehhez szükséges látási illúziót regényével felkeltse. Most a színházban kiderül, hogy e részben az illúzió többet adhat, mint a valóság: a színpad realitása ehhez a kényes tárgyhoz valamelyest túlságosan is nyers és kirívó. Ha a szedett-vedett «várnépség» ily átlátszóan játssza a komédiát a hőbortos gazda kedvéért, bajosan hiszem el, hogy ez rá ne eszméljen, mennyire az orránál fogva vezetik. S még csak a színészeket sem kárhoztathatom, amiért ezeket a jeleneteket erősen aláhúzva, ríktó színekben játsszák meg: kénytelenek vele, minthogy enélkül megszűnnék minden színpadi elevenesség. De ebből a kényszerből mégis mulhatatlanul valami kelletlen operettszerűség támad, mely tarka is, mulatságos is, csak éppen egy kissé vásáriabban tarka és olcsóbban mulatságos a Mikszáth világnál.

A Vígszínház előadása óvatosan tartózkodik tőle, hogy a darabban a fő dolgokat erősebben hangsúlyozza: a játékot epizódról-epizódra, alakról-alakra, néha éppen szóról-szóra fejleszti, gazdagítja és élénkíti. Ezzel elér annyit, hogy a színpad mindig mozgásban van,

a fel- s eltűnő figurák erős reliefet kapnak, a nagyon is drámaiatlan rögeszme-kaland árnyékában legalább az egymás sarkába hágó kis jelenetekben drámai elevenesség lüktet. A zsolnai polgármester szobájában pompás színpadi realizmussal torlódnak azok a jelenetek, mikben Pólika gyámsági ügye a középpont. Mikor aztán ennek helyébe a «váru» átvonulása s a túsztörténet nyomul, mintha a darab alól kirántanak a realitás deszkáit, — átveszi birodalmát az operett irrealitása.

Az előadás igazán kiváló értékei is mind az epizódokban vannak. Közülök is hatalmasan kimagaslik a Góth Sándor lengyel emigránsa. Remek megfigyeléssel, meleg képzelemmel s az akcentuálás páratlan gazdagságával elevenítette meg a «híres jellemtelen fráter»-t. Az a népszerűség, mely a *Nosztly*-darab Bubenýkje felé áradt, ezúttal kétségtelenül az övé lesz. De az akkori Bubenýk, Mály Gerő is a maga helyén áll a ripacsdirektor szerepében, jól érezteti a kopogó szemű éhséget s a garasos művészi önérzetet. Góthné Estelláját valami szeretetreméltó frissesség s belülről jövő temperamentum óvja meg a közhelyszerűség veszedelmétől. László Miklós paragrafuszragó árvaszeki ülnöke remekül formálja meg azt az emberpéldányt, kiről néhai Széll Kálmán azt mondta: nyeríteni kezd, ha meglátja a tintatartót. Makláry iszákos, brutális irnoka nagyerejű genrealak. Ujváry polgármestere is teljes hitelt szerez a vidéki hivatalszobák pipafüst-világzempléletének. S nem marad el mögöttük a Gárdonyi fontoskodó rendőrkapitánya s Nagy Gyula ravasz Pamutkajja sem.

Nehezebb a soruk azoknak, kik a billegő «főcselekményt» hordozzák. Az öreg Pongráczot Somlay művészi ízlése és tapintata megmenti a szánalomtól vagy éppen nevetségességtől. Úri tekintélyt visz bele az alakba s valamit a nagy álmodó melancholiájából. Törzs (Tarnóczy) is több ízben szerencsésen kilép a maga konvencióiból: a második felvonás szerelmi jelenetében csupa bensőség és szeretetreméltóság. Rajnay Behenczy bárója jól beleillik Mikszáth kedves svihákjainak galériájába.

Nagy érdeklődéssel vártuk Zombory Mercedes alakítását Apolka szerepében. Mindent meg is adott a szerepnek, ami az illúzió: sugaras fiataloságot, öntudatlan szépséget, a szívnek nem egy, valóban ösztönös, tiszta hangját. De a rábizott alakot még nem bírta igazán

egy-végből megalkotni. Akadtak holt pillanatai, az átmenetekben néha megéreződött a kezdő bizonytalankodása. Mi ebben semmi elkedvetlenítőt nem látunk: «kész» jobbára csak az üres rutinszínészek jelentkeznek, kik azután váltig ebből a készből élnek s tizedik szerepükben már a maguk rutinjában való megrögzöttség reménytelenéivé válnak. Zombory Mercedes ennél többet és különbet ígér; rá nyílván az sem lesz rossz hatással, ha az élről egyelőre a második sorba szorul, önmagához egy-egy lépéssel ott is közelebb juthat s — jó vezetés mellett, odaadó tanulás árán — végül diadalmasan meg is érkezhetik.

Rédey Tivadar.

Színházi levél.

Szeged, 1929. január.

A magyar vidéki színesztörténetben új korszak kezdődött akkor, amidőn Szeged városa házikezelésbe vette színházát. A színészi nyomorgásnak, a művészi munka eredménytelenségének sivar éveit zárta le a maga számára és példát mutatott a többi nagyobb vidéki városnak arra, hogy mivel tartoznak a nemzeti műveltség fontos ágának. Valóban a magyar vidéki színesztörténet csak házi kezelés és a staggione-rendszer szerencsés kombinációja útján valósítható meg. A nagyobb — mondjuk — egyetemi városoknak Szegedet kell követniök, a kisebb helyeken pedig staggione társulatoknak kell működniük.

E sorok írója őszintén szólva némi félelemmel szánta el magát arra, hogy a szegedi színház teljesítményéről a *Napkelet* útján az egész ország és a főváros közönségét tájékoztassa. Nem kell-e majd a budapesti előadásokhoz szokott követelményeit túlságosan lefokoznia, vagy pedig ha fővárosi mértékkel akar mérni, nem vonja-e magára az igazságtalan szigorúság vádját?

Ezek a tételődései azonban csak addig tartottak, amíg az első szegedi előadást végig nem nézte. Azonnal látta, hogy igenis fővárosi mértéket kell alkalmaznia. Nem mintha a szegedi Városi Színház minden tekintetben megütné e mértéket, hanem mert túl van azon, hogy leszálljunk hozzá, gyerekbiztatón gügyögjünk neki, — mert igen reménykeltő kvalitásokat mutat — és főképen mert csak akkor lehet azzá, amivé lehet és amivé lennie kell, ha a fővárosi színesztörténet mértékével mérik, s

hozza szokik, hogy ő is azzal mérje önmagát. A társulat képesség és jószándék tekintetében felette áll mindannak, amit vidéki társulatok részéről megszoktunk. Színészei közül nem egy mélyebb emberábrázolásra is mutat hivatottságot, s úgy képzeljük, hogy a budapesti közönség is egy-kettőnek nevét hamarosan meg fogja tanulni. Azt a bizonyos vidékies túlzást, azt a ríktó eszközökkel a karzatnak dolgozást, alig lehet tapasztalni. Szerepnevetudásra is ritkán akad eset, ami vidéki színházban, ahol aránylag kevés próba után kerül a közönség elé a darab, mindenestre tiszteltreméltó kötelességteljesítésre mutat.

Sokkal kevésbé örvendetes a rendezés állapota. Lépten-nyomon azt érzi a kényesebb ízlésű néző, hogy ezzel a társulattal és ezzel a biztos anyagi háttérrel sokkal színvonalasabb előadásokat lehetne produkálni. Nem a kötelességihiányon múlik az eredmény itt sem. A rendezői munkán is érezni a gondot és lelkiismeretességet. De a magasabb rendezési követelmények, a modern rendezői elvek mégsem valósulnak meg — úgy képzeljük — képeségihiány miatt.

Ne méltóztassanak itt azt hinni, hogy a kiállítás szemetvakító pompájára gondolunk. Hiszen a modern rendező megelégszik egy pár puritán módon takarékos eszközzel. Egy ízlésesen stilizált, egy egyszerű, de egyszerűségében nemes és művészi díszlet többet mond, mint valami hivalkodóan káprázatos, vagy aprólékosan naturalista színpadi kép. De gondolunk arra, hogy a rendező érezze magát valamiféle magasabbrendű közvetítőnek író és közönség között, értse meg a szerző finomabb intencióit, foglaljon határozott állást a darab mondanivalója irányában, tudja a színpadi kifejezés hangsúlyát elosztani, tudjon mozgatni tömeget, tudjon bánni a modern rendezésben annyira fontos világitási eszközökkel.

Itt, a rendezés terén, van a szegedi Városi Színháznak legsürgősebb tennivalója.

Másik fontos feladat lenne, a klasszikus műsor megvalósítása. Kétségtelen, hogy a színház műsora nem csupa operettből áll ki. Finomabb művészi hatású, tartalmasabb darabok, sőt nagyobb zenei igényű operák (pl. *Aida*) is szerepelnek a színház műsorán. A klasszikus művek azonban alig-alig jutnak színpadra. Pedig komoly célú színjátszás ez ünnepnapokat jelentő előadások nélkül el nem lehet.

Különösen nem egy egyetemi városban, az ország második legnagyobb városában nem, különösen Szegeden nem, amely arra volna hivatva, hogy színészeti téren is pótolja az elvesztett Kolozsvárt.

Úgy hírlik azonban, hogy a kultusz-miniszter úr anyagi támogatást helyezett kilátásba a szegedi színháznak azzal a kötelezettséggel, hogy klasszikus műsört kell teremtenie.

Az elvesztett Kolozsvárt említettük! Ez a példa még egy tekintetben lehettermékenyítő Szeged színházi életre. Abban nevezetesen, hogy nem kell minden téren Budapestet utánoznia. Tanuljon Budapesttől, érdekelje, ami ott történik, de merjen néha kezdeményező is lenni. Különösen a bemutatókra gondolunk. Miért kellene ennek az alföldi metropolinak megvárnia, amíg egy darab a fővárosban kerül színre? Vajon nincsen-e elég kvalitásos szindarab amely mellőzötten hever a budapesti igazgatók asztalán? Vagy nincsen-e akárhány — még pedig jónévű — szerző, aki szívesen látná darabját először vidéken? A szegedi színház bizonyos kultúrfüggetlenséget nyerne így, a budapesti bemutató kritikáitól nem befolyásolt szegedi közönség pedig önálló ítélethez szoknék, épen úgy, mint hajdan Kolozsvár közönsége, amely nem egy a fővárosban sikert aratott darabot buktatott el, vagy meg nem értettek vitt diadalra.

Hála Istennek Szegeden ez irányban is megtörtént a kezdeményező lépés. Kacsóh Pongrác posztumus dalműve, a Budapestten előadásra hiába váró *Dorottya* itt talált bemutatásra. Ez — a *János vitézzel* a maga kicsit sivár meséje miatt igaz nem mérkőzhető — daljáték olyan bődallamú, olyan magyaros és olyan kedves, hogy Szeged színháza méltán lehet büszke rá, hogy ő mentette meg a feledéstől. Az, hogy a bemutatóra olyan szép számmal jöttek el a fővárosi színészet képviselői, mutatja, hogy Szegednek a megkezdett úton tovább kell haladnia.

Mi ezekben az időnként megjelenő színházi levelekben be akarunk számolni Szeged nevezetesebb színházi eseményeiről, mert úgy gondoljuk, hogy e város színészete kilépett már a helyi érdekesség korlátaiból. Ma már országos érdek, hogy Szeged városának nemes áldozatkészsége valóban meghozza a maga gyümölcsseit, nemcsak Szeged, hanem az egész nemzet művelődése számára.

Galamb Sándor.

Film.

Az Asszony és a Kártya. Adolphe Menjou játéka. Az alcím: társadalmi színmű. Igazság szerint pedig tipikus francia vígjáték, a megszokott pikantériával fűszerezve, bonyodalmasan tálalva és azzal a bizonyos «utánozhatatlan verve»-vel, melyet a francia vígjátékgenerációk fejlesztettek még sílány mondanivalót is tökéletesítővé. De jellemző ez az alcím arra, mily kaotikus, művésztelen fogalmak burjánoznak még mindig a film körül. Vígjátékok drámává ficamítása s szerzen drámának induló darabok meghappy-endesítése: ez a két legjellemzőbb tünet.

A filmnek Menjou játéka ad különös jelentőséget. Ez a színész talán még sohasem kapott ennyire lényéhez szabott szerepet. Világfi, anélkül, hogy piperkóccé lenne, nők kedvence, anélkül, hogy valaha konvencionálisan nők kedvence volna. Az teszi szimpatikussá, emberivé, hogy minduntalan kínos helyzetbe keveredik — épen sikerei miatt. Mégis szinte csodálatos, hogy nagy a közönség-sikere, oly kevéssé sablonszerű a legsablonosabb: az amorózó szerepben is. Varázsának titka nem a ruházkodás eleganciája, még kevéssé luxusa. Ez az elegancia oly kevéssé feltűnő, hogy csak azok élvezhetik, kiknek szemében az a legelegánsabb, ki *nem vét* az elegancia ellen. Halmozásról Menjounál szó sem lehet. Nagyúri egyszerűség árad róla. Ez pedig nem igen ragadhatja meg a tömeget. Tehát egyedül szellemének eleganciája, fölénye, kedves ravaszsága, behizelgő zárkózottsága, hat, hódít. Minden mósolya, minden pillarebbenése erre vall.

A darabban csaknem végig csupán a nők varázsának himnusza zeng és annak a himnusza, aki ennek a varásznak nem bír ellenállni. A kártya mellékes. Csak a vége felé okoz izgalmat. Pompás jelenet, amint Menjou hamiskártyásként engedi magát leleplezni. Menyasszonyának apja revolvert nyom kezébe, de öngyilkosságra nem kerül sor, a rejtély megoldódik, a világit igazolja nagyszerűen dreszirozott inasa, de befejezéskor kétféle lehetőség ajtaja marad nyitva, növelve a darab pikáns vonzóerejét és kissé meggondolkoztató prespektívát adva.

Menjou játéka partnereit is magával ragadja, úgyhogy klasszisbeli úr seholsem érezhető. A menyasszony, az inas, a menyasszony apja és a divatszalon tulajdonosnője kitűnők.

A Gyáva Hős. Harold Lloyd játéka. A címből Charlie Chaplin elgondolása kísért. A hős, aki gyáva s a gyáva, aki hős: Chaplin-nek szinte monopolizált paradoxona. Az *Aranyláz*, a *Cirkusz* s más darabjai is efféle motívumokból szövődnek. De a cím helytelenül kísért. Harold Lloyd gyáva hőse nem oly hangsúlyosan szimbolikus, nem akar oly sűrűn tragikomikus lenni, mint Chaplin rokon-figurái. Tiszta komikumban azonban felülmulja amazokat. Meggondolkoztat: vajjon színésznek nem nagyobb-e Harold Lloyd, mint Chaplin s nem csupán Chaplin a rendező s a filmíró biztosítja-e Chaplinnek a színésznét is, az elsőséget. *A gyáva hős* a legjobb Lloyd-szerep s a legkacagatóbb filmvígjáték mindazok közül, melyeket valaha láttam. Hiányzik belőle az a kissé szemitaifú cinizmus, mely Chaplin ilyirányú ábrázolásainak, minden kiválóságuk mellett, némileg bántó emanációja. Tulzot fontoskodásnak is vélem világnézetet építeni bátorság és gyávaság relativitására. Lloyd a témát izlésebben oldja föl s játéka súlypontját nem annyira a gúnyra, mint inkább a humorra helyezi. Hogy ennek ellenére filmirodalmunk kevesebbet foglalkozik vele, mint Chaplinnel, annak okát egyszerűen abban látom, hogy Lloyd nem filmíró, másrészt abban, hogy játékában nehezebb az irodalmi analógiák konstruálása, mely körülmény mindig (a művészet más területein is látjuk, pl. a festészetben) nagyon befolyásolja írók és kritikusok érdeklődését. *A gyáva hős* legtöbb saját-sága: eredeti, rugalmas ötletesség. A komikum akkor lep meg leginkább, ha akkor is fokozható s új motívumokkal variálható, mikor azt már szinte kétségbevonjuk. Az éjszakai hajóraszokés, a viaskodás a két rablóval s az elméíthatatlan, árulkodó majommal, melyet végül mégis a maga céljára, alibibizonyításra használ, végül az a jelenet, melyben a többszörösen lesújtott, de sehogysem harcképteleníthető rablót egy pillanat alatt *mentőövek* ráhajigálása által teszi harcképtelenné, úgyhogy végül mocanni sem bír s ő nyugodtan ráülhet a furcsa hürkába zárt zsákmányra s terelheti szülőfaluja felé a folyón, ezek olyan példák, melyekhez hasonlókat rengeteget felhozhatnánk. Hozzá kell még ehhez tenni, hogy sohasem téved vígjátékából burleszk-szerű abszurdumba, nincsenek agyonboxolhatóan, agyongázolhatóan, százszer is föltámadó ellenfelei, a hu-

mor huzamos szuggesztíóját a váratlanul változatos cselekmény által éri el.
Marconnay Tibor.

Képzőművészeti szemle.

Szönyi István kiállítása. Az elmúlt négy-öt esztendő alatt rendszerint hiába kerestük Szönyi István festményeit kiállításainkon. Néha-néha megjelent ugyan egy-egy felvillanásszerű képpel, amely csak fokozta az érdeklődést készülődő visszavonultságra rejtett tevékenysége iránt, de nem elégitette ki művészetének ama barátait, akik mind türelmetlenebbül várták, hogy végre mikor indul már döntő rohamra.

Ez év január havában jelentkezett ez a pillanat és amidőn az Ernst-múzeumnak összes termeit bejártuk, mert Szönyi mindet betöltötte műveivel, igaz örömmel állapíthattuk meg, hogy a döntés nemcsak bekövetkezett, hanem teljes diadallal is járt. A magyar festészet művelőinek legislegelő sorába juttatott valakit, akiről mindig sejtettük, hogy előbb-utóbb az élre fog kerülni. Nem ok nélkül reméltük ezt, mert Szönyi már első megjelenésének pillanatában is kivételes tehetséget árult el, amely évről-évre folytonosan izmosodott. Nem kényelmes megszokások folytatója volt, hanem mindent a maga szemével és lelkével nézett, mindent újra keresett és meg is talált, nem csoda tehát, ha azok közé számították, akiktől az impresszionizmusnak búcsút mondó festészetünk a legtöbbet várhatta. Sőt, mi több, mint általában minden erős egyéniség, már egészen fiatalon is iskolát csinált, mert bőven akadtak a fiatalok között lelkes követői és lelketlen utánczói is.

Szönyi az impresszionizmus hétköznapi sablonná válásakor, tehát alkonyán jelent meg. Abban az időben, amidőn az egykor üldözött, kigúnyolt, szinte általános érvényű kifejezési móddá, sőt akadémikus unalmú rutinná vált, amelyet az átlag tehetség-telenjei épen olyan kényelmesen kamatoztattak, mint előbb a müncheni izü ateliertörténelmet, zsánert vagy tájképet. Az egykor élesen megvillanó megfigyelések felszínesen könnyű is-

méltessé váltak, apró szellemeskedésekké, a fény vagy az atmoszféra játékaival üzött olcsó finomkodásokká. Ebben az unottan halkszavú és bágyadtan gyönyörködtető világba, amelyben minden egyéb inkább megvolt, csak épen a kifejezés ereje hiányzott, Szőnyi képei nyers kiáltással törtek be. Nem játszadoztak aprólékos árnyalatokkal és finomka valőrökkel, hanem hatalmas marokkal ragadták meg a természet üstökét és könyörtelenül odacibálták a gyakran kapálódzva ellenkezőt a kép síkjának négy határvonala közé és olyan kemény, szaggatottan torlódó formák közé szorították, amelyek harsogásába sok fül belefájdult.

Szőnyi alkotásain egy csapásra megszűnt az az alázatos összeolvadás a téma és ábrázolója között, mely a naturalista festőkre egészen az unalom határáig kötelezővé vált. Szőnyinek eszébe sem jutott, hogy nagy szerényen eltűnjön témái mögött, vagy hogy csak azokról a közvetlen és elsődleges benyomásokról számoljon be, amelyeket számára tárgyai életének egy-egy pillanata nyújtott, hogy szolgálai módon alávesse magát holmi percről-percre változó természeti jelenségek egy-egy pillanatának. Annak a világának, melyet erős kézzel mi élénk hajított, csak egy centrális mozgója volt, saját magának ösereje, lelkének viharai, nyugtalan megnyugvása vagy újrajongó öröme. Mindez rendszerint fortissimóban, de legalább is forteban; neki nem kellett halkan haldokló dallamok. A lankadás idejében szinte megdöbbentő volt ez a friss üvöltés, melyben kímélet nélkül harsogott Szőnyi friss egészsége és dacos ereje, mitsem törődve a tárgyi avagy ábrázolásbeli tetszetősséggel ama megalkuvásai, amelyek az egykor forradalmi impresszionizmusnak és a képviselő jómód felszínes csinoságszeretetének vadházasságából születtek.

De Szőnyi jelentkezése arra az időre is esett, midőn a nyugati impresszionizmus első betörései már lejátszódtak nálunk és számos, inkább csak intellektuálisan, mint intuitive hívő rajongóra és követőre akadtak.

Ettől a „csak azért is“ tábortól első pillanattól különbözött. Forradalma a művészi alkotóerőnek és nem a fejtorésnek forradalma volt, mert már legelső, sokszor még egy kissé tétova alkotásain is meglátszott, hogy olyan valaki jelent meg közöttünk, aki elsősorban is tud újat alkotni és nem csupán akar. De azt is érezni lehetett, hogy ez a szálás, saszemű és keményarcú legény senkit sem akar szolgálni és semmi megszokottnak nem veti magát alá, hanem csak egy dolognak rabja, annak, hogy kitörésszerűen újra és újra kifejezze magát, még pedig úgy, hogy erőszakkal is a maga kemény és kissé komor képére terem mindent, ami lelke hatalmába és szeme ügyébe kerül.

Gyakran brutálisnak látszott. De ez a brutalitás, ez a nyersen harsogó erő valamiképen nagyon jól esett a fáradt ügyeskedők kendőzött finomkodásai között. Gyakran esetlennen és fenyegetőnek tűnt fel, de esetlensége nem a kelleténél kevesebb, hanem mindig a több megnyilvánulása volt. Fenyegetővé tette az erőszak, amellyel témáit, különösen a tájakat maga elé kényszerítette; összetörte és aztán újból összerakta, de az az egy bizonyos, hogy a hétköznapi unalmát kitörölte belőlük. Az ő képalkotásain sohasem jelent meg afféle ernyedt nyugalom, amely olcsó hangulatok édeskés levélkecsetet. Szőnyi képalkotása a témánál és egybekovácsozójának lázas harca volt, úgy hogy az ábrázolás csak a legritkább esetben adott nyugodt léte, de annál többször lázas keletkezést. Szőnyi kezdettől fogva határozott volt és kemény, az ellentétek élvezője, aki nem egyszer durván rúgta el magától a megszokott fogások olcsón kínálkozó csábításait. Minden ízében férfias volt, büszke és dacos egészen a faragatlanságig, mert érezte, hogy útja felfelé nagyon meredeken, de felfelé visz, úgy hogy joga van rátaposni mindenre, ami útját állja.

És ma, amidőn már hegytetőn áll és nyugodtabban tekint körül, mint eddig tehetette, kimondhatjuk azt, amit eddig csak sejtettünk, hogy igaza volt, hogy joga volt előretörésének hatalmas len-

dületére, melyben egy pillanatig sem fulladt ki. Annak, aki idáig tudott emelkedni, nagylépésekkel kellett járnia.

A mai Szőnyi István mindenben a régi és mégis mindenben új. Mindenben a régi, mert mindaz megnyilvánul művészetében, amiért eddig is nagyra tartottuk: a töretlen erő, a jogos dac és büszkeség, a hajlíthatatlan akarat, a mélységes ujjongás. Ám mégis mindenben új, mert művészetében van valami, ami ismert tulajdonságait még pompásabb egységbe vonja, amelynek magaslatán új fénybe öltöznek. Szőnyi István ma megérkezett valahová, ahová eddig lázasan iparkodott, miközben lihegve törtetett felfelé; megállott, körülnézett, felébredt lázából és meglepődve érezte meg, hogy a végtelenséget látja maga előtt.

Ez a végtelenség lassanként mindjobban belopódzik lelkébe és feszülő nyugalommal tölti el annyi rohanás és annyi láz után. Ma már nem kell küzdenie, hogy megragadja az önönlelkébe oltott világ titkait; egyszerűbben, folyamatosabban ömlik belőle az általakult és felfokozott világ képe, amelynek fátyolait valamikor lázas kezekkel kellett leszaggatnia. Ma már körül is nézhet, nemcsak felfelé, hanem vissza is tekint és nyugodtabban láthat, mert már nagyon sok minden az övé, nem kell vajúdnia a belső képvel, hogy kifejezésre juttassa. S ha ma ki-kiszakít a világból valamit, nem határolódik el e valami szűk korlátai közé, de legegyszerűbb témája is annyira a világ hordozója lesz, hogy a belső feszültség, majdnem szétveti.

És ma talán még egyszerűbb, mint eddig volt. Talán csendesebb szavú is, bár épen olyan telt és mélyhangú maradt, de ma már nem kell kiáltania, hogy messzeségbe szálljon a szava. Sőt felfedezte a nyugalomnak ama hatalmas erejét, amelynek mélyén az élet és világ erői szunnyadoznak: halkan, lábujjhegyen vezet hozzájuk és megilletődve mutat mély álmódzásukra. Külsőleg talán csak a Duna vizén henyélő csónakokat láttat, egy hófödte völgyet vagy egyéb ezt, vagy azt, de ez a külső dolog csak álarc, amely mögül végtelen erők hívnak ájtatosságra.

Hegytetőre jutott Szőnyi, a messzire és mélyretekintés bérére, de még — reméljük — még nem jutott el az utolsó tetőre, melyet elérni rendeltetése. A fáradságnak, az önmagának örülő ügye befejezetségnek, az önmagát ismételtetésnek még semmi nyoma nála, minden képe csak pillanatnyi megállásnak látszik azon az úton, amely folyton tovább csábítja. Tovább, a még többhöz és még nagyobbhoz. Nagyobbhoz külső és belső méretekben; nagyobbhoz erőben, komolyságban és elmélyedésben olyan démonikus megnyilatkozásokig, melyek a megilletődés borzongásával töltik el bámulóit. Már rálépett erre az útra, amelyen nem sok magyar festő járhatott.

Kivételes és ritka alkotó. Aligha tévedünk, ha azt jósoljuk, hogy nincs távol az az idő, amidőn első lesz a magyar élet legelső művészei között.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

Operaházunk legújabb vállalkozását, Hindemith Pál «Oda-vissza» c. zenés-komédiájának bemutatását, mind a sajtó, mind a közönség egyértelműen visszautasította. A visszautasítás érthető és jogosult volt, mert elismerjük, hogy aki Hindemith egyéb művét nem ismeri (és erre Budapesten eddig nem is volt alkalom), eme bemutatója után csak torzképet nyerhetett művészetéről, de szükségesnek találjuk egypár körülményre felhívni a figyelmet. Először is közönségünknek itthon alig van alkalma modern zeneszerzőket megismerni, így ítélőképesége ezen a téren teljesen felmondja a szolgálatot. Legfeljebb nevet és boszszankodik ott, ahol közelebbi megismeréssel értéket is találhatna. Másodszor, a legnagyobb zeneszerzőknek is vannak értéktelenebb műveik és ha az ilyen kényelmes, üres frázisokkal dolgozó kritika, mint amilyen kevés kivétellel a napi sajtóé, véletlenül még sohasem hallott volna rólok, épen úgy «tehetség-telen dillettáns» munkájának bélyegeznék ezeket mint Hindemith kis operáját.

Pedig Hindemith — ha képességei korántsem mérhetők össze a mi Bartók Bélánk zsenialitásával — a mai Németország zenéjének legtöbbet emlegetett

s folyton emelkedő hírnevű mestere, a legmodernebb zeneszerzőgárda körülrajongott fiatal vezére. Kamarazene-művei (ő maga is kitűnő brácsás és hegedűművész) nagy formai tudást, a kifejezésre való törekvés rendkívüli intenzitását, a XVIII. század polifonikus stílusához való erős közeledést mutatják. Zenei invenciójának gazdagsága leginkább a dalciklusában érvényesül. «Lieder einer jungen Magd», «Marien leben» c. dalaiban (utóbbi M. Rielke szövegére) különösen meglepő a melódia vezetés szépsége, érdekes újszerűsége, kötetlensége, ami valósággal szárnyakat ad az énekhangnak. Hindemith művei is mutatják, hogy nem a harmóniában, a festőiségben, hanem a melódia vonalakban, a rajzban rejlik az új zene súlypontja.

Az «Oda-vissza» igazi korszimbólum. Jellegzetes képet nyújt az operának, mint zenei műfajnak mai vajadásából. A technika rohamos fejlődése sokban megváltoztatta az élet lefolyásának tempóját, ritmusát, erősen befolyásolta a térhez és időhöz való viszonyunkat. Ennek megfelelően a lelki élet bonyolult labirintusában is bizonyos átértékelés jött létre. Ez az átértékelés azonban még korántsem jelenti a szellemi élet elmechanizálódását, a kultúra csődjét. A ma emberében éppen úgy élnek és küzdenek egymással a földhöz kötő és a végtelen felé törő erők, mint azelőtt, csak a formák változtak. Ebből a szempontból érdekes megfigyelésre ad alkalmat a ma annyira vezető szerepet betöltő filmművészet.

A film törvényeiből folyó zárt, éles optikai körvonalú képek, a történés szenzációszerűsége csak a lényegre való összesűrítési szinte klisészerűsége, a továbbfejlődést magukban hordozó helyzetek kiemelése a legszorosabban kapcsolódnak a minél kevesebb energiával, minél gyorsabb és több eredmény elérésére beállított, mélyebb filozófiai elmélkedésekre éppen nem hajlamos átlagember mai élettempójához. Viszont a fantasztikusnak, az anyag átszellemesítésének a filmen olyan lehetőségei tárulnak fel, amelyek a lélek soha nem szűnő metafizikai hajlamait ébresztik fel és táplálják. A valószínűtlennek, fantasztikusnak és közvetlen a jelen élethez való kapcsolódásnak ezt a különös keverékét, a film legfőbb jellegzetességeit már a színpadra is átvitték. Hindemith 15 percig tartó zenés-komédiája sem más, mint ennek a filmstílusnak az operába való behatolása.

Az új romantikusok irodalmi zenedrá-májával ellentétben a hallgatótól bizonyos naiv, minden kultúrkötöttségtől, iskolázottságtól ment lelki beállítottságot feltételez.

A cselekményt egy pár jelenetbe sűrítte össze. A film peregni kezd. Az asszony születésnapján, boldogan fogadja férje ajándékát. A szobalány levelet hoz. A férj feltékenysége feltámad. Agyonlővi feleségét. Ő maga kugrik az ablakon. — Most egy intermezzo következik. Az elsötétült színpadon feltűnik a bölcs és vele mesészerű fantasztikus elem keveredik az életet nyersen adó történésbe. Végtelen, időtlen távlatból nézve az eseményeket oly mindegy, hogy ezek előlöl hátra vagy hátulról-előre folynak le — szól a bölcs. A világegyetem végtelen dimenzióiban mit változtat az, ha az emberi porszem előbb hal meg, azután születik. — És a film szépen visszape-reg. Ugyanazok a jelenetek, de megfordított sorrendben, míg eljutunk oda, ahonnan kiindultunk. Ime, a ma művészetének éles iróniája, az egyéni emberélet kicsiségére, jelentéktelenségére való rámutatás. Hogy szenvednek, hogy meghalnak az egyesek? Oly mindegy — az élet árja folyik tovább, nincs megállás, hisz újra odajutunk, ahonnan kiindultunk, mire ez a sok hűhó, fontoskodás.

Ott, ahol a cselekményben ilyen mértékben mutatja magát a ma arca, a zenéből sem hiányozhat a jazz. Ennek befolyására mutat Hindemith zenekarának már az összeállítása is (zongora, orgona, 6 fúvóshangszer), még inkább zenéjének groteszk jellege, ritmusának nagy vitalitása. Itt-ott felvillan egy pár szép melódia vonal, de csak pillanatokra. Érezzük, hogy Hindemith itt csak komédiázni akart, amihez azonban zenéje nem elég szellemes. A német mester ezen a téren nem tagadta meg fájának nyersességét, nehézkességét. Ami a nagyon is amerikai színezetű, parvenü módjára rohamosan fejlődött Berlin légkörében egészen stílszerű lehet, valósággal kirí az itthoni környezetben. Operaházunk kitűnő együttesének munkája még sem vezett kárba, mert a jövő operájának kiépítéséből mutatott be egy jellegzetes, habár egyelőre csak negatív mozzanatot.

*

Az V. filharmóniai hangversenyt Dohnányi távollétében Failoni Sergio operaházi karnagy dirigálta.

A műsort Weber egyik legjelentősebb műve az «Euryanthe» operájához írt nyitány vezette be. A zenei romantika Weber művészetében virágzott ki először teljesen. Minden ízében romantikus képzeletvilág ez már, amelynek époly szerves tartozéka a hősök, tündérek, szellemek, törpék nagy szerepe, mint a görög képzeletvilágnak a mythológia alakjai.

A bevezetés hősi lovagromantikát elevenít fel, míg az adagióban a hegedűk éteri pianissimója a földöntúli szellemvilág titokzatos, sejtelmes, tőlünk mérhetetlen távolságban tetsző életét adja vissza. Mintha valami csodálatosan finom holdsugarakból szőtt fátyol borulna a hangszínekre, aminek ezüstös fénye a legridegebb tájat is tündérmesék álomvilágává varázsolja. Mennyi megkapó gyermeki naivitás és hit kellett ahhoz, hogy Weber ilyen őszintén, ilyen eleven erővel tudja kifejezésre hozni zenéjében a romantika fantasztikus elemeit! Ujonnan felfedezett csodás világ volt ez akkor, amit egy mesehallgató gyermek tágranyitott, hívó tisztá szemeivel a maga közvetlen, friss hatásában szívtak magukba az emberek.

Szintén ezen az estén előadott Strauss Richard Don Juan-ja érdekes példája annak, hogy ez a romantikus irány végső állomásaiban hová fejlődött. A romantikus hívő lélek szépség- és boldogságkereső rajongásában vakon hisz válszított eszményeiben, ragyogó álmainak megvalósíthatóságában. A romantikus zeneszerző előtt a zenei kifejezésnek nincsen határa. A zenei ábrázolásnak ez a minden külső és belső történésre való kiterjeszkedése hozta előtérbe a fogalmakkal magyarázó programzenét, a hangszeres zene és az irodalom szoros kapcsolatát. A romantika első évtizedeiben ez a kapcsolat inkább csak egy gesztus, ami költői analógiával útbaigazítást ad a mű tartalmára. Berlioz, Liszt azonban már egy előre meghatározott programhoz nyújtanak zenei analógiát. Ez a fajta programzene Straussnál éri el fejlődésének tetőfokát. A «Don Juan»-ban zene és program (Lenau dramatizált hasoncímű költeménye) még szerencsés egyensúlyban állanak egymással. A wagneri kor drámai reprezentatív, heroikus, filozófikus művészi stílusának közvetlen folytatását a zenében éppen Strauss képviseli. Don Giovanni alakját, Mozarttal ellentétben, inkább külső megnyilvánulásaiban ábrázolja. Paza-

rul ontja zenekarának ragyogó színeit, hatalmas vitalitását, hogy hősének démonikus, olthatatlan életszomjúságát kellőképp visszaadhassa. A bevezető téma pár taktusában rejllő melódikus és ritmikus erők majd szétfeszítik a szűk kereteket. Az első taktus hirtelen feltörő tizenhatodai, a következő taktus összesűrített színei, a harmadik sugárzó magassága, a befejező melódia-vonal lágy lesiklása, egy olyan egyéniség zenei szimbolumának komponensei, aki az élet szenvedélyes hitvallója, aki minden ízével itt a földön gyökerezik, aki nem akar mást, csak önmagát. «Möcht, ich durch zieh'n im Sturme des Genusses, Am Mund der letzten sterben eines Kusses». — A melléktémák Don Juan nőalakjait jellemzik, az ideál lázas kergetését: száz nőben egyet, ha egyben százat nem találhat. Ebbe a hajszába egy félhangokkal leeső motívum valami sajátos kesernyés elégedetlenség, beteltség színet vegyíti. — A második főtéma energikus jellege újra új élvezetre, győzelemre hív «Hinaus und fort nach immer neuen Siegen, So lang der Jugend Feuerpulse fliegen». — A mámoros tobzódás tetőfokán egyszerre megbénul a zenekar lendülete. Dermesztő szünet... És utána halk, fáradt kihangzása mindennek ami fiatal, gyözedelmes, lánggal lobogó, életet követelő: «Es war ein schöner Sturm der mich getrieben, Er hat vertobt und Stille ist geblieben».

Strauss eme fiatalkori műve tisztán zenei értékében is megállja a helyét. De Alpési szimfóniája már azt a hatást mutatja, amelyen túl a programfestés már csak külsőséges, hangszerelő virtuózkodásban merül ki. Épen a jelen filharmonikus estén előadott *De Sabbata* Viktor «La notte di Platon» c. zenekölteménye mutatja ennek az iránynak teljes kielését, tovább fejlődésének lehetetlenségét. Amidőn a zenei invenció hiányában egy zeneköltőnek nincs mit mondania, előrángatja Platont és egy lakoma keretében hangszereszenében elmondatva vele utolsó tanításait, ír valami furcsa irodalmi zenét, ami se nem zene, se nem irodalom. Strauss Richardban, művészetének minden földhöz tapadása, nagyhangú puffogása dacára, élnek a melódikus invenció, az absolut zene erői, de epigonjai, mint Sabbata is, ebből csak az üres külsőségeket vették át. Sabbata zenéjének annyi köze van Platon filozófiai mélységeihez, mint a platói ideák világának a nyers valóságához. Az a

nagyszerű tűz és energia, amivel Fainloni ezen az estén zenekarát vezette, itt valóban érdemtelten pazarlódott.

Mozart Es dur versenyt Jean Marie Darré Budapest koncertközönségének szimpatikus, tehetséges kedvence játszotta. Játékának pontossága, technikai csiszoltsága tökéletes és mégis érezhető volt rajta valami feszélyezettség. Betévedés egy idegen világba, amelynek kényszerűségeiből magunkra vesszük a tónusát, de bensőleg nem érzünk vele együtt. Mozartot nagyon nehéz megközelíteni. Egy fejlődésben levő egyéniség, bármilyen tehetséges legyen különben, nagyon messze van ettől a tisztult, átszellemült stílustól. Keves szóval, a legegyszerűbb eszközökkel, minden kifelé való mutogatás nélkül sokat mondani és sokat jelenteni, csak súlyos kiérett egyéniségek sajátja.

*

Jean Marie Darré önálló estjén olyan műsort játszott végig, amellyel a legszerencésebben mutatta be képességeit. Hatásának legfőbb titka művészetének őszinte, természetes, szívből jövő közvetlensége. Igazi nőies egyéniség, nagyszerű simulékonyság, gyors beleélési képesség, csupa ellentmondás és mégis csupa harmónia. Egyszer felszines és játékos, másszor komoly és elmélyedő. Sokszor fiúsan szilaj, energikus, majd csupa lágyaság és finomság. Logikátlan, szeszélyes, de hallatlanul ötletes és szellemes. Ezért akkor a leg-egyénibb, ha romantikusokat játszik. A pillanatnyilag változó hangulatok, szeszélyes rubatok, egy-egy utólérhetően könnyedséggel odadobott finom fordulát a legjellemzőbb vonásai művészetének. Zongorázása szellemes, aforisztikus társalgás, amely sohasem engedi, hogy ez a társalgás szenvedélyes vitává fajuljon, hanem mindent a finom könnyedség mezébe burkol. Nagy, átfogó koncepciók helyett részletszép- ségek, mélység és gravitás helyett impresszionista esztétizálás, puha pasztell- színek. Bach súlyos, germán, problematikusan művésze Darré kisasszony könnyű ujjai alatt bizony igen közel járt a rokokó lovag galantériájához. Viszont Beethoven F dur szonátájának frissességét, üdeségét elragadó ötletes- séggel juttatta érvényre. Weber-Csajkovszky «Perpetuum mobile» ját nagyobb bravurral, csillogóbb technikával és lendülettel aligha lehetne eljátszani. A magyar zenének Radnai, Járay, Dohnányi kompozíciókkal hódolt.

Műsorának némely számaiban kifogásolhatnánk a külső csillogás öncélúságát, de ezeknek interpretálásában is olyan őszintén nő és francia volt Jean Darré, hogy már ebből a szempontból is érdekes és élvezetes volt a meghallgatásuk.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Az újabb pedagógiai könyveket olvasva, azt látjuk, hogy bizonyos fogalmak, amelyek a régi pedagógiai irodalomban vezérszerepet játszottak, egészen eltűnnek és helyettük mások jelennek meg. A felfogás a pedagógiáról s a pedagógus szerepéről Rousseau óta változik át lassú menetben. A ma pedagógiájában a nevelő mindinkább háttérbe vonul, s a növendék mindinkább előtérbe kerül. Az új nevelés alapelve a szabadság, a régié a gatlás. A gyermekről való felfogás teljesen megváltozott. A gyermek nem tökéletlen és kicsiny ember, hanem önálló életű lény s joga van ahhoz, hogy a maga életét élje s a maga külön kultúráját alkossa meg. Ebből következik, hogy egészen más lett a viszony a nevelő és a növendék között. A nevelő nem föltétlen tekintély, a növendékek maguk kormányozzák magukat s a tanító csak segítségükre van. A nevelés célja a növendék egyéni sajátosságainak kifejtése, vagy a közösségbe való beillesztés, vagy a jövő feladataira való nevelés, a jövő társadalma és a politikai átalakulás számára való nevelés. A közösség eszményképe pedig a szociális elméletek hatása alatt az emberiség közössége s nem a nemzeti közösség. A nemzeti nevelés fogalma, valamint az életrevaló nevelés is más tartalmat kap. A régi pedagógiában oly gyakran hangsúlyozott általános műveltség, mint üres fantóm, száműzetésbe kerül. Nincs általános műveltség: mindenkinek csak azt a műveltségét adhatjuk meg, amely az ő lelki alkatának megfelel. Csak egy lépés választ el attól, hogy az ifjúság kultúrájáról beszéljünk és az ifjú kor önálló feladatairól. Az alapfogalmak változása a pedagógia átalakulását jelenti. Ha a változás nem jelent is mindig haladást, az emberi tökéletesedésben hinnünk kell, mert ez oly postulat, mely nélkül semmiféle nevelő munkának értelme nincs. (*Weszely Ödön: Pedagógiai alapfogalmak változása. Minerva 8—10. sz.*)

Az emberi gondolatok összefüggésére a zenében is figyelemmel kell lenni, mert a stílusváltozások okai itt is,

mint minden más művészetben, világnézeti problémákban gyökereznek. Egy kor világnézetéről általános áttekintést nem nyújthatunk anélkül, hogy egyik legmélyebb kifejezését, a zenét ilyen szempontból ne tanulmányozzuk. A filozófia törekvése, hogy a világnak teoretikus képét megalkossa, de az irodalom és művészet hivatott arra, hogy e fogalmakat lélekkel megtöltse. A zene épen mélységének és közvetlenségének jóvoltából a korlélek belső életének legtisztább kifejezését adja a kezünkbe, másrészt mint szöveges zene a legszorosabb kapcsolatban van a kor irodalmával, életével s így a társadalom általános kultúrájának is hathatós megértetője és megvilágítója. Platon mondása, hogy a zenei stílus változása mindig együtt jár a legfontosabb állami törvények változásával, már a zenének erre a nagy kultúrtörténeti jelentőségére utal. Az egymással ellentétes világnézetekben rejlik a magyarázata annak, hogy a zene a történelem folyamán ellentétes alakokat vesz fel és az esztétika is ellentétes meghatározásokat ad róla. Ezek a meghatározások, a kor értéklésének szempontjából tekintve, a történelem egy órájára, a tények egy csoportjára vonatkoztatva mégis egyformán igazak. A zene és világnézet kapcsolására legjellegzetesebb példákat az átmeneti korok szolgáltatják, ahol a világnézeti különbségek élesebben kerülnek egymással szembe. (*Prahács Margit: Zene és világnézet. Budapesti Szemle dec.*)

A háborúelőtti évtized könyvtömegében talán csak az éles szem fedezte fel a hanyatlás jeleit, de a háború utáni zuhanás észleléséhez nem kell különösebb megfigyelőképeség. A könyv oly különleges és érzékeny terméke a nemzet szellemének, hogy a vesztett háború s a vesztett ország tragédiájában elsőnek árvult el s utolsóként jut majd a béke révébe. Ma még messze vagyunk e révtől. A könyvkiadás mentességül szolgálhat, hogy a háborút követő tíz évben Európa-szerte, de különösen nálunk a könyvvel való közönség megváltozott. A szépirodalmat olvasók és vásárlók száma gyarapodott, mert az olvasók köre az alacsonyabb értelmiségűekkel kibővült. Az új publikum számára egyes napilapjaink regénykönyvtárakat indítottak meg, amelyeknek sikere épen nem örvendetes. Az ily módon megjelent szépirodalom a tömegeknek nem okulását és épülését, hanem terméketlen, sőt gyakran ká-

ros irányú mulattatását szolgálja. A ponyvaregénynek ez a formája Nyugatról jövet hódította meg közönségünket és sikere nem csupán magyar, hanem világlajosság. Ugyancsak világlajosság, hogy a komolyabb és nemesebb irodalom, a jó könyv iránti érdeklődés általánosan hanyatlik. A különbség mégis az, hogy nálunk a komoly könyvkiadás stagnál, míg a Nyugaton még hanyatlásában is ontja dús termését. Publikumunk könyvvásárló és olvasó hajlandóságának fölkeltése jóval több egyes ipari és kereskedelmi ágak érdekénél: a nemzet erkölcsi és szellemi érdeke is hozzáfűződik ehhez a feladathoz. Csupán a könyv vezet vissza önmagunkhoz, a jó és szép könyv, melynek hanyatlását panaszoljuk. A könyvpolitika a közösség nagy feladatai közé tartozik. Visszavezetni a könyvhöz a magyar értelmiséget, szóval, példával, agitációval: erre egyesek nem vállalkozhatnak. Elsősorban talán az állam feladata ez, amely iskoláin keresztül csodát művelhet, másodszorban a tömegeket mozgó publicitása. De mindezek élén az angolhoz hasonló propagandamunkára berendezett organizmusnak kell haladnia. A könyvnek ki kell lépnie a boltból és el kell terjednie iskolában, hivatalban, sajtóban, utcán, kiállításokon, parkokban és a falun is. Mindenfelé más-más színben és formában új és új ötletekkel tarkítva kell hirdetni az egyhangú szót: «Térj vissza a könyvhöz, mert több és jobb lesz!» (*Balogh József: A magyar könyv. Magyar Szemle dec.*)

A faj fogalmának meghatározása a társadalomtudományok területén zavart okoz. Oly fogalmakat semmizhet ki, melyek megállapodottságuknál fogva már területek biztos urainak tűnnek fel. De ez a zavar csak látszólagos. Az emberi megfigyelés régen törekszik arra, hogy oly fogalmakat alkosson, melyek lényegéből mindig többet és többet markolna meg. De mivel az egésztest kimerítő jegyeivel maradék nélkül eddig még nem sikerült feloldani, nyughatatlanul tör újabb disztinkciók megteremtésére. Így halad át az állam, társadalom, nép, nemzet és faj fogalmán. Feladatát hiány nélkül azonban egyik sem tudja megoldani, de mégis egymást kiegészítve, meghatározásaikat társítva többet és tökéletesebben tárnak fel, mintha erre a feladatra magukban vállalkoznának. Ilyen értelemben jelent mást faj és nemzet. A nemzet képletesen, törté-

nelmében, a faj azonban ezen felül még mitológiájában és családfájában él. A faj távoli vérségi, leszármazási kapcsolat, tehát egyrésről jobban szemlélteti az emberek és tömegek testi-lelki lüktető folyamatosságát, másrésről pedig faji rokonságot tételez fel. Ahhoz, hogy valamely nemzet körvonalait tisztázzuk, nincs szükségünk rokonságának ismeretére. Nála az embersorokon át öröktől tartó folyamatosság is háttérbe szorul, mert a nemzet egyazon tömegének társadalmi berendezkedésére és alkotásaira vonatkozik, míg vele szemben a faj inkább ösztönös sajátosságokat, jellemzőségeket mutat be. A nemzet lényegét intellektuális módszerekkel: leírásokkal, értelmi analízisekkel, szintézisekkel lehet elérni, míg a faj habitusa az őt utána élő intuíciójában ölt csak gondolatbani testet. (*Csepregi Horváth János: Mi a faj? Társadalomtudomány.* 6—8. sz.)

Glatz Oszkár, Ligeti Pál műtörténelmi megállapításait (Új Pantheon felé) elfogadva, megállapítja, hogy a festészet az impresszionisztikus fétkelenkedés után, amidőn a legnagyobb kötetlenségben kitombolhatta magát, megint visszatér az építészet béklyóiba, a szigorú kötöttségbe: várható tehát az eddigiek legnagyobb ellentéte, egy építészeti szellemű «neoklasszicizmus»-féle, melynek már minden országban vannak képviselői. Ezek a neoklasszicisták a tradíció szemmeltartásával ismét a szigorú formára és konstrukcióra figyelnek, néha hihetetlen türelemmel bocsátkoznak részletekbe, más-kor a legtudományosabb szárazságtól sem riadnak vissza; a szín szerepe pedig alárendelt. A festészet tehát háttérbe szorul az építészet mellett és főként mint annak kiegészítője fog szerepelni. Az emberi élet régi színes és változatos képe helyett ma az egész világon egyformán öltözködő szürke,

unalmas, festőietlen, univerzális ember-típus van kialakulóban. Ennek ideálját a modern építészet valósítja meg, mert amellet, hogy sokszor esztetikus, nagyon praktikus is és a legnagyobb mértékben respektálja az ember anyagi igényeit. A jelen száraz neoklasszicizmus nem lehet végleges formája a művészi konzolidációnak és a jövőben valószínűen sok lesz abban az utolsó korszak impresszionisztikus színgazdagságából, könnyedségéből is. (*Élmékedés a jövő művészetéről. Nyugat.* jan.)

A magyar drámaírók legutóbbi párisi sikereiből arra következtethetünk, hogy az egész irodalmi élet terén is lehetséges a kölcsönhatás a magyar szellemi örökség belső értékének és azon érintkezéspontoknak megfelelően, amelyek gyakran eltérő módon, de kétségkívül megvannak a francia és magyar irodalmi kultúra között. Az orosz regény háborúelőtti sikerei Franciaországban példa lehet arra, hogy a magyar regény ismertetésével mily eredményeket lehetne elérni a francia földön. Ennek igen kedvező hatása lehetne a két nép politikai viszonyaira is, hiszen a multban is nagy, közös emlékek kapcsolták össze őket. Franciaországban nincs ellenséges hangulat a magyarok iránt, de a francia közönségnek nagy általánosságokban helytelen fogalma van Magyarországról és a magyarokról. Noha Petőfi centenáriumának sorbonne-i ünnepén a hallgatóság javarésze biztosan nem ismerte a költő és hős életét, mégis kiérzett belőle a vágy, hogy latin lelküket pallérozottabbá tegyék a Petőfi által képviselt finom kultúrának érintésével. Remélhető, hogy Franciaországot is meghódítja majd a magyar génusz nagy-szerűsége és a magyarság majd ismét helyet foglal a franciák szívében. (*P. A. Massoni: Hongrie et France. Revue Franco-Hongroise.* 20. Nov.)

K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.